

અસ્વીકરણઃ સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદીત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

હરિયાણા રાજ્ય – વિ. – પંજાબ રાજ્ય અને અન્ય એક.

જૂન ૪, ૨૦૦૪

[રુમા પાલ અને પી. વેંકટરામા રેડ્ડી, ન્યાયાધીશો.]

ભારતનું બંધારણ, ૧૯૫૦; કલમો ૧૩૧, ૧૪૪, ૧૪૫ અને ૨૦૨/પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬; કલમ ૭૮/સર્વોચ્ચ અદાલત નિયમો, ૧૯૬૬; આદેશ ૨૩ નિયમ ૬ અને આદેશ ૪૭ નિયમ ૬ :

હરિયાણા અને પંજાબ વચ્ચે નદીના જળનું વહેંચાણ – સતલુજ-ચમુના લિંક કેનાલનું નિર્માણ – કેનાલનો એક ભાગ પંજાબ દ્વારા પૂર્ણ કરવામાં આવ્યો નહોતો – હરિયાણાએ પંજાબને દિશાનિર્દેશ આપવા માટે દાવો દાખલ કર્યો અને પંજાબે અધિનિયમની કલમ ૭૮ ને પડકારતો બીજો દાવો દાખલ કર્યો – સર્વોચ્ચ અદાલતે હરિયાણાનો દાવો મંજૂર કરી ફરજિયાત પ્રતિબંધાજ્ઞા જારી કરી અને પંજાબને એક વર્ષની અંદર કેનાલનું નિર્માણ પૂર્ણ કરવાનો આદેશ આપ્યો, અન્યથા સંઘ સરકારને તે કામ કરાવવા માટે નિર્દેશ આપ્યો – પુનર્વિચાર અરજી – સર્વોચ્ચ અદાલતે ફગાવી – હુકમનામાની અમલવારી માટે અરજી – ઠરાવાયું : સર્વોચ્ચ અદાલતને રાજ્યો વચ્ચે અથવા રાજ્ય/રાજ્યો અને કેન્દ્ર વચ્ચેના એવા કોઈપણ વિવાદનો નિર્ણય કરવાની વિશિષ્ટ અધિકારક્ષેત્ર સોંપવામાં આવી છે, શરતે કે તે વિવાદમાં એવો પ્રશ્ન સામેલ હોય જેના પર કાનૂની હકનું અસ્તિત્વ અથવા વ્યાપ આધારિત હોય – જોકે, ઓર્ડર ૨૩ નિયમ ૬(એ) માં આવેલ ‘દાવાનો કારણ’ શબ્દપ્રયોગનું અર્થઘટન કલમ ૧૩૧ ના સંદર્ભમાં કરી શકાય, કારણ કે તે કલમમાં જ અંતર્નિહિત મર્યાદાને અસરકારક બનાવે છે – તેથી, આ નિયમને કલમ ૧૩૧ થી અધિકારબાહ્ય ગણાવી શકાય નહીં – જે પરિસ્થિતિઓના આધારે હુકમનામું પસાર કરવામાં આવ્યું હતું તેમાં કોઈ ફેરફાર થયો નથી અને હુકમનામાનું આધાર બનેલા કારણોમાં પણ કોઈ ફેરફાર થયો નથી – હુકમનામામાં નિર્ધારિત સમયગાળો ઘણો

પહેલાં પૂર્ણ થઈ ચૂક્યો છે – કલમ ૧૩૧ હેઠળ સર્વોચ્ચ અદાલતના હુકમનામાનું પાલન કરવા ઇનકાર કરવો માત્ર અદાલતની અવમાનના જ નથી ગણાતો, પરંતુ તે સંવિધાનના મૂળ આધારને પણ હચમચાવી નાખે એવો છે – ભારત સંઘે કેનાલનું કામ પૂર્ણ કરવા માટે વૈકલ્પિક કાર્યયોજના તૈયાર કરી – ભારત સંઘને નિર્ધારિત સમયમર્યાદામાં આયોજન મુજબ કામ હાથ ધરવાનો નિર્દેશ – દિશાનિર્દેશો જારી – દીવાની કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૦૮ – કલમો ૨૦ અને ૫૧(ઈ).

વિશિષ્ટ અનુતોષ અધિનિયમ, ૧૬૩; કલમો ૩૬ થી ૪૨ :

‘અસ્થાયી પ્રતિષેધાજ્ઞા’ અને ‘કાયમી પ્રતિષેધાજ્ઞા’ – વચ્ચેનો ભેદ.

દીવાની કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૦૮ :

ડિકીનો અર્થ — ચર્ચા કરવામાં આવી.

રેસ – જ્યુડિકેટાનો સિદ્ધાંત – લાગુ પડતાપણું – ઠરાવ્યું: લાગુ પડે છે, કારણ કે અદાલતના અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત બંને મુદ્દાઓ સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા પક્ષકારો વચ્ચે વિચારવામાં આવી ચૂક્યા છે અને નક્કી કરવામાં આવ્યા છે અને પાછી ખેંચવાનો આદેશ શરતી નહોતો.

અંતર – રાજ્ય જળ વિવાદ અધિનિયમ, ૧૯૫૬; કલમ ૧૪ :

કલમ ૧૪ – બંધારણીય માન્યતા વિશે – એવું ધારણ કરવામાં આવ્યું છે કે, પડકારના સમર્થનમાં દર્શાવાયેલા આધાર પ્રથમ દૃષ્ટિએ અપર્યાપ્ત હોવાથી અને બંધારણીય માન્યતાને પડકારવા માટે કોઈ કાર્યવાહીની કારણસૂચક હકીકત જાહેર કરવામાં આવી નથી, તેથી આ પડકાર પ્રાથમિક તબક્કે જ નામંજૂર કરવામાં આવે છે।

ભારત સંઘ દ્વારા પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, પંજાબ અને હરિયાણા રાજ્યો વચ્ચે નદીના પાણીના વહેંચણી માટે જોગવાઈ કરતી એક અધિસૂચના બહાર પાડવામાં આવી હતી; તે સંદર્ભે, સતલુજ – ચમુના લિંક કેનાલનું નિર્માણ બંને રાજ્યોમાંથી કરવાનું આવશ્યક હતું. હરિયાણા રાજ્યએ તેના પ્રદેશમાંથી પસાર થતો કેનાલનો ભાગ પૂર્ણ કર્યો હતો. તેમ છતાં, પંજાબ રાજ્યએ કેનાલનો પોતાનો ભાગ પૂર્ણ કર્યો નહોતો. હરિયાણાએ પંજાબને કેનાલનું નિર્માણ કરવા માટે દિશાનિર્દેશ આપવામાં આવે તેવી માંગ સાથે દાવો દાખલ કર્યો. તેના પ્રતિસાદરૂપે પંજાબે પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમની કલમ ૭૮ ને

પડકારતો દાવો દાખલ કર્યો. દાવાઓ લંબિત હોવા દરમિયાન હરિયાણા, પંજાબ અને રાજસ્થાન રાજ્યો વચ્ચે એક કરાર કરવામાં આવ્યો, જેમાં નક્કી કરવામાં આવ્યું હતું કે સતલુજ-ચમુના કેનાલ યોજના કરાર પર હસ્તાક્ષર થયાની તારીખથી વધુમાં વધુ બે વર્ષની અવધિની અંદર સમયમર્યાદિત રીતે અમલમાં મુકવામાં આવશે, અને દાવાઓ પરત ખેંચવામાં આવ્યા. તેમ છતાં, પંજાબમાં આવેલ કેનાલનો ભાગ અધૂરો જ રહ્યો. ત્યારબાદ એક સમાધાન — પંજાબ સમાધાન — થયું, જેના દ્વારા નક્કી કરવામાં આવ્યું કે કેનાલનું નિર્માણ નિર્ધારિત અવધિમાં પંજાબ દ્વારા પૂર્ણ કરવામાં આવશે; અને રાવી-બિયાસના પાણીના ઉપયોગ, હિસ્સો અને ફાળવણી સંબંધિત પ્રશ્નો વોટર્સ ટ્રિબ્યુનલને સોંપવામાં આવ્યા. પંજાબ નિર્માણ પૂર્ણ કરવામાં અસફળ રહેવાથી હરિયાણાએ ફરજિયાત મનાઈહુકમનો હુકમનામું મેળવવા માટે દાવો દાખલ કર્યો, જેમાં પંજાબ રાજ્યને નિર્માણ પૂર્ણ કરવા માટે બાધ્ય કરવામાં આવે તેવી માંગ હતી. આ અદાલતે પંજાબ રાજ્યને કેનાલનું નિર્માણ પૂર્ણ કરવા દિશાનિર્દેશ આપતાં દાવામાં હુકમનામું પસાર કર્યું. આ અદાલતના દિશાનિર્દેશોનું પાલન કરવા બદલે, પંજાબે પુનર્વિચાર અરજી દાખલ કરી, જે નામંજૂર કરવામાં આવી. ત્યારબાદ, જ્યારે હરિયાણાએ હુકમનામાના અમલીકરણ માટે અરજી દાખલ કરી, ત્યારે પંજાબે પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમની કલમ ૭૮(૧) અને આંતર-રાજ્ય જળ વિવાદ અધિનિયમની કલમ ૧૪ ભારતના બંધારણવિરુદ્ધ હોવાનું જાહેર કરવા, અને બદલાયેલ પરિસ્થિતિઓને કારણે પંજાબ સમાધાન અમલપાત્ર નથી એવું જાહેર કરવા તથા પંજાબ રાજ્યને કેનાલ બાંધવાની ફરજમાંથી મુક્ત કરવા માટે દાવો દાખલ કર્યો. હરિયાણાએ હુકમનામાના અમલીકરણ માટે સર્વોચ્ચ અદાલતના નિયમોના ઓર્ડર ૨૩ નિયમ ૬ સાથે વાંચવા યોગ્ય ઓર્ડર ૪૭ નિયમ ૬ હેઠળ અરજીઓ દાખલ કરી અને પંજાબ રાજ્યએ સર્વોચ્ચ અદાલતના નિયમોના ઓર્ડર ૨૩ના નિયમ ૬(એ) ને બંધારણવિરુદ્ધ જાહેર કરવા માટે રિટ અરજી દાખલ કરી. હરિયાણા રાજ્ય તરફથી એવી દલીલ કરવામાં આવી કે પંજાબ રાજ્ય દ્વારા હુકમનામું રદ કરાવવા દાખલ કરાયેલ દાવો ચલણીય નહોતો; પાણીના વિવાદો ઉભા કરવા માંગતો દાવો આ અદાલત દ્વારા સાંભળવામાં આવી શકતો નહોતો; પંજાબ રાજ્ય પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમની કલમ ૭૮ ની બંધારણીય માન્યતાને પડકારી શકતું

નહોતું; અગાઉ દાવામાં ઉઠાવવામાં આવેલ અને પછી પરત ખેંચાયેલ પ્રશ્ન ફરીથી ઉઠાવી શકાય તેમ નહોતો; અને આંતર-રાજ્ય જળ વિવાદ અધિનિયમની કલમ ૧૪ સામે પંજાબનો પડકાર પ્રતિષેધના સિદ્ધાંતથી અવરોધિત છે.

પંજાબ રાજ્યએ રજૂ કર્યું હતું કે, બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળની જોગવાઈઓ અનુસાર પરિવર્તિત પરિસ્થિતિઓના આધારે તે હુકમનામાના અમલનો પ્રતિરોધ કરી શકે; કે સર્વોચ્ચ અદાલતના નિયમોના ઓર્ડર ૨૩ નિયમ ૬(એ) હેઠળના કારણકાર્યના આવશ્યક તત્વને બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૧માં આયાત કરી શકાય નહીં; કે નિયમોના ઓર્ડર ૨૩ નિયમ ૬(એ) બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૧થી પરાધિકારિત છે; અને કે અરજી ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠ સમક્ષ સાંભળવી જોઈએ.

અરજી મંજૂર કરતાં, અદાલત

ધારણ કરવામાં આવ્યું: ૧. સામાન્ય નિયમ એ છે કે ડિક્રી અથવા આદેશમાં ફેરફાર કરવા માટેની અરજી તે જ ખંડપીઠ સમક્ષ કરવી પડે છે જેણે તે ડિક્રી અથવા આદેશ કર્યો હોય. માત્ર એટલા કારણે કે વિવાદ લડતા પક્ષકારો રાજ્યો છે, આ સ્થિતિમાં કોઈ ફેરફાર થતો નથી. કોઈપણ સ્થિતિમાં, એવો કોઈ પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવ્યો નથી જેને વિશાળ ખંડપીઠ દ્વારા નિર્ધારિત કરવાની આવશ્યકતા હોય. (૮૬૬-સી-ડી)

૨. એ સ્પષ્ટ છે કે "દાવાનું કારણ" શબ્દપ્રયોગ, જેમ કે ઓર્ડર ૨૩ નિયમ ૬(એ) માં આવેલો છે, તે અનુચ્છેદ ૧૩૧ માં દેખાતો નથી. અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળનો દાવો કોઈ 'સામાન્ય' દાવો નથી, અને "દાવાનું કારણ" શબ્દપ્રયોગનો અનુચ્છેદમાં સ્પષ્ટપણે અભાવ છે. પરંતુ એવું કહી શકાય નહીં કે નિયમોના ઓર્ડર ૨૩ નિયમ ૬(એ) માં આ શબ્દપ્રયોગના ઉપયોગથી, 'સામાન્ય' દાવાઓ સાથે સંબંધિત રીતે આ શબ્દપ્રયોગને ન્યાયિક અર્થઘટન દ્વારા જે ભાર અને મર્યાદાઓ આપવામાં આવી છે, તે આવશ્યકપણે અહીં પણ લાદવામાં આવે છે અને અન્યથા વિશિષ્ટ અધિકારક્ષેત્રને બાંધછોડ કરે છે. નિયમોના ઓર્ડર ૨૩ નિયમ ૬(એ) માં આવેલો આ શબ્દપ્રયોગ અનુચ્છેદ ૧૩૧ ના પરિપ્રેક્ષ્યમાં વાંચવાનો અને અર્થઘટન કરવાનો રહેશે, તથા અન્ય પરિપ્રેક્ષ્યોમાં તેને ન્યાયિક રીતે અપાયેલ અર્થથી અપ્રભાવિત રાખવાનો રહેશે. શાબ્દિક અર્થમાં, આ શબ્દપ્રયોગનો અર્થ 'દાવો કરવા માટેનો

આધાર' એટલો જ થાય છે. નિયમ ૬(એ) હેઠળનું 'દાવાનું કારણ' એ 'એકમાત્ર શરત' છે, જે આ અદાલતનું અધિકારક્ષેત્ર આમંત્રિત કરી શકાય તે પહેલાં પૂર્ણ થવી આવશ્યક છે. જો દાવાપત્ર પ્રથમદ્રષ્ટ્યે જ આ શરતની પૂર્ણતા દર્શાવતું ન હોય, તો તે ચલણીયોગ્ય ગણાશે નહીં. આ પરિણામ અનુચ્છેદ ૧૩૧ ની ભાષામાંથી જ નીકળે છે. તેથી માત્ર એટલા કારણો કે ઓર્ડર ૨૩ નિયમ ૬(એ) માં "દાવાનું કારણ" શબ્દપ્રયોગ વપરાયો છે, એથી એવો અર્થ થતો નથી કે નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૨૦ ના પરિપ્રેક્ષ્યમાં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતો અહીં આચાર કરવામાં આવ્યા છે. નિયમ ૬(એ) માત્ર અનુચ્છેદ ૧૩૧ માં નિહિત મર્યાદાઓને અમલમાં મૂકે છે. તેથી એમાંથી એવું અનુસરે છે કે તે અનુચ્છેદ ૧૩૧ અથવા સંવિધાનની કોઈ અન્ય જોગવાઈનું ઉલ્લંઘન કરતું નથી. (૮૬૭-બી, ઈ-એફ-જી; ૮૭૦-એફ-જી-એચ) રાજસ્થાન રાજ્ય વિ. ભારત સંઘ, (૧૯૭૭ ૩ એસ.સી.સી. ૫૮૨) અને કર્ણાટક રાજ્ય વિ. ભારત સંઘ, (૧૯૭૭ ૪ એસ.સી.સી. ૬૦૮), અનુસરવામાં આવ્યા. ડી. રામચંદ્રન વિ. આર. વી. જાનકીરામન, (૧૯૮૧ ૩ એસ.સી.સી. ૨૬૭, ૨૭૧), નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૩. જો સુધી અરજદાર એ સ્થાપિત ન કરી શકે કે કોઈ કાનૂની હક અસ્તિત્વમાં છે, ત્યાં સુધી બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળ આવા હકની વ્યાપ્તિ અથવા અસ્તિત્વ સંબંધિત કોઈ વિવાદનો નિર્ણય આ અદાલત કરે એવો પ્રશ્ન જ ઉદ્ભવતો નથી. વર્તમાન કેસમાં અરજદારનો દાવો છે કે પ્રશ્નમાં રહેલો કાનૂની હક એ બદલાયેલ પરિસ્થિતિઓને કારણે પ્રતિષેધાજ્ઞામાં ફેરફાર કરાવવાનો હક છે. સ્પેસિફિક રિલીફ અધિનિયમની કલમ ૩૬ થી ૪૨ માં સમાવાયેલ પ્રતિષેધાજ્ઞા સંબંધિત સામાન્ય કાનૂન, ભલે અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળ આ અદાલતની સત્તાઓને મર્યાદિત ન કરતું હોય, તેમ છતાં ન્યાયસંગત રાહતના આ સ્વરૂપની પ્રકૃતિ અંગે તે મૂલ્યવાન માર્ગદર્શિકા પૂરી પાડે છે. (૮૭૩-૮, એફ-જી-એચ)

૪.૧. નિષેધાજ્ઞા સ્થાયી/શાશ્વત અથવા કામચલાઉ હોઈ શકે છે. સ્થાયી નિષેધાજ્ઞા અંતિમ હોય છે અને જે તથ્યોના સંદર્ભમાં તે આપવામાં આવે છે તેમના વિષે નિશ્ચિત અને નિર્ણાયક હોય છે. તેના વિરોધે, કામચલાઉ નિષેધાજ્ઞા તથ્યો અંગેના પ્રથમદ્રષ્ટ્યા અભિપ્રાયના આધારે આપવામાં આવે છે અને 'કામચલાઉ' શબ્દ પોતે

જ દર્શાવે છે તેમ, તે પક્ષકારોના અધિકારોના અંતિમ નિર્ધારણ સુધી અમલમાં રહેતો આંતરકાલીન આદેશ છે. આ ભેદને એક તરફ પ્રતિબંધાત્મક અથવા નિવારક નિષેધાજ્ઞા અને બીજી તરફ આદેશાત્મક નિષેધાજ્ઞા વચ્ચેના ભેદ સાથે ગૂંચવવો નહિ. પ્રથમ પ્રકારમાં, પક્ષકારને કોઈ નિશ્ચિત કાર્ય કરવાથી અથવા કોઈ નિશ્ચિત ક્રિયા ચાલુ રાખવાથી રોકવામાં આવે છે. બીજી તરફ, આદેશાત્મક નિષેધાજ્ઞા કોઈ કાર્ય કરવામાં આવે તેવી આજ્ઞા આપે છે અને તેની જોગવાઈ સ્પેસિફિક રિલીફ અધિનિયમની કલમ ૩૯ હેઠળ કરવામાં આવી છે. વર્તમાન મામલામાં હુકમનામા દ્વારા અંતિમ આદેશાત્મક નિષેધાજ્ઞા આપવામાં આવી હતી. (૮૭૪-એ-બી-સી) ખાજાન સિંહ વિ. રા/લા રામ, એ.આઈ.આર. (૧૯૩૭) લાહોર ૮૩૯; યશપાલ સિંહ વિ. ૮ અતિ. જિલ્લા ન્યાયાધીશ અને અન્ય, (૧૯૯૨) ૨ એસ.સી.સી. ૫૦૪; સુરીન્દર કુમાર વિ. ઈશ્વર દયાલ, [૧૯૯૬) ૩ એસ.સી.સી. ૧૦૩ અને મ્યુનિસિપલ બોર્ડ, કિશનગઢ વિ. ચંદ માલ, (૧૯૯૯) ૯ એસ.સી.સી. ૧૯૮, નો સંદર્ભ લેવાયો.

અલ્બર્ટ એચ લેડનર વિ. કલેરેન્સ આર. સિગેલ, ૬૮ એએલઆર ૧૧૭૨; યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકા વિ. સ્વિફ્ટ એન્ડ કંપની, ૨૮૬ યુએસ ૧૦૫, ૭૬ એલ.એડ. ૯૯૯; સાન્ટા રીટા ઓઈલ કંપની વિ. સ્ટેટ બોર્ડ ઓફ ઇક્વિટી, ૧૨૬ એએલઆર ૭૫૭; કોકા કોલા કંપની વિ. સ્ટાન્ડર્ડ બોટલિંગ કંપની, ૧૩૮ એફ.૨ડી ૭૮૮ અને સિસ્ટમ ફેડરેશન નં. ૯૧, રેલવે એમ્પ્લોયઝ ડિપાર્ટમેન્ટ વિ. ઓ. વી રાઈટ, ૩૬૪ યુએસ ૬૪૨, ૫ એલ.એડ. ૨ડી ૩૪૯, નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

કેર ઓન ઇન્જંક્શન્સ કમી આવૃત્તિ પૃ. ૪૦, નો સંદર્ભ લેવાયો.

૪.૨. હુકમનામું પ્રથમદર્શી નિષ્કર્ષ સુધી પહોંચી શકતું નથી. 'પ્રથમદર્શી' શબ્દપ્રયોગનો ઉપયોગ સ્પષ્ટપણે ભાષાસંબંધિત અચાનક થયેલી ભૂલ છે અને તે નિષ્કર્ષની નિશ્ચિતતા તથા આદેશની અંતિમતાને કોઈ રીતે ઘટાડતો નથી. તેમાં હકોના અંતિમ નિર્ધારણ તરીકે નહેરના નિર્માણનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો હતો. હુકમનામાંનો આદેશ કરાર હેઠળની જવાબદારીઓનું પાલન કરવાનો હતો. તેમાં એવો "સતત ચાલતો પ્રક્રિયાક્રમ, જેના ઉપર ન્યાયસંગતતા આધારિત અદાલતને ન્યાય કરવા માટે આવશ્યક રીતે અધિકારક્ષેત્ર જાળવી રાખવું પડે" તેવો કોઈ વિચાર

સમાયેલો નહોતો. હુકમનામાં ફેરફાર સંબંધિત સિદ્ધાંત અહીં ગેરહાજર છે, કારણ કે હુકમનામું હરિયાણાને ઉપલબ્ધ થઈ શકે તેવા પાણીની માત્રા પર આધારિત નહોતું; પંજાબની ફરિયાદ આંતર-રાજ્ય જળ વિવાદ અધિનિયમની કલમ ૩ હેઠળ બાકી હતી તે હકીકત, અથવા હરિયાણા ભવિષ્યમાં વધુ પાણી મેળવવા હકદાર બની શકે તે બાબત, અસંગત છે. આ જ કારણસર પાણીના વહેંચણાંની પુનર્વિચારણા માગવાનો હક સંબંધિત સિદ્ધાંત (જો કોઈ હોય તો) પણ લાગુ પડતો નથી. હુકમનામું પંજાબ સમાધાન પર આધારિત નહોતું. એ નોંધવામાં આવ્યું હતું કે પક્ષકારોએ કરાર અનુસાર વર્તન કર્યું હતું અને આ હકીકત છતાં કે પંજાબે કરારને, જ્યાં સુધી તે બે રાજ્યો વચ્ચે વહેંચવાના પાણીની માત્રા સાથે સંબંધિત હતો ત્યાં સુધી, ફરીથી ખોલવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો, એસ.વાય.એલ. નહેરુનું નિર્માણ વિવાદરહિત રહ્યું હતું. (૮૮૦-એફ; ૮૮૧-ઈ-એફ; ૮૮૨-બી-સી-ડી-ઈ-એફ)

૪.૩. સ્પષ્ટ છે કે પંજાબ સમાધાનનો ઉલ્લેખ પુરાવાના એક ભાગ તરીકે કરવામાં આવ્યો હતો કે પક્ષકારોએ કેનાલના નિર્માણને બંને રાજ્યો વચ્ચે નદીના જળના વહેંચાણ સંબંધિત વિવાદોથી અલગ રાખ્યો હતો. પંજાબ સમાધાનની અન્ય કલમોનું હરિયાણા દ્વારા કથિત રીતે પાલન કરવામાં આવતું નથી, તો તે પરિસ્થિતિમાં ફેરફાર તરીકે કે હુકમનામામાં ફેરફાર કરવા માટેના આધાર તરીકે પડકાર ગણાતો નથી. આંતરરાજ્ય જળ વિવાદ અધિનિયમની કલમ ૧૪માં કરવામાં આવેલ ફેરફાર પણ હુકમનામામાં ફેરફારના પ્રશ્ન સાથે અસંગત છે. એવો કોઈ દાવો કરવામાં આવ્યો નથી કે હુકમનામાનો આધાર બનેલા બેમાંથી કોઈપણ આધાર કોઈપણ અર્થમાં "બદલાયો" છે. [૮૮૩-એ-બી-સી]

૪.૪. કારણ કે વર્તમાન દાવામાંનો વાદપત્ર પ્રથમદષ્ટિયાએ પણ તે તમામ ચાર શરતો પૂર્ણ કરતો નથી, જેઓના આધિન હુકમનામામાં ફેરફાર કરવામાં આવી શકે, તેથી અનુચ્છેદ ૧૩૧ના અર્થમાં હુકમનામામાં ફેરફાર માટે અરજી કરવાનો કોઈ કાનૂની હક ઊભો થતો નથી. તેથી, હુકમનામા દ્વારા આપવામાં આવેલ પ્રતિબંધાજ્ઞા દૂર કરવા સંબંધિત પ્રાર્થનાઓ જેટલી બાબત છે, તેમાં અનુચ્છેદ ૧૩૧ના અર્થમાં કોઈ "કારણ-એ-દાવો" ઉદ્ભવતું નથી. (૮૮૩-ઈ-એફ)

પ.૧. રેસ જુડિકેટાનો સિદ્ધાંત અને ઓર્ડર ૩૨ નિયમ ૨ માત્ર પ્રક્રિયાના તકનીકી નિયમો નથી, પરંતુ તમામ અદાલતોમાં ન્યાયના વહીવટ માટે આ મૂળભૂત સિદ્ધાંત છે કે વાદવિવાદનો કોઈ અંત અવશ્ય હોવો જોઈએ. રેસ જુડિકેટાનો સિદ્ધાંત કાનૂનની શાસનવ્યવસ્થાનો આવશ્યક ભાગ હોવાથી, તેનાથી અનુસરે છે કે જો દાવામાં ઉઠાવાયેલા મુદ્દાઓ સ્પષ્ટપણે જ રેસ જુડિકેટાથી અવરોધિત હોય, તો આ અદાલતને નિયમોના ઓર્ડર ૨૩ નિયમ ૬(બી) મુજબ વાદપત્ર નામંજૂર કરવું આવશ્યક બને છે. પંજાબ તરફથી કરવામાં આવેલી આ રજૂઆતમાં કોઈ સાર નથી કે, તથ્ય અંગે કોઈ વિવાદ ન હોવા છતાં, રેસ જુડિકેટાનો મુદ્દો દાવાની સુનાવણી વખતે વિચારણા માટે મુલતવી રાખવો જોઈએ. આ જ આક્ષેપ પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમની કલમ ૭૮ સામેના પડકાર સાથે પણ સંબંધિત છે. પરંતુ રેસ જુડિકેટા સિવાય પણ એક વધારાનો આધાર છે, જેના આધારે કલમ ૭૮ની બંધારણીય માન્યતા સંબંધિત મુદ્દો ઉઠાવી શકાય તેમ નથી એવું ઠરાવી શકાય. પંજાબ રાજ્યએ અગાઉ આ અદાલતમાં પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમની કલમ ૭૮ની માન્યતાને પડકારતો દાવો દાખલ કર્યો હતો. [૮૮૩-ડી; ૮૮૭-એચ; ૮૮૮-એ-બી-સી-ડી]

સુરૈયા વિ. બાલાગંગાધર, એ.આઈ.આર. (૧૯૪૮) પી.સી. ૩, નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

દરયાઓ વિ. સ્ટેટ ઓફ યુપી., (૧૯૬૨) ૧ એસસીઆર ૫૭૪ અને કાવેરી વોટર ડિસ્પ્યુટ્સ ટ્રિબ્યુનલ, (૧૯૯૩) સપ્લ. ૧ એસસીસી ૯૬ (૨), પર અવલંબન રાખવામાં આવ્યું હતું.

પ.૨. નિયમ ૨, હુકમ ૩૨ હેઠળના નિયમો અરજદારને કેટલીક શરતોના આધીન, અગાઉ પાછો ખેંચવામાં આવેલ વાદમાં જેવો જ વિષયવસ્તુ હોય તે અંગે નવો વાદ દાખલ કરવાની મંજૂરી આપે છે. પરંતુ અગાઉનો વાદ પાછો ખેંચવાની મંજૂરી આપતા આદેશમાં એવી કોઈ શરતો દર્શાવવામાં આવેલી નથી. પરિણામે, એ જ વિષયવસ્તુ, અર્થાત્ ૧૯૮૮ના અધિનિયમની કલમ ૭૮ની માન્યતા, અંગે નવો વાદ ચલાવી શકાય તેમ નથી. એ જ રીતે, ૧૯૫૬ના અધિનિયમની કલમ ૧૪ સામેનો પડકાર પણ પ્રારંભિક તબક્કે જ નામંજૂર કરવામાં આવે છે. સૂચના ૧૪મી કલમ, આંતર-

રાજ્ય જળ વિવાદ અધિનિયમ હેઠળ જારી કરવામાં આવી હતી. કોઈપણ તબક્કે કલમ ૧૪ની બંધારણીય માન્યતા અંગે કોઈ વિવાદ ઉઠાવવામાં આવ્યો નહોતો. આ અદાલતે તા. ૧૫ જાન્યુઆરી ૨૦૦૨ના પોતાના ચુકાદામાં કલમ ૧૪ સંબંધિત પક્ષકારોની દલીલો પર વિચાર કર્યો હતો અને ઉક્ત કલમના અર્થઘટન અંગે પંજાબની રજૂઆત નામંજૂર કરી હતી. પંજાબ લખિત જવાબમાં કલમ ૧૪ની બંધારણીય માન્યતા પડકારી શકતું હતું. તે સમયે તેણે એવું કર્યું નહોતું. પ્રતિન્યાયના સિદ્ધાંતથી અવરોધિત હોવાથી હવે તે એવું કરી શકતું નથી. (૮૮૯-એ-બી-સી-ડી-ઈ-એફ-; ૮૯૦-ઈ-એફ-જી; ૮૯૧-ડી)

૫.૩. એ સુસ્થાપિત છે કે કોઈ કાયદેસરની જોગવાઈની સંવિધાનવિરોધી અમાન્યતા કાં તો વિધાનક્ષેત્રની અયોગ્યતા ના આધારે અથવા તો તે કાયદો અન્યથા સંવિધાનની જોગવાઈઓનો ભંગ કરતો હોવાથી સ્થાપિત કરી શકાય છે. કોઈ નિશ્ચિત કાયદો બનાવવાનો કારણ કે ત્યારબાદ તે કાયદા માટેનું કારણ નિર્રર્થક બની ગયું હોવાની હકીકત, કાયદાને રદ કરવા માટે અથવા કોઈ કાયદો કે કાયદેસરની જોગવાઈ અધિકારાતીત છે એવું ઠરાવવા માટે ન્યાયસંગત આધાર પૂરું પાડી શકતી નથી. ઓછામાં ઓછા પ્રથમદ્રષ્ટિએ સ્વીકાર્ય એવા આધાર, સમર્થનમાં, પડકારને ટકાવી રાખવા માટે રજૂ કરેલા હોવા જરૂરી છે. આવા કોઈ આક્ષેપોના અભાવે, કોઈ કાયદા અથવા કાયદેસરની જોગવાઈની સંવિધાનિક માન્યતા સામેનો પડકાર પ્રારંભિક તબક્કે જ નામંજૂર થવા પાત્ર બને છે. (૮૯૨-એફ-જી-એચ)

૫.૪. અનુચ્છેદ ૧૪ને પંજાબે આપેલા પડકારના સમર્થનમાં દર્શાવાયેલા આધાર પ્રત્યક્ષદષ્ટિએ કાયદામાં કોઈ આધાર જ નથી અને ૧૯૫૬ના અધિનિયમની કલમ ૧૪ની બંધારણીય માન્યતાને પડકારવા માટે કોઈ "દાવાનું કારણ" જાહેર કરવામાં આવ્યું નથી. પંજાબ દ્વારા દાખલ કરાયેલ વાદપત્રમાં દાવાનું કોઈ કારણ જાહેર થતું નથી એટલું જ નહીં, પરંતુ વાદપત્રમાં કરાયેલા નિવેદનો પરથી પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે આ દાવો કાયદા દ્વારા અવરોધિત છે. (૮૯૩-બી-સી)

૫.૫. પંજાબે, ડિકીને સૌજન્યપૂર્વક સ્વીકારવાને બદલે, ડિકીને નિષ્ફળ બનાવવાના દરેક સંભવિત પગલા લીધા છે. ડિકીને પડકારતી વિવિધ કાર્યવાહીમાંથી કોઈપણ કાર્યવાહી અંગે કોઈપણ તબક્કે આ અદાલતે કોઈ સ્થગન

આપ્યું નહોતું. તે દ્વારા દાવો દાખલ કરીને જ્યારે અંતિમ પ્રહાર કરવામાં આવ્યો, ત્યારે પણ આ અદાલતે કોઈ તબક્કે સ્થગન આપ્યું નહોતું અને એ મૂળભૂત કાનૂની સિદ્ધાંત છે કે માત્ર કાર્યવાહી દાખલ કરવાથી સ્થગન અમલમાં આવતું નથી. પત્રવ્યવહાર અને કાર્યવાહી નોંધના અભિલેખો દર્શાવે છે કે પંજાબના મુખ્ય પ્રધાન તેમજ સરકારી અધિકારીઓએ પોતાની જાતને આ અદાલત ઉપર અતિ-ન્યાયિક સત્તાધિકાર ધરાવતી સંસ્થા તરીકે બેસવાનો અધિકાર સ્વયં ગ્રહણ કર્યો છે. (૮૯એસ-એચ; ૮૯૬-ઈ-એફ)

કલમ ૬. દેશની અખંડિતતાનું પ્રોત્સાહન થાય તે માટે સંવિધાન આ દેશમાં સુવ્યવસ્થિત રાજ્યવ્યવસ્થા માટે જોગવાઈ કરે છે. જ્યારે રાજ્યો વચ્ચે વિવાદો ઊભા થાય છે ત્યારે સામાન્ય રીતે તેના પાયામાં રાજકીય પરિબલો રહેલા હોય છે. આવા વિવાદનો એક પક્ષના હિતમાં ઉકેલ આવવાથી નિશ્ચિતપણે રાજકીય અસર થવાની હોય છે. સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૩૧ દ્વારા આવા વિવાદનો નિર્ણય કડક કાનૂની વિચારણાઓના આધારે અને સંવિધાનની જોગવાઈઓને અનુરૂપ કરવા માટે આ અદાલતને વિશિષ્ટ અધિકારક્ષેત્ર આપવામાં આવ્યું છે. હુકમનામાના અમલનો વિરોધ એ આધારે કરવો કે તેના રાજકીય પ્રતિકૂળ પરિણામો આવશે, તે સંવિધાનને વિપરીત જવાનું, અરાજકતાને માન્યતા આપવાનું અને દેશના વિખંડન તરફ દોરી જવાનું પરિણામ આપશે. અનુચ્છેદ ૧૩૧ની જોગવાઈઓને નિષ્પ્રભ બનાવી દેવા ઉપરાંત, આપું વલણ સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૪૪ને પણ વિરુદ્ધ છે. પરિસ્થિતિઓમાં એવી અપેક્ષા રાખવામાં આવતી નથી કે કેન્દ્ર કે રાજ્યમાં આવેલી સરકારો આ અદાલતના હુકમનામાનું પાલન નહીં કરે. સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળ આ અદાલતના હુકમનામાનું પાલન કરવા ઈનકાર કરીને, ઉદ્વેગન કરનાર પક્ષ માત્ર અવમાનનાનો દોષી બને છે એટલું જ નહીં, પરંતુ પદગ્રહણ સમયે રાજ્યનું શાસન ચલાવનાર લોકોએ જાળવી રાખવાની જે શપથ લીધી છે તે સંવિધાનની મૂળભૂત પાયાને જ આંચકો પહોંચે છે, અને દેશનું અસ્તિત્વ પણ તે જ સંવિધાનને આભારી છે. રાજ્યોમાં સત્તા વાપરનારાઓની ફરજ છે કે તેઓ સંવિધાનિક પ્રક્રિયાઓ પ્રત્યે આદર સુનિશ્ચિત થાય તે માટે યોગ્ય રાજકીય વાતાવરણ ઊભું કરે અને માત્ર રાજકીય લાભ મેળવવા માટે આવી પ્રક્રિયાઓને નિષ્ફળ ન બનાવે. કેનાલના

નિર્માણથી સશસ્ત્ર ઉગ્રતા વધી શકે તેવી અસ્પષ્ટ દલીલ કોઈ રીતે સ્વીકાર્ય બચાવ નથી. (૮૯૬-જી-એચ; ૮૯૭-એ-બી-સી; એચ)

કાવેરી જળ વિવાદ ટ્રિબ્યુનલ, (૧૯૯૩) સપ્. ૧ એસ.સી.સી. ૯૬ (૨), અનુસરવામાં આવ્યું.

પ.૭. ૧૯૫૪નો આદેશ રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૨(૧) હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરીને જારી કરવામાં આવ્યો છે. ૧૯૫૪ના આદેશના પરિષ્કેદ ૨(ડી)નું પાલન થયેલું નથી એવા આક્ષેપના આધારે હરિયાણાની અમલવારી માટેની અરજીની જાળવણીક્ષમતા અંગે પંજાબે ઉઠાવેલો વાંધો અસંગત છે. ૧૯૫૪ના આદેશની કલમ ૨(બી) હેઠળ જે અમલવારીની રીત નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવી શકે છે, તે કોઈપણ અદાલત, ન્યાયાધિકરણ અથવા સત્તાધિકારીના હુકમનામા અથવા આદેશોના સંદર્ભમાં કાયદેસર રીતે જોગવાયેલ અમલવારીની પદ્ધતિઓ જેવી હોઈ શકે છે. આ રીતનું નિર્દેશન હુકમનામામાં જ કરવામાં આવી શકે છે અથવા કાર્યવાહી પક્ષકારોમાંથી કોઈ એક પક્ષની અરજી પર અનુગામી આદેશ દ્વારા પણ કરવામાં આવી શકે છે. આ કેસમાં હુકમનામામાં અમલવારીની રીત નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવી નહોતી. હરિયાણાની અરજી ૧૯૫૪ના આદેશની કલમ ૨(બી) હેઠળ કરવામાં આવેલી હોવાનું દર્શાવવામાં આવ્યું છે. હરિયાણાની અરજી જાળવણીક્ષમ નથી એવું કહી શકાય નહીં. (૮૯૮-સી; ૮૯૯-એ-બી-સી-ડી)

પ.૮. સ્પષ્ટ છે કે પંજાબ રાજ્ય દ્વારા આ મુકદ્દમો આ અદાલતના નિર્ણયને નિષ્ફળ બનાવવાના હેતુથી, તથા તેના અમલીકરણનો વિરોધ કરવા ઈચ્છતા એક વાદીના તમામ કપટપૂર્વક વર્તન સાથે, દાખલ કરવામાં આવ્યો છે. આ પરિસ્થિતિઓમાં, એફ નિયમોની ઓર્ડર ૪૭ ભાગ ૭ નિયમ ૬ હેઠળ મુકદ્દમો ફગાવી દેવામાં આવે છે. (૮૯૩-ડી)

૬. કલમ ૫૧(ઈ) સી.પી.સી. હેઠળની અવશિષ્ટ સત્તા અદાલતને એવી રીતથી હુકમો પસાર કરવાની મંજૂરી આપે છે, જેનાથી હુકમનામાનો અમલ સુનિશ્ચિત થાય. પંજાબ દ્વારા કેનાલ પૂર્ણ કરવા માટે હુકમનામામાં નિર્દિષ્ટ અવધિ ઘણાં સમય પહેલાં જ પૂર્ણ થઈ ચૂકી છે. ભારત સંઘે જણાવ્યું છે કે આ અવધિ દરમિયાન તેણે એક આકસ્મિક કાર્યયોજના તૈયાર કરી હતી. જાન્યુઆરી ૨૦૦૩માં એક વર્ષની અવધિ

પૂર્ણ થવા રૂપે જે આકસ્મિક પરિસ્થિતિ ઊભી થવાની હતી, તે ઊભી થઈ ચૂકી છે. આ આકસ્મિક કાર્યયોજનાને અમલમાં મૂકવામાં આવી છે કે નહીં, તે જણાવવામાં આવ્યું નથી. તેમ છતાં, એવું જણાય છે કે પ્રોજેક્ટ મૂલ્યાંકન બાબતની કેબિનેટ સમિતિએ બી.આર.ઓ. દ્વારા એસ.વાય.એલ. કેનાલ પૂર્ણ કરવાની દરખાસ્તને મંજૂરી આપી હતી અને તે સમયના પ્રધાનમંત્રીએ બી.આર.ઓ.ને શક્ય તેટલા ઓછા સમયમાં એસ.વાય.એલ. કેનાલ પૂર્ણ કરવા માટેનું કામ પોતાના હસ્તે લેવાનો નિર્દેશ આપ્યો હતો. હુકમનામા પછી કેન્દ્રીય જલ આયોગના અધિકારીઓએ કેનાલનું નિરીક્ષણ કર્યું છે. અહેવાલમાં ગાદ જમા થવાનો નિકાલ કરવા, વૃક્ષો અને ઝાડીઓ સાફ કરવા, ગુક્સાનગ્રસ્ત તથા બાકી રહેલા કામો પૂર્ણ કરવા અને કેનાલને કાર્યક્ષમ બનાવા માટે અંદાજે ઓછામાં ઓછો બે વર્ષનો સમય લાગશે એમ આંકવામાં આવ્યું છે. પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં રાખીને, ભારત સંઘને નિર્દેશ આપવામાં આવે છે કે તે પોતાની પ્રસ્તાવિત કાર્યયોજનાનો નિર્ધારિત સમયમર્યાદામાં અમલ કરે. (૯૦૦-એ-બી-સી-ડી)

=====

દીવાની અપીલક્ષેત્ર અધિકારિતા : એલ.એ. નં. ૪ માં મૂળ દાવો ૧૯૯૬ નો.

ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળ.

સાથે

આઈ.એ. નં. ૧-૨ મૂળ દાવો નં. ૧/૨૦૦૩ માં.

શાંતિ ભૂષણ, વી.એ. બોબડે, અશોક કૃ. અગ્રવાલ, હરિયાણાના એ.જી., કે.કે. લાહિરી, અભિમીત સિંહા, ગૌરવ કેજરીવાલ, સુશ્રી મીનાક્ષી નાગ, અમિત પટનાયક, એજાઝ મકબૂલ. કેશવ મયાન અને રાજેશ મિતલ અરજદાર માટે. એફ.એસ. નરીમાન, હરભગવાન સિંહ. પંજાબ રાજ્ય માટે એડવોકેટ જનરલ, અરુણ કથપાલિયા, મોહન વી. કટારકી, સુભાષ શર્મા, જી.એસ. હૂડા, પંજાબના સહાયક એડવોકેટ જનરલ, વિનય કે. શૈલેન્દ્ર, આર.એસ. સુરી, શૈલેશ મડિયાલ અને જી.એસ. સિદ્ધુ, આઈ.એ. નં. ૪ માં ઓ.એસ. નં. ૬/ ૯૬ તથા ઓ.એસ. નં. ૧/૨૦૦૩ માં અરજદાર માટેના પ્રતિવાદી માટે.

મુકુલ રોહતગી, વધારાના સોલિસિટર જનરલ, કૈલાશ વાસદેવ, એસ. વાસિમ, એ. કાદરી, ડી.એસ. મહારા, અજય શર્મા, સૈયદ, નકવી, સુશ્રી સુષ્મા સુરી, એસ.એન.

તેરદલ ભારત સંઘ તરફથી, રણજી થોમસ, સુશ્રી ભારતી ઉપાધ્યાયા અને વી.એન. રઘુપથી રાજસ્થાન રાજ્ય તરફથી.

સુશ્રી કામિની જયસ્વાલ (એનપી) અને સુશ્રી નરેશ બક્ષી, સંઘ તરફથી ચંદીગઢનું પ્રદેશ.

અદાલતનો ચુકાદો નીચે મુજબ પ્રસ્તુત કરવામાં આવ્યો હતો દ્વારા રુમા પાલ, ન્યાયાધીશ.

૧. પંજાબના પૂર્વવર્તી રાજ્યમાંથી હરિયાણા રાજ્યની રચના થવાને અનુસરીને, પંજાબના પૂર્વવર્તી રાજ્યને ઉપલબ્ધ થયેલ નદીના જળના હરિયાણા અને પંજાબ વચ્ચે વહેંચણીનો પ્રશ્ન ઊભો થયો. ભારત સંઘ દ્વારા પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૭૮ હેઠળ ૨૪ માર્ચ, ૧૯૭૬ના રોજ એક અધિસૂચના બહાર પાડવામાં આવી, જેમાં અન્ય બાબતો સાથે બંને રાજ્યો વચ્ચે નદીના જળનું વિભાજન કરવામાં આવ્યું. સતલુજ-યમુના લિંક કેનાલ યોજના, જે અંદાજે ૨૧૪ કિ.મી. વિસ્તાર આવરી લેતી હતી, પંજાબ અને હરિયાણા રાજ્યોમાંથી બાંધવાની હતી. આ ૨૧૪ કિ.મી.માંથી, ૧૨૨ કિ.મી. પંજાબના પ્રદેશમાંથી જવાની હતી અને ૯૨ કિ.મી. હરિયાણામાંથી જવાની હતી. કેનાલનું કામ પૂર્ણ કરવા માટેનો ખર્ચ કેન્દ્રીય સરકાર દ્વારા ઉઠાવવામાં આવવાનો હતો. કેનાલનો હરિયાણાનો ભાગ જૂન ૧૯૮૦ સુધીમાં પૂર્ણ કરવામાં આવ્યો હતો. પંજાબ રાજ્યએ કેનાલમાં પોતાનો હિસ્સો પૂર્ણ કર્યો ન હતો, જો કે તે હેતુ માટે જરૂરી રકમ તેમજ કેનાલના જતન-જાળવણી સંબંધિત આવર્તક ખર્ચ માટેની રકમ પણ તેને ચૂકવવામાં આવી હતી.

૨. હરિયાણા રાજ્ય દ્વારા કેનાલના બાંધકામની પૂર્ણતા મેળવવા માટે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળ આ અદાલતમાં સન ૧૯૭૯માં દાવો નં. ૧ સન

૧૯૭૯ દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. પંજાબ રાજ્યએ પણ દાવો નં. ૨ સન ૧૯૭૯ દાખલ કરીને, અન્ય બાબતો સાથે, પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમની કલમ ૭૮ તથા તા. ૨૪મી માર્ચ ૧૯૭૬ની તે સૂચનાને પડકાર્યો હતો, જેના દ્વારા નદીના જળનું વહેંચાણ હરિયાણા અને પંજાબ વચ્ચે કરવા માટે નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો. દાવાઓ બાકી ચાલતા દરમિયાન, ભારતના વડા પ્રધાનની હાજરીમાં હરિયાણા, પંજાબ અને રાજસ્થાન રાજ્યો વચ્ચે તા. ૧૩મી ડિસેમ્બર ૧૯૮૧ના રોજ એક કરાર કરવામાં આવ્યો હતો. તે કરારમાં, જ્યાં સુધી તે સંબંધિત છે, એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે સતલજ-ચમુના કેનાલ યોજના નિર્ધારિત સમયમર્યાદામાં અમલમાં મૂકવામાં આવશે. પંજાબ રાજ્યક્ષેત્રમાં આવેલ કેનાલ અને તેની અનુસંગિક કામગીરી કરાર પર હસ્તાક્ષર થયાની તારીખથી વધુમાં વધુ બે વર્ષની અંદર પૂર્ણ કરવામાં આવવાની હતી. આ કરારના આધારે અને તેને નોંધમાં લઈને, આ અદાલતે તા. ૧૨મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૮૨ના રોજ દાવાઓ પાછા ખેંચવાની મંજૂરી આપી હતી.

૩. ૧૩મી ડિસેમ્બર ૧૯૮૧ના રોજ થયેલ કરારની શરતો અનુસાર પંજાબ દ્વારા નહેરનું કામ પૂર્ણ કરવાની તારીખ પૂર્ણ થઈ ગઈ. નહેરનો પંજાબનો ભાગ અધૂરો જ રહ્યો. રાજ્ય દ્વારા કરારનો ઈનકાર કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો. ત્યારબાદ ૫મી નવેમ્બર ૧૯૮૫ના રોજ 'પંજાબ સમાધાન' તરીકે ઓળખાતું એક સમાધાન થયું, જેમાં હરિયાણા રાજ્ય અને પંજાબ વચ્ચેના અનેક વિવાદોનો નિરાકરણ કરવામાં આવ્યો હતો. હાલમાં, અમને માત્ર તે સમાધાનની કલમ ૯નો જ ઉલ્લેખ નોંધવો જરૂરી છે. તે આ મુજબ છે:

૯. નદીના જળનું વહેંચાણ

૯.૧ પંજાબ, હરિયાણા અને રાજસ્થાનના ખેડૂતોને ૧.૭.૧૯૮૫ના રોજ રાવી-બિયાસ પ્રણાલીમાંથી તેઓ જે પ્રમાણમાં પાણી વાપરી રહ્યા છે તેનાથી ઓછું પાણી મળવાનું રહેશે નહીં. ઉપભોગ્ય હેતુઓ માટે વપરાતું પાણી પણ અસરગ્રસ્ત રહેશે નહીં. દાવો કરાયેલ વપરાશનું પરિમાણ નીચેના પરિચ્છેદ ૯.૨ માં ઉલ્લેખિત ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા ચકાસવામાં આવશે. ૯.૨. પંજાબ અને હરિયાણાના તેમની બાકી રહેલ જળમાં હિસ્સા સંબંધિત દાવાઓનો ન્યાયનિર્ણય માટે સર્વોચ્ચ અદાલતના એક ન્યાયાધીશની અધ્યક્ષતામાં રચાનાર ટ્રિબ્યુનલને સંદર્ભ આપવામાં આવશે. આ ટ્રિબ્યુનલનો નિર્ણય છ મહિનાની અંદર આપવામાં આવશે અને તે બંને પક્ષકારો માટે બાંધકારી રૂપ રહેશે. આ સંદર્ભમાં આવશ્યક તમામ કાનૂની અને સંવિધાનિક પગલાં તાત્કાલિક લેવાં આવશે. ૯.૩. એસ.વાય.એલ. કેનાલનું નિર્માણ ચાલુ રહેશે. કેનાલ ૧૫.૮.૧૯૮૬ સુધીમાં પૂર્ણ કરવામાં આવશે.

૪. સમાધાનને મંજૂરી આપતાં અને સમાધાનની કલમ ૯ ની પ્રથમ બે ઉપકલમોની શરતો મુજબ, આંતર-રાજ્ય જળ વિવાદ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ માં કલમ ૧૪ ઉમેરવામાં આવી હતી અને રાવી-બિયાસના જળના ઉપયોગ, હિસ્સો અને ફાળવણી સંબંધિત મુદ્દાઓ ભારત સંઘ દ્વારા તારીખ ૨ એપ્રિલ ૧૯૮૬ ની સૂચના હેઠળ જળ ટ્રિબ્યુનલના ન્યાયનિર્ણય માટે મોકલવામાં આવ્યા હતા. ટ્રિબ્યુનલે ૩૦ જાન્યુઆરી ૧૯૮૭ના રોજ પોતાનો અહેવાલ રજૂ કર્યો હતો, જેમાં અન્ય બાબતો સાથે પંજાબ અને હરિયાણા વચ્ચે રાવી-બિયાસના જળનું ફાળવણી કરવામાં આવ્યું

હતું. પંજાબ દ્વારા જળ ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ તેના નિર્ણયના પુનર્વિચાર માટે અરજી કરવામાં આવી હતી. તે અરજી બાકી છે.

૫. જોકે સમાધાનની કલમ ૯.૩, જેને કલમો ૯.૧ અને ૯.૨ હેઠળના જળ વિવાદોથી અલગ રાખવામાં આવી હતી, અમલમાં રહી. પંજાબ રાજ્યએ કેનાલના બાંધકામનું આશરે ૯૦% કામ પૂર્ણ કર્યું હતું, પરંતુ આશરે ૧૦% બાંધકામ અધૂરું રહ્યું હતું. ત્યારબાદ હરિયાણા રાજ્યએ ૧૯૯૬ની દાવો નં. ૬ તરીકે બીજી દાવો અરજી નીચેની બાબતો માટે દાખલ કરી હતી:

(એ) તા. ૨૪.૩.૧૯૭૬ના આદેશ, તા. ૩૧.૧૨.૧૯૮૧ના કરાર અને તા.

૨૪.૭.૧૯૮૫ના સમાધાન અંતિમ અને બાંધકારીરૂપ છે તેમજ અન્ય બાબતો સાથે પંજાબ રાજ્ય પર પણ બાધક છે, અને પ્રતિવાદી ક્રમાંક ૧ પર સુતલેજ-ચમુના લિંક કેનાલ પ્રોજેક્ટના હિસ્સાને તાત્કાલિક ફરી શરૂ કરી પૂર્ણ કરવાનો તથા તે સર્વ રીતે ઉપયોગયોગ્ય બનાવવાનો દાવિત્વ મૂકે છે, એવી જાહેરખબર આપતો હુકમનામો, માત્ર ઉપરોક્ત ૧૯૭૬ના આદેશ, ૧૯૮૧ના કરાર અને ૧૯૮૫ના સમાધાન હેઠળ જ નહીં પરંતુ ૧૯૭૬થી આજદિન સુધીના વર્તન દ્વારા સ્થાપિત થયેલા કરારના અનુસંધાને પણ;

(બી) પ્રતિવાદી ૧ ને (અને તે નિષ્ફળ જાય તો પ્રતિવાદી ૨ ને, કોઈપણ એજન્સી દ્વારા અથવા તેની મારફતે) વર્ષ ૧૯૭૬ ની ઉક્ત સૂચના, વર્ષ ૧૯૮૧ ના કરાર અને વર્ષ ૧૯૮૫ ના સમાધાન હેઠળ તથા કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં વર્તન દ્વારા સ્થાપિત થયેલા કરાર હેઠળની પોતાની/તેમની જવાબદારીઓનું પાલન

કરવા માટે બાધ્ય કરતો ફરજિયાત પ્રતિબંધાજ્ઞાનો હુકમ, એટલે કે પંજાબ રાજ્યમાં સતલુજ-ચમુના લિંક કેનાલ પ્રકલ્પના તે ભાગને તરત જ ફરી શરૂ કરીને પૂર્ણ કરવાનો અને અન્ય રીતે આ માનનીય અદાલત નિર્ધારિત કરે તેવી સમયમર્યાદામાં તેનો ઉપયોગયોગ્ય બનાવવાનો, જેથી હરિયાણા રાજ્યને રાવી અને બ્યાસના જળમાં તેનો હિસ્સો પ્રાપ્ત થઈ શકે."

૬. ભારતના બંધારણની અનુચ્છેદ ૨૬૨ હેઠળ આ અદાલતના અધિકારક્ષેત્રને પડકારતાં પંજાબ રાજ્ય દ્વારા લેખિત જવાબ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો. વધુમાં, એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ દાવો દીવાની પ્રક્રિયા સંહિતાના આદેશ ૨૩ નિયમ ૧ હેઠળ તથા સર્વોચ્ચ અદાલતના નિયમો, ૧૯૬૬ ના આદેશ ૩૨ નિયમ ૨ હેઠળ અપરોધિત હતો. પંજાબ રાજ્યના મતે, ૩૧મી ડિસેમ્બર ૧૯૮૧ તારીખનો કરાર ૨૪મી જુલાઈ ૧૯૮૫ તારીખના સમાધાનથી અતિક્રમિત થઈ ગયો હતો અને તે સમાધાન રાજ્યને બંધનકારક નહોતું. વધુમાં એવું અભિપ્રયન કરવામાં આવ્યું હતું કે એસ.વાય.એલ. કેનાલ અનાવશ્યક હતી, કારણ કે હરિયાણા રાજ્યને અન્ય નદીઓમાંથી વધારાનું જળપુરવઠું મળવાનો હતો અને હરિયાણા રાજ્યને રાવી નદીના જળ પર કોઈ હક નહોતો.

૭. ભારત સંઘે તેના લેખિત જવાબમાં, અમારી દ્વારા અગાઉ નોંધાયેલા તથ્યોની પુષ્ટિ કરવા ઉપરાંત, એ પણ જણાવ્યું કે એસ.વાય.એલ. નહેરનો પંજાબનો ભાગ શક્ય તેટલી વહેલી તકે પૂર્ણ કરવામાં આવે તે આવશ્યક હતું.

૮. નોંધ પર રહેલી સામગ્રી પર વિચારણા કર્યા બાદ, ૧૫મી જાન્યુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ આ અદાલતે હરિયાણા રાજ્યના પક્ષમાં દાવો મંજૂર કર્યો અને ફરજિયાત પ્રતિબંધાજ્ઞા જારી કરીને પંજાબ રાજ્યને આદેશ આપ્યો કે તે ચુકાદાની તારીખથી એક વર્ષની અંદર કેનાલનું બાંધકામ પૂર્ણ કરીને તેને કાર્યરત બનાવે. જો તે અવધિ દરમિયાન પંજાબ રાજ્ય દ્વારા કેનાલ પૂર્ણ કરવામાં ન આવે, તો સંઘ સરકારને પોતાની જ સંસ્થા મારફતે શક્ય તેટલી ત્વરિત રીતે તે કામ પૂર્ણ કરાવવાનો આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો.

૯. પંજાબ રાજ્યએ આ અદાલતની હુકમનામાનું પાલન કર્યું નહોતું અને નહેર અધૂરી જ રહી છે. ૮મી જાન્યુઆરી ૨૦૦૨ના રોજ, તેણે આ અદાલતના ચુકાદા અને હુકમનામાની સમીક્ષા માટે અરજી દાખલ કરી હતી, જેને અમે ૫મી માર્ચ ૨૦૦૨ના રોજ નામંજૂર કરી હતી.

૧૦. ૨૨મી માર્ચ ૨૦૦૨ના રોજ ભારતીય કિસાન યુનિયન દ્વારા, પોતે ભારતીય નાગરિકોની નોંધાયેલ સંસ્થા હોવાનું દાવો કરી અને હરિયાણા રાજ્યને ફાળવણી માટે રાવી-બ્યાસના જળની ઉપલબ્ધતા સંબંધિત મુદ્દાઓ ઉઠાવવાનો આશય દર્શાવી, ડિકીને પડકારવા માટે કલમ ૩૨ હેઠળ એક રિટ અરજી (ડબલ્યુ.પી. નં. ૯૪ ઓફ ૨૦૦૪) દાખલ કરવામાં આવી હતી. ૧૫મી જાન્યુઆરી ૨૦૦૨ની ડિકીના સ્થગન માટે એક અંતરિમ અરજી પણ દાખલ કરવામાં આવી

હતી. આ રિટ અરજી આ અદાલતે ૧૦મી ફેબ્રુઆરી ૨૦૦૪ના રોજ નામંજૂર કરી હતી.

૧૧. ૧૮મી ડિસેમ્બર ૨૦૦૨ના રોજ, ૧૫મી જાન્યુઆરી ૨૦૦૨ના તારીખના ચુકાદા અને હુકમનામાના અમલીકરણ માટે હરિયાણા દ્વારા એક અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી. આ અરજીની નોંધણી કરી તેને મૂળ દાવો નં. ૬ સન ૧૯૯૬માં આઈ.એ. નં. ૧ સન ૨૦૦૨ તરીકે નંબર આપવામાં આવ્યો હતો.

૧૨. ૧૩મી જાન્યુઆરી ૨૦૦૩ના રોજ, પંજાબ રાજ્યએ નીચેની રાહતો માટે ૨૦૦૩ની દાવા નં. ૧ તરીકે દાવો દાખલ કર્યો હતો:

(એ) વાદપત્રમાં દર્શાવેલ કારણોસર, આ માનનીય અદાલતે ઓ.એસ. નં. ૬/૧૯૯૬ માં તા. ૧૫.૦૧.૨૦૦૨ ના તેના ચુકાદા/હુકમનામા દ્વારા ફરજિયાત પ્રતિષેધાજ્ઞા હેઠળ લાદવામાં આવેલ એસ.વાય.એલ. કેનાલનું નિર્માણ કરવાની ફરજમાંથી મુક્ત કરવી/સમાપ્ત કરવી;

(બી) એ જાહેર કરવા માટે કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૫(૩) મુજબ તે દાવામાં ઉઠાવવામાં આવેલા મુદ્દાઓનો નિર્ણય માત્ર બંધારણીય પીઠ દ્વારા જ થઈ શક્યો હોત, તેથી ઓએસ નં. ૬/૧૯૯૬ માં તા. ૧૫.૦૧.૨૦૦૨ નો ચુકાદો/હુકમનામું બંધનકારક કે અમલપાત્ર નથી.

(સી) એ જાહેર કરવા માટે કે અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૧૪ ભારતના બંધારણના વિરુદ્ધ હોવાથી અસંવિધાનિક છે;

(ડી) એ જાહેર કરવા માટે કે અરજીપત્રમાં દર્શાવેલ કારણોસર ૧૯૫૬ ના અધિનિયમની કલમ ૧૪ હવે અમલપાત્ર રહી નથી;

(પ) એવો જાહેર કરવો કે દાવાપત્રમાં દર્શાવેલ બદલાયેલ પરિસ્થિતિઓ હેઠળ પંજાબ સેટલમેન્ટ (રાજીવ લોંગોવાલ એકોર્ડ) અમલપાત્ર નથી: વૈકલ્પિક રીતે, જો આ માનનીય અદાલત એવું ઠરાવે કે તા. ૨૪.૦૭.૧૯૮૫નું પંજાબ સેટલમેન્ટ અમલપાત્ર કરાર છે, તો બાકીના ૧૦ મુદ્દાઓના અમલીકરણ અને પાલન માટે દિશાનિર્દેશ કરવામાં આવે અને સેટલમેન્ટમાં નિર્ધારિત અન્ય શરતો અમલમાં મુકાય ત્યાં સુધી અને/અથવા અધિનિયમ, ૧૯૫૬ હેઠળ રાવી-બિયાસના જળના પુનર્વિહેંચાણમાંથી ઉદ્ભવતા જળવિવાદોનો નિરાકરણ ન આવે ત્યાં સુધી એસ.વાય.એલ. કેનાલનું નિર્માણ કરવાની ફરજ સ્થગિત રાખવામાં આવે.

(એફ) જાહેરાત કરવામાં આવે કે અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૭૮(૧) ભારતના બંધારણની વિરુદ્ધ અને અમાન્ય છે, અને તેના અનુસંધાને અથવા તેના પરિણામે કરવામાં આવેલ તમામ કૃત્યો, દસ્તાવેજો અને બાબતો, જેમાં તમામ અધિસૂચનાઓ, કરારો વગેરેનો સમાવેશ થાય છે, રદબાતલ અને શૂન્ય છે; તેમજ ૨૪.૯૩.૧૯૭૬ તારીખની અધિસૂચના અને ૩૧.૧૨.૧૯૮૧ તારીખનો કરાર આરંભથી જ અસ્તિત્વહીન અને શૂન્ય ગણવામાં આવે.

૧૩. ત્યારબાદ હરિયાણા રાજ્યએ સર્વોચ્ચ અદાલત નિયમો, ૧૯૬૬ ના ઓર્ડર ૨૩ નિયમ ૬ સાથે વંચાયેલા ઓર્ડર ૪૭ નિયમ ૬ હેઠળ, વૈકલ્પિક રીતે દાવાપત્રને નામંજૂર કરવા અથવા દાવાને સંક્ષિપ્ત રીતે ફગાવી દેવા માટે અરજી દાખલ કરી. આ અરજી, જેને ૨૦૦૩ ની આઈ.એ. નં. ૧ તરીકે ક્રમાંકિત કરવામાં આવી છે, તેનો પંજાબે, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, એવો દાવો કરીને વિરોધ કર્યો છે કે સર્વોચ્ચ અદાલત નિયમોના ઓર્ડર ૨૩ નિયમ ૬(એ) અસંવિધાનિક છે.

૧૪. હરિયાણાની હુકમનામાના અમલબજાવણી માટેની અરજી (ઓ.એસ. નં. ૬ સન ૧૯૯૬ માં આઈ.એ. ૧) માં સુધારો કરવાની વિનંતી આઈ.એ. નં. ૩ માં કરવામાં આવી હતી. પંજાબ રાજ્યએ ઓ.એસ. નં. ૧ સન ૧૯૯૬ માં આઈ.એ. નં. ૧ માટે જવાબી સોગંદનામું દાખલ કરવાની માંગણી કરી હતી, જેને આઈ.એ. નં. ૨ તરીકે નંબર આપવામાં આવ્યો હતો. ૧૩મી ઓગસ્ટ ૨૦૦૩ના રોજ, હરિયાણા રાજ્યએ ભારત સંઘને હુકમનામા હેઠળની પોતાની બાધ્યતાઓનું પાલન કરવા દિશાનિર્દેશ આપવા માટે બીજી અરજી દાખલ કરી હતી, કારણ કે હુકમનામા દ્વારા નિર્ધારિત એક વર્ષની અવધિ પૂર્ણ થઈ ગઈ હતી. તેને ઓ.એસ. ૧ સન ૧૯૯૬ માં આઈ.એ. નં. ૪ તરીકે નંબર આપવામાં આવ્યો છે. હરિયાણાની આ છેલ્લી અરજીને ધ્યાનમાં રાખીને, ઓ.એસ. નં. ૧ સન ૧૯૯૬ માં આઈ.એ. નં. ૧, ૨ અને ૩ ને ૧૭મી ડિસેમ્બર ૨૦૦૩ના રોજ નિષ્પ્રભ થઈ ગયેલ હોવાથી ફગાવી દેવામાં આવી હતી.

૧૫. આ તબક્કે, પંજાબ રાજ્યએ એ બાબતની જાહેરાત મેળવવા માટે રિટ અરજી ક્રમાંક ૩૦/૨૦૦૪ દાખલ કરી કે સર્વોચ્ચ અદાલત નિયમો, ૧૯૬૬ ના આદેશ ૨૩ ના નિયમ ૬(એ) બંધારણવિરોધી છે; અથવા વૈકલ્પિક રીતે એવી જાહેરાત માટે કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળ દાખલ થયેલા દાવાઓમાં આદેશ ૨૩ ના નિયમ ૬(એ) નો આશ્રય લઈ શકાય નહીં. આ રિટ અરજીને સ્વીકારવામાં આવી નહોતી, કારણ કે એ જ મુદ્દાઓ પંજાબ રાજ્ય દ્વારા સર્વોચ્ચ અદાલત નિયમોના આદેશ ૨૩ નિયમ ૬ હેઠળ હરિયાણા રાજ્યની અરજીના જવાબમાં ઉઠાવવામાં આવ્યા હતા.

૧૬. તેથી, આ વિવાદોની ભરમાર પૈકી નિર્ણયાર્થે જે બાકી રહે છે તે આ છે:

(૧) હરિયાણાની તા. ૧૫મી જાન્યુઆરી ૨૦૦૨ના હુકમનામાના અમલીકરણ માટેની અરજી (ઓ.એસ. ૬/૧૯૯૬ માં આઈ.એ. ક્રમાંક ૪).

(૨) પંજાબ દ્વારા, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, ૧૫મી જાન્યુઆરી ૨૦૦૨ના દિનાંકિત હુકમનામાને પડકારતી દાવો અરજી (ઓ.એસ. ૧/ ૨૦૦૩) અને

(૩) પંજાબના વાદમાં દાવાપત્રના નામંજૂરી માટે હરિયાણાની અરજી (મૂળ વાદ ૧/૨૦૦૩ માં આંતરિમ અરજી ૧). અનિવાર્ય રીતે, આ છેલ્લી કાર્યવાહીનું પ્રથમદર્શિત રીતે નિરાકરણ કરવું જરૂરી છે, કારણ કે આ અરજીના પરિણામ પર બીજી કાર્યવાહીનું ભવિષ્ય નિર્ભર રહેશે, અને તે બદલામાં પ્રથમ કાર્યવાહી પર અસર કરી શકે છે.

આઈ.એ. નં. ૧ ઓ.એસ. ૧ માંથી ૨૦૦૩

૧૭. સર્વોચ્ચ અદાલત નિયમો, ૧૯૬૬ ના આદેશ ૨૩ નિયમ ૬, જેના હેઠળ ૨૦૦૩ ની આઈ.એ. ૧ દાખલ કરવામાં આવી છે, નીચે મુજબ જોગવાઈ કરે છે:

ફરિયાદનામું નામંજૂર કરવામાં આવશે : – (એ) જ્યાં તે દાવાનું કારણ પ્રગટ કરતું ન હોય (બી) જ્યાં ફરિયાદનામામાં કરાયેલા નિવેદન પરથી દાવો કોઈપણ કાયદા દ્વારા પ્રતિબંધિત હોવાનું જણાય.

૧૮. હરિયાણાના મુજબ, આ સર્વોચ્ચ અદાલતની ડિકીને રદ કરાવવા માટેનો દાવો, જેવો કે વર્ષ ૨૦૦૩નો દાવો ક્રમાંક ૧ દર્શાવે છે, તે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળ જાળવી શકાય તેમ નથી. વધુમાં એવો પણ પ્રસ્તાવ કરવામાં આવ્યો છે કે આ દાવા દ્વારા જળવિવાદો ઉઠાવવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે, જે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૬૨ના બળે આ સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા સાંભળવામાં આવી શકે તેમ નથી, અને પ્રાર્થનાઓ (સી) થી (એફ) સુધી પુનર્નિર્ણયના સિદ્ધાંતથી પ્રતિબંધિત હતી. ઉપરાંત, એવો આગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે કે પંજાબ રાજ્ય, પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ની કલમ ૭૮ની વૈધતાને સક્ષમ રીતે પડકારી શકતું નહોતું; તે હકીકતથી અલગ કે નિયમોના આદેશ ૩૨ નિયમ ૨ હેઠળ, જે મુદ્દો ઓએસ ૨ ઓફ ૧૯૭૮માં ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો, તે પાછો ખેંચી લેવામાં આવ્યા પછી ફરીથી ઉઠાવી શકાય તેમ નહોતો. આંતર-રાજ્ય જળ વિવાદ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ની કલમ ૧૪ સામે પંજાબનો પડકાર પણ પ્રતિબંધના સિદ્ધાંતથી અપરોધિત હોવાનું જણાવાયું છે, કારણ કે પંજાબે ટ્રિબ્યુનલના અધિકારક્ષેત્રને સ્વીકાર્યું હતું,

એવોર્ડ ભોગવ્યો હતો અને અધિનિયમની કલમ ૫(૩) હેઠળ ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ અરજી કરી હતી, જે હજી બાકી હતી. એવો પ્રસ્તાવ કરવામાં આવ્યો છે કે દાવાપત્રમાં કોઈ કાર્યવાહીના કારણનો ખુલાસો થતો નહોતો અને તે આ સર્વોચ્ચ અદાલતની પ્રક્રિયાનો દુરુપયોગ કરીને દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો, અને આ સર્વોચ્ચ અદાલતે આવી તુરંચ અને હેરાનગતિજનક વાદવિવાદને પ્રોત્સાહન આપવું જોઈએ નહીં અને નિયમોના આદેશ ૪૭ નિયમ ૬ હેઠળ દાવો નામંજૂર કરવો જોઈએ.

૧૯. જવાબમાં, પંજાબ રાજ્યએ રજૂ કર્યું છે કે બદલાયેલ પરિસ્થિતિઓના કારણે હુકમનામાના અમલીકરણનો વિરોધ કરવાનો તેને કાનૂની અધિકાર હતો અને એવો અધિકાર માત્ર કલમ ૧૩૧ હેઠળ દાવા દ્વારા જ અમલમાં મૂકવામાં આવી શકતો હતો. એવું કહેવામાં આવ્યું છે કે કલમ ૧૩૧ હેઠળ રાજ્યો અથવા સંઘને ઉપલબ્ધ બંધારણીય ઉપચાર અસાધારણ સ્વભાવનો હતો અને કારણકાર્ય ઉત્પન્ન થવાની આવશ્યકતા કલમ ૧૩૧ માં દાખલ કરી શકાતી નથી. એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે સર્વોચ્ચ અદાલતના નિયમોનો આદેશ ૨૩ નિયમ ૬ (એ) , જેમાં કારણકાર્ય ઉત્પન્ન થવાનો ખુલાસો ન થવાના આધારે દાવાપત્ર નામંજૂર કરવાની જોગવાઈ હતી, તે કલમ ૧૩૧ થી પરાધિક્ષિત હતો. આ રજૂઆતના સમર્થનમાં આ સર્વોચ્ચ અદાલતના સ્ટેટ ઓફ કર્ણાટક વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા તેમજ સ્ટેટ ઓફ કર્ણાટક વિ. સ્ટેટ ઓફ એ.પી. ના ચુકાદાઓ પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો છે. જોકે, નિયમ ૬(એ) "અતિ-અપવર્જક વર્ગીકરણ" થી પીડિત છે અને અન્યથા કલમ ૧૪ નું ઉલ્લંઘન કરતો હતો એવો આધાર દબાવવામાં આવ્યો નહોતો. વધુમાં એવું રજૂ

કરવામાં આવ્યું છે કે આ સર્વોચ્ચ અદાલતનો તા. ૧૫મી જાન્યુઆરી ૨૦૦૨ નો ચુકાદો જળ વિવાદનો નિર્ણય કરતો હતો અને પંજાબ રાજ્ય દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી પુનર્વિચાર અરજીને ફગાવવાનો આ સર્વોચ્ચ અદાલતનો નિર્ણય ખોટો હતો. જ્યાં સુધી પૂર્વનિર્ણિત મુદ્દાનો પ્રશ્ન સંબંધિત છે, ત્યાં સુધી એવું રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે તે એવો મુદ્દો છે જેનો નિર્ણય દાવામાં થવાનો છે અને નિયમોના આદેશ ૨૩ નિયમ ૬ હેઠળની અરજી દ્વારા નહીં. પંજાબે એ પણ રજૂ કર્યું છે કે હરિયાણાની દાવાપત્ર નામંજૂર કરવાની અરજી ત્રણ ન્યાયાધીશોની પીઠ સમક્ષ સાંભળવી જોઈએ. નોંધનીય છે કે તા. ૧લી જાન્યુઆરી ૨૦૦૪ ના આદેશ દ્વારા હરિયાણાની અરજી માનનીય મુખ્ય ન્યાયાધીશે એવી પીઠ સમક્ષ ચાલીબદ્ધ કરવા નિર્દેશિત કરી હતી, જેના એક સભ્ય તરીકે અમારામાંના એક (રૂમા પાલ, ન્યાયાધીશ) છે. ત્યારબાદ તા. ૧૪મી જાન્યુઆરી ૨૦૦૪ ના આદેશ દ્વારા, દાવાપત્ર નામંજૂર કરવાની અરજી ત્રણ ન્યાયાધીશોની પીઠ સમક્ષ સાંભળવી જોઈએ કે કેમ તે પ્રશ્નનો નિર્ણય એ જ પીઠ પર છોડવામાં આવ્યો હતો.

૨૦. એવી કોઈ કાનૂની જોગવાઈ નથી જેના આધારે હરિયાણાએ તેની અરજીમાં ઉઠાવેલા મુદ્દાઓનો વિચાર ત્રણ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠ દ્વારા કરવો આવશ્યક બને. બીજી તરફ, પંજાબ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલ દાવામાં હુકમનામામાં ફેરફાર કરવાની માંગ કરવામાં આવી છે. તે હુકમનામું બે ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠ દ્વારા આપવામાં આવ્યું હતું. સામાન્ય નિયમ એવો છે કે હુકમનામા અથવા આદેશમાં ફેરફાર કરવા માટેની અરજી તે જ ખંડપીઠ સમક્ષ કરવી જોઈએ જેણે હુકમનામું

અથવા આદેશ આપ્યો હોય. માત્ર એટલા કારણો કે વિવાદમાં રહેલા પક્ષકારો રાજ્યઓ છે, આ સ્થિતિમાં કોઈ ફેરફાર થતો નથી. કોઈપણ સ્થિતિમાં, અમારો એવો મત નથી કે એવો કોઈ મુદ્દો ઉઠાવવામાં આવ્યો છે જેના નિર્ધારણ માટે વિશાળ ખંડપીઠની જરૂર પડે. તેથી, પંજાબ રાજ્ય તરફથી કરાયેલ આ રજૂઆત નકારી કાઢવામાં આવે છે. વધુમાં, અમારો એવો પણ મત છે કે પંજાબ દ્વારા આદેશ ૨૩ નિયમ ૬(એ) સામે કરવામાં આવેલ પડકાર, ભલે તે સફળ થાય, તેમ છતાં હરિયાણાની અરજી ફગાવી દેવામાં પરિણમશે નહીં, કારણ કે આદેશ ૨૩ નિયમ ૬ હેઠળ નામંજૂરી માટે દર્શાવવામાં આવેલ આધાર માત્ર ખંડ (એ) પૂરતા મર્યાદિત નથી, પરંતુ તેના ખંડ (બી) ને પણ સંબંધિત છે. હરિયાણાએ આ અદાલતની આદેશ ૪૭ નિયમ ૬ હેઠળની સત્તાઓનો પણ આશ્રય લીધો છે, જેમાં આ મુજબ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે:

આ નિયમોમાંનું કશુંપણ ન્યાયના હિતાર્થે આવશ્યક હોય એવા આદેશો કરવા અથવા અદાલતની પ્રક્રિયાના દુરુપયોગને રોકવા માટે અદાલતની અંતર્નિહિત સત્તાઓને મર્યાદિત કરે છે અથવા અન્ય કોઈ રીતે અસર કરે છે એમ માનવામાં આવશે નહીં.

૨૧. આ ઉપરાંત, આદેશ ૨૩ ના નિયમ ૬ ના ખંડ (એ) સામેનો પડકાર ટકી શકતો નથી. બંધારણનો અનુચ્છેદ ૧૩૧, જેણે ભારત સરકાર અને એક અથવા વધુ રાજ્યો વચ્ચે, અથવા ભારત સરકાર અને કોઈ રાજ્ય અથવા રાજ્યો એક બાજુ તથા એક અથવા વધુ રાજ્યો બીજી બાજુ વચ્ચે, અથવા બે અથવા વધુ રાજ્યો વચ્ચેના

કોઈપણ વિવાદનો નિર્ણય કરવા માટે આ અદાલતને વિશિષ્ટ મૂળ અધિકારક્ષેત્રથી સજ્જ કરી છે, તેણે આવા અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગ માટે શરતરૂપે એવું નિર્ધારિત કર્યું છે કે વિવાદમાં એવો કોઈ પ્રશ્ન સંકળાયેલો હોવો જોઈએ (તે કાયદાનો હોય કે તથ્યનો) જેના ઉપર કાનૂની અધિકારનું અસ્તિત્વ અથવા વ્યાપ આધાર રાખે છે. સ્પષ્ટ છે કે “દાવો ઉપજવાનું કારણ” શબ્દસમૂહ, જે આદેશ ૨૩ નિયમ ૬(એ) માં આવેલો છે, તે અનુચ્છેદ ૧૩૧ માં જોવા મળતો નથી. આ શબ્દસમૂહ, જે દીવાની પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૨૦ માં આવે છે અને સામાન્ય રીતે ‘સામાન્ય’ દાવાઓના સંદર્ભમાં વપરાય છે, તે સંદર્ભમાં,

ન્યાયિક રીતે સ્થિર થયેલો અર્થ પ્રાપ્ત કર્યો છે. સંકુચિત અર્થમાં, વાદનું કારણનો અર્થ એવો થાય છે કે જે પરિસ્થિતિઓ હક્કના ભંગનું નિર્માણ કરે છે અથવા કાર્યવાહી માટેનું તાત્કાલિક અવસર પૂરું પાડે છે. વ્યાપક અર્થમાં, તેનો અર્થ દાવાની જાળવણી માટેની આવશ્યક શરતો થાય છે, જેમાં માત્ર હક્કનો ભંગ જ નહીં પરંતુ હક્ક પોતે તથા તે સાથે સંકળાયેલો ભંગ પણ સમાવેશ પામે છે. સંક્ષિપ્ત રીતે, આ અભિવ્યક્તિનો અર્થ એવો થાય છે કે અદાલતના ચુકાદા માટે પોતાના હક્કને આધાર આપવા માટે, જો તેનો ઇનકાર કરવામાં આવે, તો વાદીએ જે દરેક હકીકત સાબિત કરવી જરૂરી બને તે તમામ હકીકતો. દરેક એવી હકીકત જે સાબિત કરવી જરૂરી છે, અને દરેક હકીકતને સાબિત કરવા જરૂરી પુરાવાના દરેક અંશથી ભિન્ન છે, તે “વાદનું કારણ”માં સમાવિષ્ટ થાય છે. (રાજસ્થાન વડી અદાલત એડવોકેટ્સ એસોસિએશન વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા જે.ટી. ૨૦૦૧ (૧) એસ.સી. ૨૮૭)

૨૨. નિઃસંદેહ, અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળનો દાવો ‘સામાન્ય’ દાવો નથી, અને “દાવો

કરવા માટેનું કારણ" એવો શબ્દપ્રયોગ અનુચ્છેદમાં સ્પષ્ટપણે ગેરહાજર છે. પરંતુ, ઓર્ડર ૨૩ નિયમ ૬(એ) માં આ શબ્દપ્રયોગના ઉપયોગથી, 'સામાન્ય' દાવાઓના સંદર્ભમાં આ શબ્દપ્રયોગને ન્યાયિક અર્થઘટન દ્વારા જે ભાર અને મર્યાદાઓ આપેલી છે તે અનિવાર્ય રીતે તેમાં સમાવી લેવાય છે અને અન્યથા વિશિષ્ટ અધિકારક્ષેત્રને બાંધછોડમાં મૂકે છે, એવી દલીલ સ્વીકાર્ય નથી. અમારું મત છે કે, ઓર્ડર ૨૩ નિયમ ૬(એ) માં આવેલો આ શબ્દપ્રયોગ અનુચ્છેદ ૧૩૧ ના સંદર્ભમાં જ વાંચવો અને તેનો અર્થઘટન કરવો પડશે અને અન્ય સંદર્ભોમાં તેને ન્યાયિક રીતે અપાયેલ અર્થથી અપ્રભાવિત રાખવો પડશે. શબ્દશઃ જોવામાં આવે તો, આ શબ્દપ્રયોગનો અર્થ 'દાવો કરવાની પાયા' કરતાં વધુ કંઈ નથી. આ અર્થમાં તેનું અર્થઘટન કરવામાં આવે તો, શું એવું કહી શકાય કે અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળના દાવામાં દાવો કરવાની પાયા જાહેર કરવાની કોઈ આવશ્યકતા નથી—

૨૩. કલમ ૧૩૧નું અર્થઘટન આ અદાલતે અનેક નિર્ણયો માં વિષયરૂપ બન્યું છે, જેમાંથી પંજાબે બે નિર્ણયો પર આધાર રાખવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે. પ્રથમ નિર્ણય સ્ટેટ ઓફ રાજસ્થાન વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા નો છે, જે રાજસ્થાન, મધ્ય પ્રદેશ, પંજાબ, બિહાર, હિમાચલ પ્રદેશ અને ઓરિસ્સા રાજ્યો દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલ છ દાવાઓ સાથે સંબંધિત હતો, જેમાં તે રાજ્યોના મુખ્ય પ્રધાનોને સંઘના ગૃહમંત્રી દ્વારા લખાયેલ પત્રને બંધારણની કલમ ૩૫૬ હેઠળ પગલાં લેવાની ધમકીરૂપ હોવાનું કહી પડકારવામાં આવ્યો હતો. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયાએ પ્રારંભિક આક્ષેપ ઉઠાવ્યો હતો કે દાવાપત્રમાં કરવામાં આવેલા આક્ષેપોના આધારે બંધારણની કલમ ૧૩૧

હેઠળ કોઈ દાવો ચાલે તેમ નથી. ખંડપીઠ રચનારા સાત ન્યાયાધીશોમાંથી છના બહુમતી મતથી તમામ છ દાવાઓ નામંજૂર કરવામાં આવ્યા હતા. તે છમાંથી ચાર (બેગ મુખ્ય ન્યાયાધીશ, ગોસ્વામી, ઉંટવાલિયા અને ફઝલ અલી ન્યાયાધીશો) એ યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયાનો પ્રારંભિક આક્ષેપ માન્ય રાખ્યો હતો. બે (ચંદ્રચૂડ અને ભગવતી ન્યાયાધીશો) એ દાવો ગ્રાહ્ય છે એમ માન્યું હતું, પરંતુ ગુણદોષના આધારે અરજદાર વિરુદ્ધ નિર્ણય આપ્યો હતો. અમે બહુમતીના મતથી બંધાયેલ છીએ. બેગ, મુખ્ય ન્યાયાધીશો દાવો ગ્રાહ્ય ન હતો એમ માનવા માટે આપેલા કારણો આ મુજબ હતા:

અમારી સમક્ષ રહેલા દાવાપત્રો અને અરજીઓમાં રજૂ થયેલા કેસોની દરેક સંભવિત દૃષ્ટિકોણથી વિચારણા કર્યા પછી, હું કોઈપણ પ્રતિવાદી અથવા સામા પક્ષકારો વિરુદ્ધ કોઈ પ્રતિબંધાજ્ઞા મંજૂર કરવા માટે અથવા પરમાદેશના સ્વરૂપની રિટ કે આદેશ જારી કરવા માટે કોઈ કારણ-એ-દાવો શોધી શકતો નથી.

૨૪. માનનીય મુખ્ય ન્યાયમૂર્તિએ આગળ એમ જણાવ્યું:

મારા મત મુજબ, સંભવતઃ અમારા સમક્ષ આવેલી પરિસ્થિતિમાં, મેં નોંધેલા નિષ્કર્ષોના આધારે, આ અદાલતના નિયમોની આદેશ ૨૩ નિયમ ૬ હેઠળ વાદપત્રો નામંજૂર કરવાનો અને રિટ અરજીઓને પ્રારંભિક જ તબક્કે નામંજૂર કરવાનો આદેશ તકનીકી દૃષ્ટિએ વધુ યોગ્ય હોત. અંતે તો, શ્રી સોલી સોરાબજી, વધારાના સોલિસિટર જનરલ દ્વારા અમારા સમક્ષ વાદો અને અરજીઓની જાળવણીયોગ્યતા અંગે ઉઠાવવામાં આવેલા કેટલાક પ્રાથમિક વાંધાઓની સુનાવણીના તબક્કાથી

આગળ અમે વધ્યા જ નહોતા. ચદ્દિપ, અમે આ પ્રાથમિક વાંધાઓ પર અત્યંત વિસ્તૃત દલીલો સાંભળી, છતાં અમે એક પણ મુદ્દો ઘડ્યો નહોતો, જે આ અદાલતની મૂળ અધિકારિતાના ઉપયોગને લાગુ પડતા આ અદાલતના નિયમોના ભાગ ૩ ની જોગવાઈઓ હેઠળ, સામાન્ય રીતે અમે કોઈ વાદને ઔપચારિક રીતે નામંજૂર કરીએ તે પહેલાં કરવામાં આવે છે. તેમ છતાં, જે સ્વરૂપમાં અમે અગાઉથી જ અમારા આદેશો પસાર કર્યા છે, જેના દ્વારા વાદ અને અરજીઓ નામંજૂર કરવામાં આવી હતી, અને જેને અમે ૨૯ એપ્રિલ, ૧૯૭૭ ના રોજ મંજૂરી આપી હતી, તેનો મૂળભૂત પ્રભાવ એવો જ છે કે જેમ કે વિચારણાયોગ્ય દાવાકારણ દર્શાવવામાં નિષ્ફળતા બદલ વાદપત્રો નામંજૂર કરવામાં આવ્યા હોય.

૨૫. બહુમતીના મત અનુસાર ઓર્ડર ૨૩ ના નિયમ ૬ ના ખંડ (એ) હેઠળ દાવો નામંજૂર કરવામાં આવ્યો. "દાવાનો કારણ" શબ્દસમૂહને બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૧ના સંદર્ભમાં એવું માનવામાં આવ્યું કે તેનો અર્થ એવો વિવાદ થાય છે જેમાં હકીકત અથવા કાયદાનો એવો પ્રશ્ન સંકળાયેલો હોય, જેના ઉપર કાનૂની અધિકારનું અસ્તિત્વ અથવા વ્યાપ નિર્ભર કરે છે.

૨૬. આ સંદર્ભમાં પંજાબ રાજ્ય દ્વારા આધારરૂપ ગણાવવામાં આવેલો બીજો નિર્ણય કર્ણાટક રાજ્ય વિ. ભારત સંઘ (ઉપરોક્ત) નો છે. આ નિર્ણય રાજસ્થાન રાજ્ય વિ. ભારત સંઘ (ઉપરોક્ત) ના નિર્ણય પછી થોડા જ મહિનાઓમાં અનુસરાયો હતો. વિવાદનો વિષય કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા તપાસ આયોગ અધિનિયમ, ૧૯૫૨ હેઠળ જારી કરાયેલી એવી અધિસૂચના હતો, જેના દ્વારા કર્ણાટક રાજ્યના મુખ્ય પ્રધાન તથા

અન્ય મંત્રીઓ વિરુદ્ધ ભ્રષ્ટાચાર, સગાવાદ, પક્ષપાત અને સરકારી સત્તાના દુરુપયોગના આક્ષેપોની તપાસ કરવા તપાસ આયોગની રચના કરવામાં આવી હતી. ભારત સંઘે પ્રાથમિક આપત્તિ ઉઠાવી કે અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળ આ વાદ ચલાવી શકાય તેવો નહોતો, કારણ કે તપાસ મુખ્ય પ્રધાન અને અન્ય વ્યક્તિઓ વિરુદ્ધ હતી, રાજ્ય વિરુદ્ધ નહીં. જોકે ન્યાયાધીશોના બહુમતી અભિપ્રાયથી વાદ ગુણદોષના આધારે નામંજૂર કરવામાં આવ્યો હતો, તેમ છતાં ભારત સંઘની પ્રાથમિક આપત્તિ માન્ય રાખવી જોઈએ કે નહીં તે પ્રશ્ને ફરીથી બહુમતીની અંદર મતભેદ હતો. બેગ, મુખ્ય ન્યાયાધીશ, ચંદ્રચૂડ અને ભગવતી ન્યાયાધીશોએ માન્યું કે વાદ ચલાવી શકાય તેવો હતો. ઊંટવાલિયા, શિંગલ અને જસવંત સિંહ ન્યાયાધીશોએ માન્યું કે તે ચલાવી શકાય તેવો નહોતો. અનુચ્છેદ ૧૩૧ ના અર્થમાં વિવાદ અસ્તિત્વમાં હતો કે નહીં, તે પ્રશ્ને મતભેદ હતો. પરંતુ તમામ ન્યાયાધીશોએ કર્ણાટક રાજ્ય દ્વારા ઓર્ડર ૨૩ નિયમ ૬(એ) હેઠળ દાખલ કરાયેલા વાદની ચલાવાપાત્રતાનો પ્રશ્ન, અનુચ્છેદ ૧૩૧ ના સંદર્ભમાં "વાદહેતુ" ને 'એવો વિવાદ જેમાં એવો કોઈ પ્રશ્ન સંકળાયેલો હોય કે જેના પર કાનૂની હક્કનું અસ્તિત્વ અથવા વ્યાપ આધાર રાખે' એવો અર્થ આપી, અથવા તે અનુચ્છેદ હેઠળ વાદ યોગ્ય રીતે દાખલ કરી શકાય તેની પૂર્વશરત તરીકે, વિચાર્યો હતો. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, અનુચ્છેદ ૧૩૧ ના સંદર્ભમાં 'વાદહેતુ' શબ્દસમૂહનો અર્થ 'દાવો દાખલ કરવાનો આધાર અથવા પાયો' એટલો જ માનવામાં આવ્યો હતો. ચંદ્રચૂડ, ન્યાયાધીશે જ્યારે અનુચ્છેદ ૧૩૧ નો વ્યાપ સમજાવ્યો ત્યારે આ બાબત સ્પષ્ટ કરી અને જણાવ્યું: સંવિધાનની કલમ ૧૩૧ દ્વારા સર્વોચ્ચ અદાલતને પ્રદાન કરવામાં આવેલ

અધિકારક્ષેત્રનું પરીક્ષણ તેવા સામાન્ય નિયમોના કસોટીપથ પર કરવામાં આવવું જોઈએ નહીં, જે દિવાણી પ્રક્રિયા સંહિતા હેઠળ દાવો ચલાવી શકાય એવો છે કે નહીં તે નક્કી કરવા માટે લાગુ કરવામાં આવે છે. કલમ ૧૩૧ નિઃસંદેહ સર્વોચ્ચ અદાલતને 'મૂળ અધિકારક્ષેત્ર' પ્રદાન કરે છે અને મૂળ અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગમાં અદાલત દ્વારા વિચારવામાં આવતી કાનૂની કાર્યવાહીનું સૌથી સામાન્ય સ્વરૂપ દાવો છે. પરંતુ કોઈ બંધારણીય જોગવાઈ, જે આ અદાલતને તેની મૂળ અધિકારક્ષેત્રના ઉપયોગમાં નિશ્ચિત સ્વરૂપના વિવાદોને સ્વીકારવા માટે વિશિષ્ટ અધિકારક્ષેત્ર પ્રદાન કરે છે, તેને એવી જોગવાઈ સાથે સરખાવી શકાય નહીં કે જે દિવાણી અદાલતને સામાન્ય દાવો સ્વીકારવાનો અધિકાર આપે, જેથી કલમ ૧૩૧ હેઠળની મૂળ કાર્યવાહી પર તેવા દાવાના સિદ્ધાંતો લાગુ કરવામાં આવે, જે સામાન્ય રીતે દિવાણી પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૫ હેઠળ તેને વિચારવા સક્ષમ સૌથી નીચી કક્ષાની અદાલત દ્વારા વિચારણીય હોય. જાણપૂર્વક, સંવિધાન કલમ ૧૩૧ હેઠળ લાવી શકાય તેવી કાર્યવાહીને 'દાવો' તરીકે વર્ણવતું નથી અને નોંધપાત્ર રીતે, કલમ ૧૩૧ એવા શબ્દો અને વાક્યપ્રયોગોનો ઉપયોગ કરે છે, જે સામાન્ય રીતે પ્રથમ કક્ષાની અદાલતના દાવો સ્વીકારવા અને તેના વિચારણા માટેના અધિકારક્ષેત્રનું નિર્ધારણ કરવા માટે વપરાતા નથી. તે 'કાર્યકારણ' વિષે બોલતું નથી, જે કાનૂની ક્ષેત્રમાં જાણીતા અને નિશ્ચિત કાનૂની અર્થ ધરાવતો પ્રયોગ છે. તેના બદલે, તે 'વિવાદ' શબ્દનો ઉપયોગ કરે છે, જે કાનૂનના સંક્ષિપ્ત પ્રયોગનો ભાગ નથી. પરંતુ સર્વોપરી રીતે, કલમ ૧૩૧, જે તેની વ્યાપ્તિમાં આવતાં વિષયો અંગે એક રીતે કહીએ તો સ્વયંસંપૂર્ણ સંહિતા સમાન છે, તેમાં સ્પષ્ટપણે તે શરત નિર્ધારિત કરવામાં આવી

છે, જેના આધીન તેના હેઠળ કાર્યવાહી ચલાવી શકાય. તે શરત આ વાક્યખંડ દ્વારા વ્યક્ત કરવામાં આવી છે: "જો અને જેટલા અંશે વિવાદમાં એવો કોઈ પ્રશ્ન (કાયદાનો હોય કે હકીકતનો) સામેલ હોય કે જેના પર કાનૂની અધિકારનું અસ્તિત્વ અથવા વ્યાપ આધારિત હોય". તેથી, આ કલમના સ્પષ્ટ શબ્દોમાં, આ અદાલતનું મૂળ અધિકારક્ષેત્ર આવાહિત કરવા માટે પૂર્ણ થવાની એકમાત્ર આવશ્યક શરત એ છે કે કલમો (એ) થી (ઈ) માં ઉલ્લેખિત પક્ષકારો વચ્ચેના વિવાદમાં એવો પ્રશ્ન સામેલ હોવો જોઈએ, જેના પર કાનૂની અધિકારનું અસ્તિત્વ અથવા વ્યાપ આધારિત હોય.

૨૭. ઓર્ડર ૨૩ નિયમ ૬(એ) હેઠળનું 'દાવાનું કારણ' એ એવી આ 'એકમાત્ર શરત' છે, જે આ અદાલતના અધિકારક્ષેત્રનો આશરો અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળ લેવાય તે પહેલાં પૂર્ણ થવી આવશ્યક છે. જો વાદપત્ર પરથી જ પ્રથમ દ્રષ્ટિએ તે શરતની પૂર્તિ દર્શાતી ન હોય, તો તે ગ્રાહ્ય ગણાશે નહીં. આ નિષ્કર્ષ સ્વયં અનુચ્છેદ ૧૩૧ ની ભાષામાંથી ઉપજે છે. તેથી, ફક્ત એટલા માટે કે ઓર્ડર ૨૩ નિયમ ૬(એ) માં "દાવાનું કારણ" એવો શબ્દપ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે, એનો અર્થ એવો થતો નથી કે દીવાની કાર્યવાહી સંહિતાની કલમ ૨૦ ના સંદર્ભમાં પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતો અહીં આચાર કરવામાં આવ્યા છે. ઓર્ડર ૨૩ નિયમ ૬(એ) માત્ર અનુચ્છેદ ૧૩૧ માં સ્વયં અંતર્નિહિત મર્યાદાઓને અમલમાં મૂકે છે. તેથી, તે અનુચ્છેદ ૧૩૧ અથવા સંવિધાનની અન્ય કોઈ જોગવાઈનું ઉલ્લંઘન કરતું નથી.

૨૮. નિયમોના ઓર્ડર ૨૩ નિયમ ૬ હેઠળની અરજી ડિમર સ્વરૂપે છે. તેથી, દાવો

અરજપત્ર નામંજૂર કરવો જોઈએ કે નહીં તે પ્રશ્ન દાવો અરજપત્રમાં સમાવિષ્ટ આક્ષેપોના આધારે જ નક્કી કરવો જોઈએ.

૨૯. દાવાપત્રના પરિચ્છેદ ૨ અને ૭ માં રાવી-બ્યાસના જળના પુનર્વિહેંચાણ સંબંધિત ૧૯૫૬ ના અધિનિયમની કલમ ૩ હેઠળ વાદીએ ૧૧મી જાન્યુઆરી, ૨૦૦૩ ના રોજ દાખલ કરેલી ફરિયાદનો સાર અને વિષયવસ્તુ નોંધવામાં આવ્યા છે. બંને પરિચ્છેદોનો અંત નીચેના સમાન નિવેદનથી થાય છે:—

"વાદીને હરિયાણાના હિસ્સામાં ઘટાડો લાવવા માટેના પુનર્વિહેંચાણમાં સફળ થવાની પૂર્ણ શક્યતા છે અને તેથી, એસ.વાય.એલ.ના નિર્માણનો પ્રશ્ન વિચારણા માટે કદાચ ઉદ્ભવે જ નહીં".

૩૦. પરિચ્છેદ ૩ માં, વાદીએ કહ્યું છે કે કેનાલ બેસિનનું નિર્માણ કરવાની ફરજ પંજાબ સમાધાનના આધારે વાદી પર મૂકવામાં આવી હતી, પરંતુ હરિયાણા રાજ્ય કે ભારત સંઘે સમાધાન હેઠળ તેમના ઉપર મૂકવામાં આવેલી અન્ય કોઈ ફરજોનું પાલન કર્યું નહોતું. પરિચ્છેદ ૪, જેમાં કુલ ૧૮ ઉપ-પરિચ્છેદો છે, તેમાં વર્તમાન દાવા માટે સંબંધિત હોવાનું દાવો કરવામાં આવેલા તથ્યોની ઐતિહાસિક પૃષ્ઠભૂમિ દર્શાવવામાં આવી છે. તેવી જ રીતે, પરિચ્છેદ ૫ માં ઓ.એસ. ૬/૯૬ ની કાર્યવાહીનો ઉલ્લેખ છે, જે અંતે હુકમનામા સુધી પહોંચી હતી. પરિચ્છેદ ૬ માં જણાવવામાં આવ્યું છે કે તા. ૧૫.૧.૨૦૦૨ ના હુકમનામામાં આપવામાં આવેલા નિર્દેશો બદલાયેલા પરિસ્થિતિઓના કારણે મુક્ત કરવા યોગ્ય હતા, અને આ બદલાયેલી પરિસ્થિતિ

એવી હતી કે "અત્યાર સુધી અગાઉ કરવામાં આવેલ પાણીનું વહેંચણું પુનઃસમીક્ષા માટે પાત્ર છે". આ તબક્કા સુધી, આંતર-રાજ્ય જળ વિવાદ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ હેઠળ ફરિયાદ દાખલ કરવી અને સફળતાની શક્યતા સિવાય બીજી કોઈ "પરિસ્થિતિમાં ફેરફાર" રજૂ કરવામાં આવી નથી.

૩૧. પરિષદ ૮ માં, અરજદારે ૧૫.૧.૨૦૦૨ ના રોજ આપવામાં આવેલ પ્રતિબંધક આદેશને મુક્ત કરવાની માંગ માટેના આધાર દર્શાવ્યા છે. આ આધાર પંજાબ અને હરિયાણા વચ્ચે વહેંચણી માટે પાણીની ઉપલબ્ધતા સંબંધિત છે. એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે એસ.વાય.એલ. કેનાલ દ્વારા હસ્તાંતરણ માટે કોઈ પાણી ઉપલબ્ધ નથી. બીજો આધાર આ અદાલત દ્વારા રિટ અરજી નં. ૫૧૨/૨૦૦૨ માં ૩૧.૧૦.૨૦૦૨ ના રોજ આપવામાં આવેલ નિર્ણય છે, જેના દ્વારા એવો દાવો કરવામાં આવે છે કે આ અદાલતે નદીઓના જોડાણનું કાર્ય પૂર્ણ કરવાની દિશા આપી હતી. ભારત સંઘ દ્વારા ઓળખવામાં આવેલી યોજનાઓમાં શાર્દા-ચમુના કડીનો સમાવેશ થતો હતો, જેના પરિણામે, અરજદારના જણાવ્યા અનુસાર, હરિયાણાને વધુ પાણી મળત અને "ખાધવાળા રવિ-બિયાસ બેસિન" પર ભાર મૂકવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નહોતો. ત્રીજો આધાર એ છે કે આંતર-રાજ્ય જળ વિવાદ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૩ હેઠળ અરજદારે દાખલ કરેલી ફરિયાદમાં હરિયાણા અને રાજસ્થાનના ગેર-નદીકાંઠા રાજ્યો તરીકે નદીના જળ પરના હકો અંગેનો પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો. અનુગામી આધાર એ છે કે હરિયાણાએ પંજાબ સમાધાનની અન્ય શરતોનું પાલન કરવા ઇનકાર કર્યો હતો. છેલ્લો આધાર એ છે કે

પાણીની ફાળવણીઓ પુનર્વિચારને આધીન હતી. ત્યારબાદ અંતિમ રજૂઆતના સમર્થનમાં વિવિધ સત્તાપ્રમાણોના સંદર્ભ સાથે દલીલો કરવામાં આવી છે.

૩૨. ફરરા ૯, ૧૦ અને ૧૭માં ફરીયાદીએ ૧૫મી જાન્યુઆરી, ૨૦૦૨ના ડિક્રીને આ આધારે પડકારેલી છે કે તે બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૫(૩) અને ૨૬૨નો ભંગ કરતી હતી, અને ફરરો ૧૮માં ફરીયાદીની પુનર્વિચાર અરજી ફગાવતાં આદેશની યોગ્યતા અંગે પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવ્યો છે. ફરરા ૧૯માં એવો દાવો કરવામાં આવ્યો છે કે એસ.વાય.એલ. કેનાલનું નિર્માણ જળ વિવાદ હતું. ફરરા ૧૧, ૧૨, ૧૩ અને ૧૪માં પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ની કલમ ૭૮(૧)ને પડકારવાના આધાર દર્શાવવામાં આવ્યા છે. ફરરો ૧૫ આંતર-રાજ્ય જળ વિવાદ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ની કલમ ૧૪ની અમાન્યતા દાવો કરવા માટેના આધાર દર્શાવે છે. ફરરો ૧૬માં પંજાબ સમાધાનના "બદલાયેલ પરિસ્થિતિઓ" તરીકે રહેલા "બાકી રહેલા પાસા" સંબંધે બંને રાજ્યોના મુખ્ય પ્રધાનો સાથે થયેલા પત્રવ્યવહારનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. ફરરા ૨૦માં આ અદાલતને દાવો વિચારણા માટે સ્વીકારવાનો અધિકારક્ષેત્ર કેમ છે તે અંગે દલીલો સમાવાઈ છે. ફરરો ૨૧ તે તારીખો સાથે સંબંધિત છે જેઓ પર કથિત કારણકાર્ય ઉત્પન્ન થયું હતું અને ફરરો ૨૨ મર્યાદાના પ્રશ્ન સાથે સંબંધિત છે.

૩૩. દાવાપત્રમાં કરાયેલા કથનોના વિશ્લેષણથી જણાય છે કે પંજાબ રાજ્ય દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલ દાવાનો સમગ્ર ભાર સન ૧૯૯૬ ના ઓ.એસ. નં. ૬ માં તા.

૧૫મી જાન્યુઆરી ૨૦૦૨ ના હુકમનામા સામે નિર્દેશિત છે. દાવાપત્રનો એક ભાગ “પરિવર્તિત પરિસ્થિતિઓ” ના કારણે હુકમનામા દ્વારા આપવામાં આવેલ પ્રતિબંધાજ્ઞાના નિસ્સરણ સાથે સંબંધિત છે. બીજો ભાગ હુકમનામાને બંધારણવિરુદ્ધ હોવાનું કહી પડકારે છે.

૩૪. પ્રથમ ઉત્તર આપવાનો પ્રશ્ન એ છે કે: શું આ વિવાદોમાં એવો કોઈ પ્રશ્ન (કાયદેસર હોય કે તથ્યાત્મક) સામેલ છે કે જેના પર ફરીયાદીના કાયદેસર હકનું અસ્તિત્વ અથવા વ્યાપ નિર્ભર કરે છે — જો એવું હોય, તો પછીનો પ્રશ્ન એ છે કે આવા વિવાદો ઉઠાવવાનું કોઈ કાયદા દ્વારા પ્રતિબંધિત છે કે નહીં — જો આ પૈકી કોઈપણ પ્રશ્નનો ઉત્તર હકારાત્મક આવે, તો આખું ફરીયાદપત્ર નામંજૂર કરવું જ પડે. બીજી તરફ, જો વિવાદનો કોઈપણ ભાગ આ બંને અવરોધો પાર કરે, તો દાવો યથાવત્ રહેવું જોઈએ, કારણ કે ફરીયાદપત્રનો આંશિક નામંજૂર કરવાનો પ્રશ્ન ઉદ્ભવતો નથી.

૩૫. પ્રથમ પ્રશ્નનો જવાબ આપતાં મુખ્ય વિચારણા એ છે કે વાદી દ્વારા કયો કાનૂની હક દાવો કરવામાં આવ્યો છે. જ્યાં સુધી વાદી કાયદામાં એવો હક અસ્તિત્વમાં છે તે સ્થાપિત કરી શકતો નથી, ત્યાં સુધી એવા હકની વ્યાપ્તિ અથવા અસ્તિત્વ અંગેનો કોઈ વિવાદ આ અદાલત દ્વારા કલમ ૧૩૧ હેઠળ નક્કી કરવાનો પ્રશ્ન જ ઊભો થતો નથી. જેમ ભગવતી, ન્યાયાધીશે (તેમના લોર્ડશીપ તે સમયે જેમ હતા તેમ) રાજ્ય ઓફ રાજસ્થાન વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (પૂર્વોક્ત) માં કહ્યું હતું:

હવે, સ્પષ્ટ છે કે કલમ ૧૩૧ હેઠળ સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ લાવવામાં આવી શકે તેવા વિવાદ સંબંધે બે મર્યાદાઓ છે. એક પક્ષકારો સંબંધિત છે અને બીજી વિષયવસ્તુ સંબંધિત છે... વિષયવસ્તુ અંગેની (બીજી) મર્યાદા “જો અને જેટલા અંશે વિવાદમાં એવો કોઈ પ્રશ્ન (કાયદાનો હોય કે હકીકતનો) સામેલ હોય કે જેના પર કાનૂની હક્કનું અસ્તિત્વ અથવા વ્યાપ નિર્ભર કરે” એવા શબ્દોમાંથી ઉદ્ભવે છે. આ શબ્દો સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવે છે કે વિવાદ એવો હોવો જોઈએ કે જે કાનૂની હક્કના અસ્તિત્વ અથવા વ્યાપને અસર કરતો હોય, અને એવો રાજકીય સ્તરનો વિવાદ ન હોવો જોઈએ જેમાં કાનૂની પાસું સામેલ ન હોય. રાજસ્થાન રાજ્ય વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા (ઉપરોક્ત) કેસમાં ચંદ્રચૂડ, ન્યાયાધીશે પોતાના ચુકાદામાં અત્યંત યોગ્ય રીતે આ બાબત વ્યક્ત કરી હતી જ્યારે તેમણે કહ્યું હતું: “સરકારો વચ્ચેના માત્ર તકરારોને તે કલમની રચનામાં સ્થાન નથી....”. માત્ર ત્યારે જ, જ્યારે માત્ર રાજકીય મુદ્દાથી ભિન્ન એવો કાનૂની મુદ્દો, જે કાનૂની હક્કના અસ્તિત્વ અથવા વ્યાપને સ્પર્શતો હોય, ઊભો થાય ત્યારે જ આ કલમ આકર્ષાય છે. તેથી, વર્તમાન કેસમાંનો દાવો સ્પષ્ટપણે જાળવી શકાય એવો ગણાશે નહીં, જો સુધી તે આ બંને મર્યાદાઓનું પાલન ન કરતો હોય.

૩૬. વર્તમાન કેસમાં વાદીનો દાવો છે કે પ્રશ્નમાં રહેલો કાનૂની અધિકાર એ બદલાયેલી પરિસ્થિતિઓના કારણે મનાઈદુક્રમમાં ફેરફાર કરાવવાનો અધિકાર છે. આ પ્રસ્તાવના સમર્થનમાં ભારતના તેમજ યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સના અનેક નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે. આ સત્તાપ્રમાણોને ધ્યાનમાં લેવા પહેલાં, એ વાત મનમાં

રાખવી આવશ્યક છે કે આ દેશના સંદર્ભમાં મનાઈઠુકમોને લગતો સામાન્ય કાયદો વિશિષ્ટ રાહત અધિનિયમ, ૧૯૬૩ ની કલમ ૩૬ થી કલમ ૪૨ સુધી સમાવવામાં આવેલ છે. યદ્યપિ આ જોગવાઈઓ અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળ આ અદાલતની સત્તાઓને મર્યાદિત કરતી ન હોય, તેમ છતાં સમતાધિકાર આધારિત આ પ્રકારની રાહતના સ્વરૂપ અંગે તે મૂલ્યવાન માર્ગદર્શિકા પૂરું પાડે છે. મનાઈઠુકમ કાયમી (શાશ્વત) અથવા કામચલાઉ હોઈ શકે છે (વિશિષ્ટ રાહત અધિનિયમ, ૧૯૬૩, કલમ ૩૬). કાયમી મનાઈઠુકમ અંતિમ હોય છે અને જે તથ્યોના પરિપ્રેક્ષ્યમાં મનાઈઠુકમ આપવામાં આવે છે, તે તથ્યો અંગે નિશ્ચિત અને નિર્ણાયક હોય છે. તેની સરખામણીએ, કામચલાઉ મનાઈઠુકમ તથ્યોના પ્રથમદ્રષ્ટ્યાભાસના આધારે આપવામાં આવે છે અને, ‘કામચલાઉ’ શબ્દ જાતે જ સૂચવે છે તેમ, પક્ષકારોના હકોના અંતિમ નિર્ધારણ સુધી અમલમાં રહેતો આંતરિમ આદેશ હોય છે. આ ભેદને એક તરફ પ્રતિબંધાત્મક અથવા નિવારક મનાઈઠુકમ અને બીજી તરફ ફરજિયાત મનાઈઠુકમ વચ્ચેના ભેદ સાથે ગૂંચવવો નહીં. પ્રથમ પ્રકારમાં, કોઈ પક્ષકારને કોઈ નિશ્ચિત કૃત્ય કરવાથી અથવા કોઈ નિશ્ચિત કાર્યવાહી ચાલુ રાખવાથી રોકવામાં આવે છે. જ્યારે બીજી તરફ, ફરજિયાત મનાઈઠુકમ કોઈ કૃત્ય કરવા આદેશ આપે છે અને વિશિષ્ટ રાહત અધિનિયમ, ૧૯૬૩ ની કલમ ૩૮ હેઠળ તેની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, જે આ મુજબ છે:

"અનિવાર્ય મનાઈઠુકમો- જ્યારે, કોઈ જવાબદારીના ભંગને અટકાવવા માટે, એવા નિશ્ચિત કૃત્યોના પાલન માટે બાધ્ય કરવું આવશ્યક બને છે, જેમનું અમલીકરણ અદાલત કરાવવા સક્ષમ હોય, ત્યારે અદાલત પોતાની વિવેકસત્તા મુજબ, ફરિયાદ

કરાયેલા ભંગને અટકાવવા માટે મનાઈહુકમ આપી શકે છે, અને આવશ્યક કૃત્યોનું પાલન કરાવવા માટે પણ આદેશ આપી શકે છે".

૩૭. આ આજ્ઞાપત્ર યથાસ્થિતિ પૂર્વવત્ સ્થાપિત કરવાની દિશા આપી શકે છે અથવા વર્તમાન પરિસ્થિતિમાં ફેરફાર લાવતી કોઈ સકારાત્મક ક્રિયા કરાવવા માટે પણ આદેશ આપી શકે છે [કેર ઓન ઇન્જન્ટશન્સ ડમી આવૃત્તિ પૃ. ૪૦]. પ્રતિબંધાત્મક નિષેધાજ્ઞા જેવી જ ફરજિયાત નિષેધાજ્ઞા તાત્કાલિક અથવા અંતિમ હોઈ શકે છે.

૩૮. પંજાબ દ્વારા તેના દાવાપત્રમાં ઉલ્લેખિત તમામ નિર્ણયો એવા કેસોને સંબંધિત છે, જેમાં સુધારવાનો માગવામાં આવેલ હુકમનામો શાશ્વત અથવા સતત પ્રતિબંધાત્મક નિષેધાજ્ઞાનો હતો.

૩૯. આ રીતે, એલ્બર્ટ એચ. લેડનર વિ./એસ. કલેરેન્સ આર. સિગેલના કેસમાં, પડોશી જમીનમાલિકોની અરજીએ, પ્રતિવાદી સિગેલને તેની દ્વારા બાંધવામાં આવનાર પ્રસ્તાવિત ઇમારતનો ઉપયોગ ગેરેજ હેતુઓ માટે કરવાની મનાઈ કરતા ડિક્રી પસાર કરવામાં આવી હતી. આ નિષેધાજ્ઞા એ આધાર પર આપવામાં આવી હતી કે તે વિસ્તાર સંપૂર્ણપણે રહેણાંક વિસ્તાર હતો અને પ્રસ્તાવિત વ્યવસાયથી વાયુઓ તથા દુર્ગંધ ઉત્પન્ન થઈ પડોશ પર પ્રતિકૂળ અસર થવાની હતી. ડિક્રી પછી, સિગેલે આ આધારે ફેરફાર માટે અરજી કરી કે તે ગેરેજ ચલાવવા ઇચ્છતો ન હતો,

પરંતુ માત્ર તે જગ્યા તેના ભાડૂતોની કારો પાર્ક કરવા માટે ઉપયોગમાં લેવા ઈચ્છતો હતો. નીચલી અદાલતે અગાઉની ડિક્રીમાં ફેરફાર કર્યો. સંલગ્ન જમીનમાલિકોએ અપીલ કરી. યુ.એસ. સર્વોચ્ચ અદાલતે અપીલ નામંજૂર કરી અને કહ્યું:

ન્યાયસંગત સ્વરૂપની અનેક કાર્યવાહીઓ છે, જે સામાન્ય નિયમને દૃષ્ટાંતરૂપે દર્શાવે છે, જેમ કે વિશિષ્ટ પાલન, દસ્તાવેજોમાં સુધારો કરવા માટેના અરજપત્રો, તથા અન્ય. આવી ન્યાયસંગત કાર્યવાહીમાં અંતિમ હુકમનામું અપરિવર્તનીય હોય છે, સિવાય કે કદાચ ગંભીર ભૂલના કારણે, જેને સમીક્ષા અરજપત્ર દ્વારા સુધારી શકાય; અને જો હુકમનામું દાખલ થયા પછી દરમિયાન કોઈ હસ્તક્ષેપકારક અધિકાર ઊભો થયો હોય, તો તે સ્થિતિમાં પણ નહીં. આવી તમામ કાર્યવાહીમાં હુકમનામું નિશ્ચિત કાર્યવાહી કરવાની માંગ કરે છે, અને કાયદો માન્ય રાખે છે કે તેવી કાર્યવાહી આદેશને અનુસરીને થશે. "પરંતુ હુકમનામું અપીલ અને તેવા પગલામાં સમાવિષ્ટ અથવા સમાયેલ તમામ બાબતોની દૃષ્ટિએ અંતિમ હોઈ શકે, તેમ છતાં જ્યાં કાર્યવાહી સતત સ્વરૂપની હોય ત્યાં તે અંતિમ ગણાતું નથી. આ સામાન્ય નિયમના અપવાદો છે, અને તે નક્કી કરવા માટે ન્યાયસંગત કાર્યવાહીની પ્રકૃતિ અને સ્વરૂપનું વિવેચન કરવું જરૂરી બને છે; અર્થાત્, શું હુકમનામું અમલના હેતુસર અંતિમ છે કે તે ન્યાયના પ્રશાસનમાં અન્ય અને વધુ પગલાં લેવાશે એવી કલ્પના કરે છે". "પ્રતિબંધક આદેશ એ ન્યાયસંગત કાર્યવાહિનું એવું સ્વરૂપ છે, જે નાગરિક અધિકારોને અપૂરણીય નુકસાનથી રક્ષા કરે છે, તે માટે અથવા તો કંઈક કરવા આજ્ઞાપિત કરીને, અથવા તેવા કૃત્યોના આચરણને અટકાવીને, કારણ કે કાયદામાં પૂરતો ઉપાય ઉપલબ્ધ નથી. પ્રતિબંધક આદેશ આપવો અદાલતના સુવિચારિત

વિવેકાધિકાર પર નિર્ભર છે, અને તે વિવેકાધિકાર સુસ્થાપિત સિદ્ધાંતો હેઠળ વપરાવાનો છે, તથા તે સંદર્ભે અદાલતની સત્તા ઉપર કોઈ કાનૂની મર્યાદાઓ નથી. આવી કાર્યવાહીમાં હુકમનામું તે સંબંધિત તથ્યો અને લાગુ પડતા કાયદાનું ન્યાયનિર્ણય હોવા છતાં, જે હેતુ અથવા લક્ષ્ય પ્રાપ્ત કરવાનું હોય તેના સંબંધે તે અમલલક્ષી અને સતત સ્વરૂપનું જ રહે છે; આ બાબતમાં તે અન્ય ન્યાયસંગત કાર્યવાહીથી ભિન્ન છે. તે રદ ન થાય, ફેરફાર ન થાય અથવા સમાપ્ત ન થાય ત્યાં સુધી અમલમાં રહે છે. પ્રતિબંધક આદેશ અથવા તો સતત ચાલતી ક્રિયાઓની શ્રેણીનું, અથવા કાર્યવાહીમાંથી નિવૃત્ત રહેવાનું, અનુમાન કરે છે. નિવારક પ્રતિબંધક આદેશ સતત એક પક્ષને તેવું કરવાથી અટકાવે છે, જે તેના પડોશીના મિલ્કત અધિકારોને અપૂરણીય નુકસાન પહોંચાડે. અંતિમ હુકમનામું આવી કાર્યવાહીને માત્ર અમલના હેતુ માટે જ નહીં, પણ કાયદા હેઠળ સદ્ભાવપૂર્વક ચાન્સેલર જે અન્ય રાહત આપી શકે તે માટે પણ જીવંત રાખે છે. નિવારક પ્રતિબંધક આદેશમાં હુકમનામામાં ફેરફાર કરવાની સત્તા તે આપનાર અદાલતમાં સ્વભાવજ રહેલી છે, અને તે કરવામાં આવી શકે,

(એ) જો અદાલત પોતાના ન્યાયિક રીતે વપરાયેલા વિવેકાધિકારમાં એવું માને કે ફેરફારથી ન્યાયના હેતુઓ સિદ્ધ થશે, અને

(બી) જ્યાં સામાન્ય કાયદો અથવા વિધાનિક કાયદો બદલાયો હોય, તેમાં ફેરફાર થયો હોય અથવા તેનો વિસ્તાર થયો હોય, અને

(સી) જ્યાં પ્રતિબંધક આદેશ જે નિયંત્રક તથ્યો પર આધારિત હતો તેમાં ફેરફાર થયો હોય

(ભાર મૂકવામાં આવ્યો)

૪૦. ત્યારબાદ ઉલ્લેખિત આગામી નિર્ણય યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરિકા વિ. સ્વિફ્ટ એન્ડ કંપનીનો છે, જેમાં સરકારએ પાંચ માંસ-પેકરો વિરુદ્ધ એકાધિકાર વિઘટિત કરવા માટે કાર્યવાહી દાખલ કરી હતી, કારણ કે, અન્યોની સાથે, પ્રતિવાદીઓએ માત્ર સ્પર્ધાને દબાવી નહોતી, પરંતુ તેઓ પોતાનો એકાધિકાર વેપારના અન્ય ક્ષેત્રોમાં પણ વિસ્તારી રહ્યા હતા. પ્રતિવાદીઓને એકાધિકાર જાળવી રાખવાથી તથા વેપાર અને વાણિજ્ય પર પ્રતિબંધક સંયોજનમાં પ્રવેશવાથી અથવા તે ચાલુ રાખવાથી અટકાવતો સંમતિ હુકમનામું પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. તેમાં વધુ કલમો પણ હતી, જેઓ પ્રતિવાદીઓને નિર્દિષ્ટ પ્રકારની પ્રવૃત્તિ અલગથી તેમજ સંયુક્ત રીતે અમલમાં મૂકવાથી અટકાવતી હતી. તે હુકમનામું એવી જોગવાઈ સાથે સમાપ્ત થતું હતું કે, તે મુજબ “તેના અમલ અને અમલવારી માટે જરૂરી અથવા યોગ્ય બની શકે તેવી અન્ય કાર્યવાહી કરવા અથવા અન્ય રાહત આપવા” તથા “આગામી કોઈપણ સમયમાં પક્ષકારો દ્વારા તેના સંબંધમાં કરવામાં આવતી કોઈપણ અરજી પર વિચાર કરવા” ના હેતુસર અદાલતનું અધિકારક્ષેત્ર યથાવત્ રાખવામાં આવતું હતું. અધિકારક્ષેત્રના અભાવના આધાર પર હુકમનામું રદ કરવા માટે એક હસ્તક્ષેપકર્તાએ નીચલી અદાલત સમક્ષ અરજી કરી હતી. આંતરિમ આદેશ દ્વારા હુકમનામાની કામગીરી સ્થગિત કરવામાં આવી હતી. સરકાર તથા થોક કરિયાણા વેપારીઓ દ્વારા પ્રાધાન્ય અપાયેલી અપીલોમાં યુ.એસ. સર્વોચ્ચ અદાલતે અપીલો મંજૂર કરી હતી. ચુકાદા દરમિયાન આ પ્રમાણે કહેવામાં આવ્યું હતું:

ડિકીમાં ફેરફાર કરવાની સત્તા તેના સ્વયંના શબ્દપ્રયોગથી અનામત રાખવામાં આવી હતી, અને તેથી આરંભથી જ તે તેની મર્યાદાઓ સાથે અભિન્ન રીતે જોડાયેલી રહી હતી. જો આવી અનામત છોડી દેવામાં આવી હોત, તો પણ ચાન્સરીની અધિકારિતામાં અંતર્નિહિત સિદ્ધાંતોના બળે તેવી સત્તા યથાવત્ રહેતી. ભવિષ્યમાં બનનારી ઘટનાઓને ધ્યાને રાખીને આપવામાં આવતી સતત નિષેધાજ્ઞાની ડિકી, ઘટનાઓ જેમ જરૂરિયાતને આકાર આપે તેમ, તે મુજબ અનુકૂળન માટે હંમેશા અધિન રહે છે.

૪૧. એવા પ્રતિબંધો વચ્ચે ભેદ કરવામાં આવ્યો હતો, જે એવા તથ્યોના આધારે પૂર્ણપણે પ્રાપ્ત થયેલા હકોને રક્ષણ આપે છે કે જે સ્વભાવથી એટલા સ્થાયી સમાન હોય છે કે ફેરફારથી મુખ્યત્વે અપ્રભાવિત રહે, અને એવા પ્રતિબંધો, જેમાં બદલાતા વર્તન અથવા પરિસ્થિતિઓ પર દેખરેખ રાખવાની આવશ્યકતા સમાવેશ પામે છે અને તેથી તે કામચલાઉ તથા પ્રારંભિક સ્વરૂપના હોય છે. તેમ છતાં, અદાલતે આ સ્પષ્ટ કર્યું હતું કે ડિકીમાં ફેરફાર કરવા માટેની કાર્યવાહી દરમિયાન ડિકી પોતે પડકારવામાં આવી શકતી નથી અને અદાલતને "પુનઃસમાયોજનના બહાને પલટો કરવાની સ્વતંત્રતા નથી."

૪૨. સાન્ટા રીટા ઓઇલ કંપની વિ. સ્ટેટ બોર્ડ ઓફ ઇક્વિલાઇઝેશન એવો મામલો હતો જેમાં ટ્રસ્ટ પેટન્ટવાળી ભારતીય ભાડાપટ્ટાની જમીનો હેઠળ તેલ અને ગેસ ઉત્પાદનો પરના નિશ્ચિત કરોની ગણતરી, આકારણી, લાદણી અને વસૂલાતને

રોકતો પ્રતિબંધાજ્ઞાનો ડિકી આ આધારે આપવામાં આવ્યો હતો કે વાદી ફેડરલ સરકારનું એક સાધનસ્વરૂપ અંગ હતું અને તેથી રાજ્ય દ્વારા કરવેરા લાદવાથી મુક્ત હતું. આ નિર્ણય યુ.એસ. સર્વોચ્ચ અદાલતના અગાઉના નિર્ણયોના આધાર પર આપવામાં આવ્યો હતો. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, આપવામાં આવેલ પ્રતિબંધાજ્ઞા તે સમયે કાયદો જેમ હતો તેના આધારે સતત અમલમાં રહે તેવી હતી. ત્યારબાદ યુ.એસ. સર્વોચ્ચ અદાલતે વિપરીત મત અપનાવ્યો અને અગાઉના નિર્ણયોનો અતિરેક કર્યો. પ્રશ્ન એ હતો કે અગાઉના ડિકીના કાનૂની આધારમાં થયેલા ફેરફાર પછી શું પહેલાનો ડિકી યથાવત્ અમલમાં રહેશે. તે સંદર્ભમાં એમ ઠરાવવામાં આવ્યું: અંતિમ અથવા કાયમી પ્રતિબંધાજ્ઞા એક સતત ચાલુ રહેતી પ્રક્રિયા છે, જેના ઉપર ન્યાય અને સમતાના સિદ્ધાંતો પર કાર્ય કરતી અદાલત સમતાપૂર્વક ન્યાય કરવા માટે આવશ્યક રીતે અધિકારક્ષેત્ર જાળવી રાખે છે. અને જો આવી અદાલતને પછીથી એવું જણાય કે કાયદામાં ફેરફાર થયો છે અથવા પ્રતિબંધાજ્ઞાનું ચાલુ રાખવું હવે સમતાના સિદ્ધાંતો દ્વારા યોગ્ય ઠરતું નથી, તો તે પ્રતિવાદીની પ્રવૃત્તિઓને જે બંધનો દ્વારા તે સમય સુધી રોકવામાં આવી હતી તેમાંથી તેને મુક્ત કરી શકે છે અને એવું કરવું જોઈએ, જેથી તેને તેની કાયદેસર ફરજો બજાવવા માટે મુક્ત રાખવામાં આવે.

(ભાર મૂકેલ છે.)

૪૩. તેવી જ રીતે, કોકા કોલા કંપની વિ./સ. સ્ટાન્ડર્ડ બોટલિંગ કંપની કેસમાં લેવાયેલ નિર્ણય અદાલતની તે સત્તા સંબંધિત હતો કે જેમાં પ્રતિવાદીને ચોક્કસ રીતે વ્યવસાય ચલાવવાથી રોકવા માગતી ડિકીમાં ફેરફાર કરવામાં આવે.

૪૪. સિસ્ટમ ફેડરેશન નં. ૯૧, રેલવે કર્મચારી વિભાગ વિ. ઓ.વી. રાઈટમાં, બિન-યુનિયન રેલવે કર્મચારીઓની દરખાસ્ત પર રેલરોડ અને રેલરોડ મજૂર યુનિયનને, વાદીઓએ કોઈપણ મજૂર સંસ્થામાં જોડાવાનો અથવા સભ્યપદ જાળવી રાખવાનો ઇનકાર કર્યો હોવાના કારણે, તેમના વિરુદ્ધ ભેદભાવ કરવાથી રોકતો હુકમનામો આપવામાં આવ્યો હતો. અહીં પણ, કાયદાકીય પ્રતિબંધને ધ્યાનમાં રાખીને પ્રતિવાદીઓ વિરુદ્ધ કાર્યવાહીનો એક માર્ગ કાયમી રીતે અટકાવતો હુકમનામો આપવામાં આવ્યો હતો. બાદમાં કાયદામાં ફેરફાર થયો. આ ફેરફારના આધારે યુનિયને હુકમનામામાં ફેરફાર માટે અરજી કરી. અરજી મંજૂર કરવામાં આવી અને આપું કહેવાયું:

સુધારો કરવાની સત્તાનો સ્ત્રોત, નિશ્ચિતપણે, એ હકીકત છે કે નિષેધાજ્ઞા ઘણી વાર તેને જારી કરનાર અદાલત દ્વારા સતત દેખરેખની માંગ કરે છે અને સમન્યાયાધારિત એવો ઉપશમ પ્રાપ્ત કરનાર પક્ષકારના હિતમાં પોતાની સત્તાઓ અને પ્રક્રિયાઓ લાગુ કરવાની સતત તૈયારી પણ માંગે છે. નિર્વિવાદપણે, નિર્ધારિત થયેલા તથ્યો અને કાયદા પર આધારિત સતત અમલમાં રહેલા નિષેધાજ્ઞાત્મક ઉપશમને દૃઢતા અને સ્થિરતા અપાવવી જ જોઈએ, અને અરજદાર કે અદાલત, બંનેને, એકવાર જે બાબત નક્કી થઈ ચૂકી છે તેને ફરીથી સ્થાપિત કરવાની અનાવશ્યક જવાબદારી હેઠળ મૂકવા ન જોઈએ. તેમ છતાં, જો અદાલત "આ બાબતે સંતુષ્ટ થાય કે જે તે અત્યાર સુધી કરતી આવી છે તે બદલાતી પરિસ્થિતિઓને કારણે અયોગ્યતાનું સાધન બની ગયું છે", તો તેને કાયદા અથવા તથ્યોમાં થયેલા મહત્વપૂર્ણ ફેરફારોની અવગણના

કરવા માટે બાંધ્ય બનાવી શકાય નહીં. યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ વિ. સ્વિફ્ટ એન્ડ કો. (૨૮૬ યુએસ પૃષ્ઠ ૧૧૪, ૧૧૫) તેથી, રેસ જુડિકાટોની નીતિઓ અને બદલાયેલી પરિસ્થિતિઓને અનુરૂપ સુધારેલી વ્યવસ્થાઓ લાગુ કરવાની અદાલતની હક્કસત્તા વચ્ચે સંતુલન સાધવું આવશ્યક છે.

૪૫. પ્રતિવાદી દ્વારા ઉલ્લેખિત ભારતીય કેસોની તરફ આવીએ તો, પ્રથમ લાહોર વડી અદાલતનો ખાઝાન સિંહ વિ. રક્ષા રામનો નિર્ણય છે. તે કેસમાં, બારી અને "પરનાલા" સંબંધિત ઉપભોગાધિકારને નિષેધાજ્ઞા દ્વારા રક્ષણ આપતો હુકમનામો પસાર કરવામાં આવ્યો હતો. ઉપભોગાધિકાર તેની વ્યાખ્યા મુજબ સાતત્યનો અભિપ્રાય ધરાવે છે. ફરિયાદીનું મકાન ફરીથી બાંધવામાં આવ્યું અને બારીનું સ્થાન બદલી દેવામાં આવ્યું. આ બદલાયેલી પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં રાખીને એવું ઠરાવવામાં આવ્યું કે બારી સંબંધે ઉપભોગાધિકાર ચાલુ રહ્યો નહોતો, પરંતુ "પરનાલા" સંબંધે તે ચાલુ રહ્યો હતો.

૪૬. યશપાલ સિંહ વિ. ૮મા અતિરિક્ત જિલ્લા ન્યાયાધીશ અને અન્યમાં પરસ્પર વિરોધાભાસી બે મનાઈહુકમોના આદેશોમાંથી ઉદ્ભવેલો કેસ હતો. તે કેસમાં પ્રતિવાદી નં. ૩ એ વન વિભાગ અને ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્યને, જે જમીનનો પ્લોટ તે પોતાનો હોવાનું દાવો કરતો હતો તે પરથી વૃક્ષો કાપવાના તેના અધિકારમાં હસ્તક્ષેપ ન કરવા અંગેનો હુકમનામું મેળવ્યો હતો. તેથી, તે હુકમનામું પ્રતિવાદીઓએ પ્રતિવાદી નં. ૩ના અધિકારમાં હસ્તક્ષેપ ન કરે તે માટે સતત પ્રતિબંધક રહ્યું હતું.

એક તૃતીય પક્ષે પ્રતિવાદી નં. ૩ વિરુદ્ધ દીવાની દાવો દાખલ કર્યો અને તે જમીનનો પ્લોટ પોતાનો હોવાનું તેણીએ દાવો કરતાં, પ્રતિવાદી નં. ૩ને તે પ્લોટ પરથી વૃક્ષો કાપવાથી અટકાવતો કામચલાઉ મનાઈહુકમ મેળવ્યો. પ્રતિવાદી નં. ૩ એ કથિત રીતે કામચલાઉ મનાઈહુકમના આદેશનો અવમાન કર્યો. બીજા દાવાની દાવેદારે પ્રતિવાદી નં. ૩ને વૃક્ષો દૂર કરતાં અટકાવવા સ્થાનિક પોલીસની મદદ મેળવી. પ્રતિવાદી નં. ૩ એ પોતાના દાવામાં મેળવેલ હુકમનામાના અમલ માટે અરજી કરી અને અમલવારીની કાર્યવાહીમાં સ્થાનિક પોલીસ અધિકારીની મિલ્કત બાબતે દીવાની કાર્યવાહી સંહિતાના હુકમ ૨૩ નિયમ ૩૨ની જોગવાઈઓ હેઠળ જમીનો આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો. આ અદાલતે પોલીસ અધિકારીની અપીલમાં અમલવારી અદાલતનો આદેશ બે આધાર પર રદ કર્યો, પ્રથમ તો એટલા માટે કે પોલીસ અધિકારી હવે કાનૂની પ્રક્રિયામાં અવરોધ ઉભો કરવા અથવા આવો અવરોધ ચાલુ રાખવા માટે જિલ્લામાં હાજર નહોતો, અને બીજું, એટલા માટે કે માત્ર ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્યનો કર્મચારી હોવાના કારણે તેના વિરુદ્ધ મનાઈહુકમનું હુકમનામું પસાર થયું હતું એવું કહી શકાય નહીં.

૪૭. વાદી દ્વારા ઉદ્દેખિત આગળનો નિર્ણય સુરીન્દર કુમાર વિ. ઈશ્વર દયાલનો છે, જે પણ એક સામાન્ય દિવાલ પર બારી બાંધવાથી પ્રતિવાદીને કાયમી રીતે પ્રતિબંધિત કરતી હુકમનામા હેઠળના અધિકાર સાથે સંબંધિત હતો. નવી દિવાલ બાંધવામાં આવી હોવાનું નિષ્કર્ષ આવતાં, પ્રતિબંધાજ્ઞા અમલમાં યથાવત્ રહી નથી એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું.

૪૮. વાદી દ્વારા ઉલ્લેખિત અંતિમ નિર્ણય મ્યુનિસિપલ બોર્ડ, કિશનગઢ વિ. ચંદ્રમાલ છે. આ કેસમાં ભાડે લેનારએ લીઝહોલ્ડ જમીન પરના બાંધકામમાં મ્યુનિસિપલ બોર્ડ હસ્તક્ષેપ ન કરે તે માટે પ્રતિબંધ મેળવવા દાવો દાખલ કર્યો હતો. દાવા પછી, લીઝ સમાપ્ત કરવામાં આવી હતી અને તે જમીનને નગરપાલિકાની હદમાં સમાવેશ કરવામાં આવી હતી. આ અદાલતનો એવો અભિપ્રાય હતો કે આવી પરિસ્થિતિમાં, ભાડે લેનાર દ્વારા કરવામાં આવનાર બાંધકામમાં બોર્ડ હસ્તક્ષેપ ન કરે તે માટે કાયમી પ્રતિબંધ મૂકતો મૂળ હુકમનામું વિચારણા માટે પાત્ર ગણાવી શકાય.

૪૯. આ નિર્ણયો પરથી જે સિદ્ધાંતો પ્રગટ થાય છે તે આ છે કે

(એ) અંતિમ પરિપાલનાત્મક પ્રતિબંધાજ્ઞા અને એવી અંતિમ હુકમનામા વચ્ચે ભેદ છે કે જેમાં સતત પ્રવર્તમાન કાર્યવાહીનો માર્ગ અપનાવવો જરૂરી બને છે.

(બી) પ્રતિબંધક મનાઈહુકમ મંજૂર કરતો હુકમનામું કોઈ કાર્યવાહીનો પ્રવાહ અટકાવવા માટે સતત અમલમાં રહે છે અને

(સી) આવી હુકમનામામાં, જેના આધારરૂપ હકીકતી પરિસ્થિતિઓ અથવા કાનૂની પરિસ્થિતિઓમાં નોંધપાત્ર ફેરફાર થયો હોય, તો તેને ભાવિ અસરથી સુધારી શકાય છે અને

(ડી) એવો હુકમનામો પડકારી શકાય નહીં અથવા ફરીથી ખોલી શકાય નહીં.

૫૦. હુકમનામું સતત મનાઈહુકમ મંજૂર કરતું હોય અને શરતો (બી), (સી), અને

(ડી) પૂર્ણ થયેલી હોય, ત્યારે જ હુકમનામામાં ફેરફાર કરવાની કાર્યવાહી જાળવી રાખી શકાય.

૫૧. હાલના કેસમાં હુકમનામા દ્વારા અંતિમ અનિવાર્ય પ્રતિષેધાજ્ઞા આપવામાં આવી હતી. પંજાબનો દાવો એ છે કે આ અદાલતે આપેલી પ્રતિષેધાજ્ઞા માત્ર અસ્થાયી હતી, ફક્ત એટલા માટે કે ચુકાદા દરમિયાન અદાલતે કહ્યું હતું અમે પ્રાથમિક દ્રષ્ટિએ કેસના અસ્તિત્વ, અનુકૂળતાના સંતુલન તથા અપૂરણીય નુકસાન અને ઈજાના દષ્ટિકોણથી સામગ્રીનું પરિક્ષણ કર્યું છે અને અમે સંતોષ પામ્યા છીએ કે વાદી ઉપરોક્ત દરેક માપદંડ સ્થાપિત કરવામાં સફળ રહ્યો છે અને તેથી તે માંગવામાં આવેલ પ્રતિબંધાજ્ઞા મેળવવા હકદાર છે. તે મુજબ, આ મુદ્દો વાદીના પક્ષમાં અને પ્રતિવાદીઓના વિરોધમાં જવાબ અપાય છે.

૫૨. હુકમનામું પ્રાથમિક દ્રષ્ટિએ નિષ્કર્ષ સુધી પહોંચી શકતું નથી. 'પ્રાથમિક દ્રષ્ટિએ' શબ્દપ્રયોગનો ઉપયોગ સ્પષ્ટપણે ભાષાસંબંધિત અચાનક થયેલી ભૂલ હતો અને તે નિષ્કર્ષની નિશ્ચિતતા તથા આદેશની અંતિમતાને કોઈ રીતે ઓછું કરતો નથી. તેમાં હકોના અંતિમ ન્યાયનિર્ણય રૂપે કેનાલના નિર્માણનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો હતો. આ બાબત નીચેના અવતરણમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે :—

...અમે કોઈ સંકોચ વિના એવું ઠરાવીએ છીએ કે વાદી હરિયાણા રાજ્યએ પંજાબ રાજ્ય વિરુદ્ધ ફરજિયાત સ્વરૂપના પ્રતિબંધક આદેશની જારી કરવા માટેનો કેસ સ્થાપિત કર્યો છે, જેથી એસ.વાય.એલ. કેનાલનો જે ભાગ અધૂરો રહ્યો છે તે પૂર્ણ

કરવામાં આવે અને જો પંજાબ રાજ્ય તે પૂર્ણ કરવામાં નિષ્ફળ જાય, તો સંઘ સરકાર-પ્રતિવાદી રહે તેની પૂર્ણતા સુનિશ્ચિત કરવી જ જોઈએ, જેથી જે રકમ પહેલેથી જ ખર્ચવામાં આવી છે અને જે રકમ આગળ વધુ ખર્ચવામાં આવી શકે છે તેનો ઓછામાં ઓછો દેશવાસીઓના હિત માટે ઉપયોગ થઈ શકે.

૫૩. ચુકાદાનો અમલયોગ્ય ભાગ પ્રતિબંધાજ્ઞાની અંતિમતા અંગેની કોઈપણ શંકાનું નિવારણ આ રીતે કરે છે કે:-

અતએવ, અમે, ફરજિયાત નિષેધાજ્ઞા દ્વારા, પ્રતિવાદી-પંજાબ રાજ્યને સુતલેજ-ચમુના લિંક કેનાલનું ખોદકામ ચાલુ રાખવાનો, જેનો એક ભાગ હજી સુધી પૂર્ણ થયો નથી, અને આજથી એક વર્ષની અંદર તે કેનાલને કાર્યરત બનાવવાનો નિર્દેશ આપીએ છીએ. અમે ભારત સરકાર-પ્રતિવાદી ૨ ને પણ કેનાલના ખોદકામ સંબંધે ઉપરોક્ત નિર્દેશના અમલીકરણમાં તેની બંધારણીય ફરજ બજાવવાનો નિર્દેશ આપીએ છીએ અને જો એક વર્ષની અવધિમાં પ્રતિવાદી-પંજાબ રાજ્ય દ્વારા એસવાયએલ કેનાલ પૂર્ણ કરવામાં ન આવે, તો સંઘ સરકારે શક્ય તેટલી તાત્કાલિકતા સાથે પોતાની સંસ્થાઓ મારફતે તે કાર્ય કરાવવું જોઈએ, જેથી પહેલેથી જ ખર્ચવામાં આવેલ અને હજી આગળ ખર્ચવામાં આવનાર વિશાળ રકમ બરબાદ ન થાય અને વાદી-હરિયાણા રાજ્ય તેના હિસ્સામાં પહેલેથી જ ફાળવવામાં આવેલ પાણીની સંપૂર્ણ માત્રા ઉપાડી શકે.

૫૪. હુકમનામામાં આપેલો આદેશ તા. ૩૧મી ડિસેમ્બર, ૧૯૮૧ના કરાર હેઠળની

બાધ્યતાઓનું પાલન કરાવવાનો હતો. તેમાં “એક એવી સતત પ્રક્રિયા, જેના પર ન્યાયસંગત રાહત આપતી અદાલતને ન્યાય કરવા માટે અનિવાર્ય રીતે અધિકારક્ષેત્ર જાળવી રાખવું પડે” તેવી પરિસ્થિતિની કલ્પના કરવામાં આવી નહોતી. તેથી, અગાઉ પ્રતિપાદિત હુકમનામાઓમાં ફેરફાર સંબંધિત સિદ્ધાંત (બી) અહીં ગેરહાજર છે.

૫૫. કોઈપણ સ્થિતિમાં, જે પરિસ્થિતિઓના આધારે હુકમનામું પસાર કરવામાં આવ્યું હતું તેમાં કોઈ ફેરફાર થયો નથી. પંજાબ દ્વારા કરાયેલ રજૂઆતોને નકારતી વખતે વિવિધ મુદ્દાઓ અંગે ચર્ચા કરવામાં આવી છે, તેમ છતાં, અંતે મનાઈહુકમ જારી કરવાના કારણો બે હતા. પ્રથમ, ૩૧મી ડિસેમ્બર ૧૯૮૧ના રોજ થયેલ કરાર અને હરિયાણા તથા પંજાબ દ્વારા દાખલ કરાયેલા બંને પરસ્પર દાવાઓ (ઓ.એસ. ૧ સન ૧૯૭૯ અને ઓ.એસ. ૨ સન ૧૯૭૯) પાછા ખેંચવાની આ સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલ મંજૂરીનો આદેશ. આ બાબત નીચે આપેલ અવતરણ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે:

દેશના પ્રધાનમંત્રીના હસ્તક્ષેપથી રાજ્ય સરકારોએ પરસ્પર કરારો કર્યા હોવાને કારણે અને તેના પરિણામે અદાલતમાં બાકી રહેલા દાવાઓ પરત ખેંચવામાં આવ્યા હોવા પરથી, તેમને પરસ્પર થયેલા કરારોના વિરુદ્ધ વલણ અપનાવવાની પરવાનગી આપી શકાય નહીં. અમે આ પણ વિચારપૂર્વકના મતના છીએ કે કરારની શરતોનું સંપૂર્ણપણે પાલન થાય તે જોવું કેન્દ્રીય સરકારનું ગૌરવપૂર્ણ કર્તવ્ય હતું.

૫૬. બીજું હતું "એસ.વાય.એલ. નહેરુના પંજાબના ભાગના નિર્માણ માટે રૂપિયા ૫૬૦ કરોડથી વધુ રકમ પહેલેથી જ ખર્ચવામાં આવી છે, જે આંક પી-૧૩ પરથી સ્પષ્ટ થાય છે, અને સમગ્ર રકમ ભારત સરકાર દ્વારા ચૂકવવામાં આવી છે..... જાહેર આવકના રૂપિયા ૭૦૦ કરોડથી વધુ નકામા જતા રહે તેવી મંજૂરી આપી શકાય નહીં, જ્યારે હરિયાણાના પ્રદેશની અંદર આવેલી નહેરુનો સમગ્ર ભાગ પહેલેથી જ પૂર્ણ થઈ ગયો છે અને પંજાબના પ્રદેશની અંદર આવેલી ઉક્ત નહેરુનો મુખ્ય ભાગ પણ ખોદવામાં આવ્યો છે, અને પંજાબના ઉક્ત પ્રદેશની અંદર માત્ર નાનાં ભાગો જ પૂર્ણ કરવાના બાકી છે".

૫૭. હુકમનામું હરિયાણાને ઉપલબ્ધ કરાવી શકાય તેવા પાણીના પ્રમાણના આધારે આપવામાં આવ્યું નહોતું. તેથી, આંતર-રાજ્ય જળ વિવાદો અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૩ હેઠળ પંજાબની ફરિયાદ બાકી છે તે હકીકત, અથવા ભવિષ્યમાં હરિયાણા વધુ પાણી મેળવવા હકદાર બની શકે તે બાબત, ગૌણ છે. એ જ કારણસર પાણીના વહેંચણાંની પુનર્વિચારણા માંગવાના હક્કનો સિદ્ધાંત (જો કોઈ હોય તો) લાગુ પડતો નથી.

૫૮. હુકમનામું પણ પંજાબ સેટલમેન્ટના આધાર પર નહોતું. નોંધવામાં આવ્યું હતું કે પક્ષકારોએ કરાર મુજબ વર્તન કર્યું હતું અને, ૩૧મી ડિસેમ્બર, ૧૯૮૧ના કરારને પંજાબ દ્વારા ફરીથી ખોલવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો તે હકીકત છતાં, જ્યાં સુધી પંજાબ સેટલમેન્ટના પરિચ્છેદ ૯.૧ અને ૯.૨ હેઠળ બે રાજ્યો વચ્ચે

વહેંચવાનાં પાણીના પરિમાણનો સંબંધ છે, પરિચ્છેદ ૯.૩ હેઠળ એસ.વાય.એલ. કેનાલના બાંધકામ બાબતે કોઈ વિવાદ રહ્યો નહોતો. અદાલતે પંજાબની આ રજૂઆત સ્વીકારી કે પંજાબ સેટલમેન્ટ રાજ્ય પર બંધનકારક નહોતું, પરંતુ એમ જણાવ્યું:

પરિચ્છેદો ૯.૧ અને ૯.૨ની શરતોને ધ્યાનમાં લેતાં, એક ન્યાયાધિકરણની રચના કરવામાં આવી હતી અને આંતરરાજ્ય જળ વિવાદ અધિનિયમની જોગવાઈઓમાં પણ સુધારો કરવામાં આવ્યો હતો, જેના દ્વારા કહેવાતા કરારને સંસદીય માન્યતા આપવામાં આવી હતી; તેથી ઉક્ત કરારની શરતોને માત્ર કાગળના ટુકડા તરીકે ફગાવી શકાતી નથી.

૫૯. તે સ્પષ્ટ છે કે પંજાબ સેટલમેન્ટનો ઉદ્દેશ પુરાવાના એક ભાગ તરીકે કરવામાં આવ્યો હતો, જે દર્શાવે છે કે પક્ષકારોએ નહેરના નિર્માણને બંને રાજ્યો વચ્ચે નદીના જળના વહેંચાણ સંબંધિત વિવાદોથી અલગ રાખ્યું હતું. જો પંજાબ સેટલમેન્ટની અન્ય કલમોનું હરિયાણા દ્વારા કથિત રીતે પાલન કરવામાં આવી રહ્યું ન હોય, તો તે ૧૫મી જાન્યુઆરી, ૨૦૦૨ના રોજ પસાર કરાયેલ હુકમનામામાં ફેરફાર કરવા માટે પરિસ્થિતિમાં ફેરફાર કે આધાર ગણાતો નથી. ઇન્ટર સ્ટેટ વોટર ડિસ્પ્યુટ્સ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ની કલમ ૧૪ને આપવામાં આવેલ પડકાર પણ હુકમનામામાં ફેરફારના પ્રશ્ન સાથે અસંગત છે. આ કલમ પંજાબ સેટલમેન્ટના પરિચ્છેદ ૯.૧ અને ૯.૨ સાથે સંબંધિત હતી અને તેના અમલીકરણમાં હતી તથા રાજ્યો વચ્ચેના જળ વિવાદોના ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા નિરાકરણ સાથે સંબંધિત છે. પરિચ્છેદ ૯.૩, જે નહેર

સાથે સંબંધિત હતો અને જેનો અદાલતે ઉલ્લેખ કર્યો હતો, તે કલમ ૧૪નો ભાગ બનતો નથી. જે બે આધારો પર હુકમનામું આધારિત હતું, તેમાંના કોઈપણ આધાર શબ્દના કોઈપણ અર્થમાં "બદલાયા" છે, તેવી રજૂઆત કરવામાં આવી નથી. તેથી સિદ્ધાંત (સી) પૂર્ણ થયેલ નથી.

૬૦. અને અંતે સિદ્ધાંત (ડી): તા. ૧૫મી જાન્યુઆરી, ૨૦૦૨ના હુકમનામામાં ફેરફાર કરવા માટેનો દાવો ટકી શકશે નહીં, કારણ કે તે હુકમનામાને જ પડકારવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે.

“પ્રતિબંધાજ્ઞા, તે યોગ્ય હોય કે અયોગ્ય, તે બનાવવામાં આવી હતી ત્યારે અસ્તિત્વમાં રહેલી પરિસ્થિતિઓ પર તેના લાગુ પડવા અંગે પડકારને પાત્ર નથી. [કાર્ડોઝો, ન્યાયાધીશ પ્રમાણે, યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ વિ. સ્વિફ્ટ એન્ડ કંપની (સુપ્રા)]”.

૬૧. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, વર્તમાન વાદમાં વાદપત્ર દેખીતું જ એવી ચારેય શરતો પૂર્ણ કરતું નથી જેઓના આધીન ડિકીમાં ફેરફાર કરી શકાય, તેથી અનુચ્છેદ ૧૩૧ ના અર્થમાં તા. ૧૫મી જાન્યુઆરી, ૨૦૦૨ ની ડિકીમાં ફેરફાર કરવા માટે અરજી કરવાનો કોઈ કાનૂની અધિકાર રહેતો નથી. તેથી, તા. ૧૨મી જાન્યુઆરી, ૨૦૦૨ ની ડિકી દ્વારા અપાયેલી મનાઈહુકમને મુક્ત કરવાનો જે પ્રાર્થનાભાગ છે, તેના સંદર્ભે અનુચ્છેદ ૧૩૧ ના અર્થમાં કોઈ "વાદનું કારણ" અસ્તિત્વમાં નથી, એવો જ અમારો નિષ્કર્ષ હોઈ શકે.

૬૨. ત્યારબાદ અમે હુકમનામા પોતે જ અસંવિધાનિક હોવાનું કહીને કરવામાં આવેલા પ્રત્યક્ષ પડકારને હાથ ધરીએ છીએ. આ સંદર્ભમાં દાવાપત્રમાં બે આધાર રજૂ કરવામાં આવ્યા છે:

(૧) કે તે બે ન્યાયાધીશોનો નિર્ણય હતો, જ્યારે બંધારણનો અનુચ્છેદ ૧૪૫(૩) એ "બંધારણની વ્યાખ્યા સંબંધિત મહત્વપૂર્ણ કાનૂની પ્રશ્ન સંકળાતો કોઈપણ કેસ નક્કી કરવા માટે...." ઓછામાં ઓછા પાંચ ન્યાયાધીશોની આવશ્યકતા રાખે છે.

(૨) બીજો આધાર એવો છે કે ડિકીએ સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૬૨ ના ઉદ્દેશનમાં પાણીના વિવાદનું નિરાકરણ કરવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો.

૬૩. બંને રજૂઆતો પરસ્પર સંબંધિત છે. અનુચ્છેદ ૧૪૫ (૩) નો આધાર લેવામાં આવ્યો હતો, કારણ કે એવું કહેવામાં આવ્યું હતું કે અનુચ્છેદ ૧૩૧ અને ૨૬૨ ના વ્યાપનું અર્થઘટન કરવું આવશ્યક હતું. અમે તા. ૧૫મી જાન્યુઆરી, ૨૦૦૨ ના ચુકાદામાં જણાવ્યું હતું કે સ્ટેટ ઓફ કાર્પોરેટ વિ. સ્ટેટ ઓફ આંધ્ર પ્રદેશ (ઉપરોક્ત) ના બંધારણીય ખંડપીઠના નિર્ણયમાં આ અદાલતે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૬૨ (૨) તેમજ આંતર-રાજ્ય જળ વિવાદ અધિનિયમની કલમ ૧૧ અને કલમ ૨(સી) ની જોગવાઈઓ તથા બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળ દાખલ કરાયેલા દાવા પર તેની અસરનો વિચાર કર્યો હતો. તે નિર્ણય દ્વારા બે પરસ્પર-દાવાઓનો નિકાલ કરવામાં આવ્યો હતો (ઓ.એસ. ક્રમાંક ૧/૧૯૯૭, સ્ટેટ ઓફ કાર્પોરેટ વિ. સ્ટેટ ઓફ આંધ્ર પ્રદેશ દ્વારા, અને ઓ.એસ. ક્રમાંક ૨/૧૯૯૭, સ્ટેટ ઓફ આંધ્ર પ્રદેશ વિ. સ્ટેટ

ઓફ કર્ટાટક દ્વારા). બે અલગ ચુકાદાઓ આપવામાં આવ્યા હતા. સ્ટેટ ઓફ આંધ્ર પ્રદેશે ૧૪ રાહતો માગી હતી, પરંતુ અદાલતે નોંધ્યું હતું કે તે રાહતોનું મૂળ તત્ત્વ કર્ટાટક રાજ્ય દ્વારા કૃષ્ણા નદી પર ૫૨૪.૦૫૬ મીટરની ઊંચાઈ સુધી આલમટ્ટી બંધના બાંધકામ સાથે સંબંધિત હતું. અનેક મુદ્દાઓ ઘડવામાં આવ્યા હતા. મુદ્દા ક્રમાંક ૨ આ અદાલતને બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૬૨ અને આંતર-રાજ્ય જળ વિવાદ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમો ૧૧ અને ૨(સી) ની જોગવાઈઓ હેઠળ દાવો સ્વીકારી તેની સુનાવણી અને વિચારણા કરવાની અધિકારિતાને લગતો હતો. આ મુદ્દો મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય દ્વારા, જેણે આ મુદ્દો ઉઠાવ્યો હતો, સ્વીકારી લેવામાં આવ્યો હતો. તે ઉપરાંત, અદાલતનું સ્વતંત્ર રીતે પણ એવું મંતવ્ય હતું કે આ અદાલતને દાવો સ્વીકારી તેની સુનાવણી કરવાની અધિકારિતા હતી, અને મુદ્દા ક્રમાંક ૨ નો હકારાત્મક જવાબ આપવામાં આવ્યો હતો.

૬૪. પંજાબની પુનર્વિચાર અરજી અમે આ આધારે નામંજૂર કરી હતી કે “કથિત મહત્વપૂર્ણ પ્રશ્ન, જે કલમ ૧૩૧ અને કલમ ૨૬૨ના અર્થઘટન સંબંધિત છે, તેનો ઉત્તર બંધારણીય ખંડપીઠના નિર્ણયમાં આપવામાં આવી ચૂક્યો છે અને અમે તેનાથી બંધાયેલ છીએ”. આક્ષેપિત ચુકાદામાં, અમે માત્ર કલમ ૧૩૧ અને ૨૬૨ની જોગવાઈઓ અંગે બંધારણીય ખંડપીઠે કરેલ અર્થઘટનને આ કેસના તથ્યો પર લાગુ કર્યું હતું. અમારી સમક્ષ રહેલા કેસમાં કલમ ૧૩૧ અને ૨૬૨નું વધુ કોઈ અર્થઘટન કરવાનું નહોતું, જેના માટે કલમ ૧૪૫(૩) હેઠળ પાંચ ન્યાયાધીશોની ખંડપીઠના નિર્ણયની જરૂર પડતી.

૬૫. કલમ ૨૬૨ ના આધારે આ અદાલતના અધિકારક્ષેત્ર અંગેનો આક્ષેપ તારીખ ૧૫મી જાન્યુઆરી ૨૦૦૨ ના ચુકાદામાં વિશેષરૂપે નામંજૂર કરવામાં આવ્યો હતો, જ્યારે એમ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું:

".....એસવાયએલ કેનાલનું નિર્માણ રાજ્યો વચ્ચે પાણીના વહેંચાણ સાથે સર્વથા કોઈ સંબંધ ધરાવતું નથી અને તેથી તે કલમ ૨(સી) ના અર્થમાં "જળ વિવાદ" નથી અને પરિણામે એવો વિવાદ પંચ સમક્ષ મોકલવાનો પ્રશ્ન ઉદ્ભવતો નથી. વિષયની આ દૃષ્ટિએ, આંતર-રાજ્ય જળ વિવાદ અધિનિયમની કલમ ૨(સી) માં આવેલ "જળ વિવાદ" શબ્દપ્રયોગને કેટલો પણ વ્યાપક અર્થ અપાય, તથાપિ વર્તમાન દાવામાં વિવાદનો વિષય બનેલું કેનાલનું નિર્માણ અધિનિયમની કલમ ૨(સી) ના અર્થમાં "જળ વિવાદ" ગણાવી શકાય તેમ નથી અને તેથી, આવો દાવો બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૬૨ ને આંતર-રાજ્ય જળ વિવાદ અધિનિયમની કલમ ૧૧ સાથે વાંચતાં પ્રતિબંધિત થતો નથી".

૬૬. શું પંજાબ રાજ્ય આ મુદ્દાઓ ફરીથી ઉઠાવી શકે છે કે પછી, જો એમ માનવામાં આવે કે પુનર્નિર્ણિત મુદ્દા અંગેનો સિદ્ધાંત ઓર્ડર ૨૬ નિયમ ૬(બી) ના અર્થમાં 'કાયદો' છે, તો તે પુનર્નિર્ણિત મુદ્દા અંગેના સિદ્ધાંતો દ્વારા પ્રતિબંધિત છે?

૬૭. રેસ જુડિકાટાનો સિદ્ધાંત અને ઓર્ડર ૩૨ નિયમ ૨ પ્રક્રિયાનાં માત્ર તકનીકી નિયમો નથી, પરંતુ તમામ અદાલતોમાં ન્યાયના સંચાલન માટે મૂળભૂત એવા છે કે

વાદવિવાદનો કોઈ અંત હોવો જ જોઈએ. તેથી, જ્યારે આ અદાલતને દર્યાઓ વિ. સ્ટેટ ઓફ ઉત્તર પ્રદેશમાં એ નક્કી કરવા માટે અનુરોધ કરવામાં આવ્યો હતો કે અધિકારક્ષેત્રના અસાધારણ સ્વરૂપને કારણે બંધારણની કલમ ૩૨ હેઠળ આ અદાલત સમક્ષની કાર્યવાહી અંગે રેસ જુડિકાટા લાગુ પડી શકે નહીં, ત્યારે એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું:

પરંતુ શું પૂર્વનિર્ણિત મુદ્દાનો નિયમ માત્ર ટેકનિકલ નિયમ છે કે તે ઉચ્ચ જાહેર નીતિ પર આધારિત છે— જો પૂર્વનિર્ણિત મુદ્દાનો નિયમ પોતે જ જાહેર નીતિના એવા સિદ્ધાંતને આવરી લે છે, જે આગળ જઈને કાનૂનના શાસનનો આવશ્યક ભાગ બને છે, તો જ્યાં મૂળભૂત અધિકારોનો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે ત્યાં આ નિયમનો આશ્રય લઈ શકાય નહીં એવો વાંધો તેની ઘણી અસર ગુમાવી શકે છે. હવે, નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૧ માં દર્શાવેલ પૂર્વનિર્ણિત મુદ્દાનો નિયમ નિઃસંદેહ કેટલાંક ટેકનિકલ પાસાં ધરાવે છે; ઉદાહરણ તરીકે, રચનાત્મક પૂર્વનિર્ણિત મુદ્દાનો નિયમ ટેકનિકલ કહેવાય શકે; પરંતુ જે આધાર પર ઉક્ત નિયમ ટકેલો છે તે જાહેર નીતિના વિચારાધારે સ્થાપિત છે. સક્ષમ અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી અદાલતો દ્વારા ઉચ્ચારવામાં આવેલા બંધનકારક નિર્ણયોને અંતિમતા જોડાય તે વિશાળ જનહિતમાં છે, અને એ પણ જનહિતમાં છે કે વ્યક્તિઓને એ જ પ્રકારના વિવાદમાં બે વખત પરેશાન ન કરવામાં આવે. જો આ બે સિદ્ધાંતો પૂર્વનિર્ણિત મુદ્દાના સામાન્ય નિયમનો આધાર રચે છે, તો પછી કલમ ૩૨ હેઠળ દાખલ કરાયેલ અરજીઓમાં મૂળભૂત અધિકારો સાથે વ્યવહાર કરતી વેળા પણ તેમને અસંગત અથવા ગ્રાહ્ય ન ગણાય તેવું કહી શકાય નહીં..... સક્ષમ અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી અદાલતો દ્વારા ઉચ્ચારાયેલા

ચુકાદાઓનું બંધનકારક સ્વરૂપ પોતે જ કાનૂનના શાસનનો એક આવશ્યક ભાગ છે, અને કાનૂનનું શાસન સ્પષ્ટપણે ન્યાયના વહીવટનો એવો આધાર છે, જેના પર બંધારણ એટલો વિશેષ ભાર મૂકે છે".

૬૮. આ અભિપ્રાયનું અનુસરણ કાવેરી જળ વિવાદ ટ્રિબ્યુનલના મામલામાં કરવામાં આવ્યું હતું અને તે સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળના દાવાઓ પર લાગુ પાડવામાં આવ્યું હતું. તે કેસની તથ્યાત્મક પૃષ્ઠભૂમિ એવી હતી કે તામિલનાડુ અને કર્ણાટક રાજ્યો વચ્ચે કાવેરી નદીના જળના ઉપયોગ અંગે વિવાદ હતો. સંઘ સરકારે કાવેરી જળ વિવાદ ટ્રિબ્યુનલની રચના કરી અને બંને રાજ્યો વચ્ચેના વિવાદો ટ્રિબ્યુનલને સુપરત કર્યા. તામિલનાડુ રાજ્યએ અંતરિમ રાહત માટે અરજી દાખલ કરી. ટ્રિબ્યુનલે તેને આ આધારે નામંજૂર કરી કે કોઈપણ અંતરિમ રાહત મંજૂર કરવાની અધિકારિતા તેને ન હતી, કારણ કે એવો વિવાદ કેન્દ્રીય સરકારે તેને સુપરત કર્યો ન હતો. તેથી વ્યથિત થઈ, તામિલનાડુ રાજ્યએ સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળ આ અદાલતનો આશરો લીધો. વિશેષ અનુમતિ અરજીઓને દીવાની અપીલોમાં રૂપાંતરિત કરવામાં આવી અને તા. ૨૬મી એપ્રિલ, ૧૯૯૧ના આદેશ દ્વારા તેનો નિકાલ આ નિષ્કર્ષ સાથે કરવામાં આવ્યો કે સુપરત કરવાનો આદેશ દર્શાવતો હતો કે કેન્દ્રીય સરકારે વાસ્તવમાં અંતરિમ રાહત સંબંધિત મુદ્દો ટ્રિબ્યુનલને સુપરત કર્યો હતો. ત્યારબાદ ટ્રિબ્યુનલે તામિલનાડુની અરજી પર અંતરિમ રાહત મંજૂર કરી. અનુસરમાં કર્ણાટકે કાવેરીના જળના ઉપયોગ સંબંધિત એક અધ્યાદેશ બહાર પાડ્યો અને તેને કોઈપણ અદાલત અથવા ટ્રિબ્યુનલના

કોઈપણ અંતરિમ આદેશ ઉપર અગ્રતા આપતો પ્રભાવ આવ્યો. તે અધ્યાદેશને અનુસરીને અધિનિયમ લાવવામાં આવ્યો. આ દરમિયાન, કર્ણાટક રાજ્યએ તામિલનાડુ રાજ્ય વિરુદ્ધ સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળ દાવો દાખલ કર્યો અને એવી દલીલ કરી કે અંતરિમ રાહત મંજૂર કરતો ટ્રિબ્યુનલનો આદેશ અધિકારિતાવિહોણો હતો અને તેથી શૂન્ય તથા રદબાતલ હતો, વગેરે. આ વિકાસોની પૃષ્ઠભૂમિમાં, રાષ્ટ્રપતિએ સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૧૪૩ હેઠળ પોતાના અભિપ્રાય માટે આ અદાલત સમક્ષ ત્રણ પ્રશ્નો મોકલ્યા. તે ત્રણ પ્રશ્નોમાંથી પ્રશ્ન ક્રમાંક ૩ એ મુદ્દો ઊભો કરતો હતો કે આંતર-રાજ્ય જળ વિવાદ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ હેઠળ રચાયેલ જળ વિવાદ ટ્રિબ્યુનલ વિવાદના પક્ષકારોને કોઈપણ અંતરિમ રાહત આપવા સક્ષમ હતો કે નહીં. આ અદાલતે આ પ્રશ્નને બે દૃષ્ટિકોણથી પરખ્યો, એટલે કે: (૧) જ્યારે અંતરિમ રાહત મંજૂર કરવા અંગે કોઈ સુપરતગીરી ટ્રિબ્યુનલને કરવામાં આવી ન હોય અને (૨) જ્યારે એવી સુપરતગીરી તેને કરવામાં આવી હોય.

૬૯. અદાલતે ઠરાવ્યું કે તેની અગાઉની તા. ૨૬મી એપ્રિલ, ૧૯૯૧ની નિર્ણય દ્વારા વિશેષરૂપે એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે કેન્દ્ર સરકારે તમિલનાડુ રાજ્ય દ્વારા માગવામાં આવેલ કામચલાઉ રાહતના દાવાના વિચાર માટે મુદ્દો ટ્રિબ્યુનલને સંદર્ભિત કર્યો હતો. ઉક્ત નિર્ણયમાં અંતર્નિહિત રીતે એવો નિષ્કર્ષ સામેલ હતો કે કેન્દ્ર સરકાર કામચલાઉ રાહત મંજૂર કરવાની બાબત નિર્ણય માટે ટ્રિબ્યુનલને સંદર્ભિત કરી શકે. યદ્યપિ અદાલતે તેવા અગાઉના નિર્ણયમાં, જ્યારે કોઈ સંદર્ભ કરવામાં આવ્યો ન હોય ત્યારે ટ્રિબ્યુનલને કામચલાઉ રાહત આપવાનો અધિકાર હશે

કે નહીં, તે પ્રશ્ન ખુદો રાખ્યો હતો, તેમ છતાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે અગાઉના નિર્ણયે પ્રશ્નના બીજા પાસાનું સ્પષ્ટ શબ્દોમાં નિરાકરણ કરી દીધું હતું. ત્યારબાદ કર્ણાટક રાજ્ય તરફથી રજૂઆત કરવામાં આવી કે અદાલતના તા. ૨૬મી એપ્રિલ, ૧૯૯૧ના આદેશમાં આપેલ અગાઉના નિર્દેશોને અધિકારક્ષેત્ર વિના અને શૂન્ય જાહેર કરવા જોઈએ. અદાલત અગાઉ નિષ્કર્ષિત થયેલા મુદ્દાની પુનઃસુનાવણી કરી શકે છે એવી દલીલ માટે આ અદાલતના એ.આર. અંતુલાય વિ. આર.એસ. નાયકના નિર્ણય પર આધાર રાખવામાં આવ્યો. આ અદાલતે તે નિર્ણયને ભિન્ન ગણાવ્યો અને ઠરાવ્યું કે એ.આર. અંતુલાય કેસના તથ્યો “વિશિષ્ટ છે અને તે નિર્ણયને તે વિશેષ તથ્યો પૂરતો જ મર્યાદિત રાખવો પડે.” ત્યારબાદ એવું ઠરાવવામાં આવ્યું:

એવું કહી શકાય નહીં કે આ અદાલતે આંતર-રાજ્ય જળ વિવાદ અધિનિયમની સંબંધિત જોગવાઈઓનો વિચાર કર્યો નહોતો. અધિનિયમની સંબંધિત જોગવાઈઓનું, જે નિઃસંદેહપણે અદાલતના ધ્યાન પર લાવવામાં આવી હતી, અવલોકન કર્યા પછી અદાલત આ નિષ્કર્ષે આવી છે કે જ્યારે અંતરિમ રાહત આપવાનો પ્રશ્ન સંદર્ભનો ભાગ બનતો હતો ત્યારે ટ્રિબ્યુનલને અંતરિમ રાહત આપવાનો અધિકારક્ષેત્ર હતો. વધુમાં, કુદરતી ન્યાયના કોઈપણ સિદ્ધાંતનો અથવા સંવિધાનની કોઈપણ જોગવાઈનો કોઈ ભંગ થતો નથી. આ નિર્ણય પણ આ અદાલતના અધિકારક્ષેત્રની મર્યાદાઓનું ઉલ્લંઘન કરતો નથી. તેથી, અમારો એવો મત છે કે પક્ષકારો વચ્ચેનો આ નિર્ણય ઉક્ત મુદ્દા અંગે પૂર્વનિર્ણયરૂપે કાર્ય કરે છે અને તેને પુનઃ ખોલી શકાય નહીં.

૭૦. કારણ કે રેસ જુડિકાટાનો સિદ્ધાંત “કાયદાના શાસનનો આવશ્યક ભાગ” છે, તેથી તે અનુસરે છે કે જો દાવામાં ઉઠાવવામાં આવેલા મુદ્દાઓ પ્રથમદ્રષ્ટિએ જ રેસ જુડિકાટાથી અવરોધિત હોય, તો આ અદાલતને ઓર્ડર ૨૩ નિયમ ૬(બી) મુજબ મૂળદાવો નામંજૂર કરવો જરૂરી બને છે. પંજાબ તરફથી કરવામાં આવેલી આ રજૂઆતમાં કોઈ સાર નથી કે હકીકતો અંગે કોઈ વિવાદ ન હોવા છતાં રેસ જુડિકાટાનો મુદ્દો દાવાની સુનાવણી દરમિયાન વિચારણા માટે મુકી દેવો જોઈએ. ઉદ્દેખિત નિર્ણય, એટલે કે, સુરૈયા વિ. બાલગંગાધર, આ પ્રસ્તાવ માટે અધિકૃત નિર્ધારણ છે કે રેસ જુડિકાટાનો મુદ્દો વિશેષરૂપે રજૂ કરવો આવશ્યક છે, અને તેથી તે આ કેસમાં ઉઠાવવામાં આવેલા પ્રશ્નો માટે અનન્વયી છે. અહીં અગાઉની કાર્યવાહીનો ઉદ્દેખ મૂળદાવામાં કરવામાં આવ્યો છે અને તે નોંધપાત્ર દસ્તાવેજી નોંધનો વિષય છે. જેમ અમે જણાવ્યું છે તેમ, અદાલતના અધિકારક્ષેત્ર સંબંધિત કલમ ૧૪૫(૩) અને ૨૬૨ હેઠળના બંને મુદ્દાઓ આ અદાલતે વિચાર્યા છે અને નક્કી કર્યા છે. આ મુદ્દાઓ પક્ષકારો વચ્ચે અંતિમરૂપે નિષ્પત્ત થઈ ચૂક્યા છે અને પક્ષકારો વચ્ચેની કાર્યવાહી માં ફરીથી ઉઠાવી શકાતા નથી.

૭૧. એ જ પ્રાથમિક વાંધો પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૬૬ ની કલમ ૭૮ ને પડકારવા સંબંધિત છે. ઓ.એસ. નં. ૬/૯૬ માં પંજાબ રાજ્ય દ્વારા દાખલ કરાયેલ લેખિત જવાબના પરિચ્છેદ ૧૮ માં, વિધાનકારી સત્તા-ક્ષમતાના અભાવના આધારે પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમની કલમ ૭૮ ને સ્પષ્ટપણે પડકારવામાં આવી છે.

૭૨. પરંતુ, પૂર્વનિર્ધારિત મુદ્દા ઉપરાંત, કલમ ૭૮ની સંવિધાનિક માન્યતા અંગેનો પ્રશ્ન ઉઠાવી શકાય નહીં એવું ઠરાવવા માટે એક વધારાનો આધાર પડા છે. પંજાબ રાજ્યએ અગાઉ આ અદાલતમાં પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૭૬ ની કલમ ૭૮ની માન્યતાને પડકારતી ઓ.એસ. નં. ૨ ઓફ ૧૯૭૯ એવી દાવો અરજી દાખલ કરી હતી. અરજીપત્રના પરિચ્છેદ ૩ થી ૧૧ માં પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૭૬ ની કલમ ૭૮ની સંવિધાનિક માન્યતાને વિશેષરૂપે પડકારવામાં આવી હતી. અન્ય પ્રાર્થનાઓ સાથે નીચે મુજબની પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી:

"(એ) પંજાબ પુનર્ગઠન અધિનિયમ, ૧૯૭૬ ની જોગવાઈઓ, જ્યાં સુધી તે બિયાસ નદી પ્રોજેક્ટના જળ અંગે નિર્ણય કરવા તથા આવા જળના ફાળવણી અથવા વિતરણ માટે કેન્દ્રીય સરકારને સત્તાધિકૃત કરે છે એવો દાવો કરે છે, ત્યાં સુધી તે સંસદની સક્ષમતાની મર્યાદાથી પર છે અને બંધારણના કલમ ૨૪૬(૩)નું ઉલ્લંઘન કરે છે તેવી ઘોષણા.

૭૩. જ્યાં સુધી ઓ.એસ. નં. ૨/૭૯ નો સંબંધ છે, તે ૧૩મી ડિસેમ્બર, ૧૯૮૧ના કરારને ધ્યાનમાં રાખીને, જેમ અગાઉ નોંધવામાં આવ્યું છે તેમ, નિર્વિવાદ રીતે પરત ખેંચવામાં આવ્યો હતો.

૭૪. સર્વોચ્ચ અદાલતના નિયમોનો આદેશ ૩૨ ના નિયમ ૧ અને ૨, જે દાવાઓની પરત ખેંચ અને સમાધાનને લગતા છે, નીચે મુજબ જોગવાઈ કરે છે:

(૧) અદાલત સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવેલા દાવાઓમાં, દાવાઓની પરત ખેંચણી અને સમાધાન અંગે સંહિતાની પ્રથમ અનુસૂચિમાંના આદેશ ૩૨ ના નિયમ ૧, ૨ અને ૩ લાગુ પડશે.

(૨) તે જ વિષયવસ્તુ અંગે કોઈ નવી દાવો દાખલ કરવામાં આવશે નહિ, જ્યાં સુધી અગાઉની દાવાની પરત ખેંચવાની પરવાનગી આપતા અથવા નવી દાવો દાખલ કરવાની છૂટ આપતા આદેશ દ્વારા, જો કોઈ હોય, લાદવામાં આવેલી શરતો અથવા નિયમોનું પાલન કરવામાં આવ્યું ન હોય."

૭૫. તેથી, નિયમ ૨ મુજબ વાદીને અગાઉ પાછો ખેંચવામાં આવેલા દાવાના તે જ વિષયવસ્તુ સંબંધે નવો દાવો દાખલ કરવાની મંજૂરી માત્ર ત્યારે જ મળે છે, જો

(૧) ઉપાડ અંગેના આદેશ દ્વારા શરતો લાદવામાં આવી હતી અને તે શરતોનું પાલન કરવામાં આવ્યું છે; અથવા

(૨) પાછો ખેંચવાના આદેશ દ્વારા ફરીયાદીને આવી નવી દાવો દાખલ કરવાની મંજૂરી આપવામાં આવી.

૭૬. ૧૯૭૯ ની ઓ.એસ. ૨ પરત ખેંચવાની મંજૂરી આપતા આદેશમાં તેવી કોઈ શરતો નથી. પરિણામે, તે જ વિષયવસ્તુ, એટલે કે ૧૯૬૬ ના અધિનિયમની કલમ

૭૮ ની માન્યતા, અંગે નવો દાવો ચાલતો નથી. પંજાબ રાજ્યને તે કાયદાની સંવિધાનિક માન્યતા અંગે પ્રશ્ન ઉઠાવવાનો અધિકાર છે કે નહીં, જેના દ્વારા તેનું

સર્જન કરવામાં આવ્યું હતું, તે પ્રશ્ન અમે ખુલ્લો રાખીએ છીએ.

૭૭. તેવી જ રીતે ૧૯૫૬ના અધિનિયમની કલમ ૧૪ સામેનો પડકાર આરંભિક તબક્કે જ નામંજૂર કરવો જોઈએ. તે કલમ આ મુજબ છે:

"રવિ અને બિયાસના જળોના ટ્રિબ્યુનલની રચના. –

(૧) આ અધિનિયમની પૂર્વવર્તી જોગવાઈઓમાં સમાવિષ્ટ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, કેન્દ્રીય સરકાર, સત્તાવાર રાજપત્રમાં અધિસૂચના દ્વારા, પંજાબ સમાધાનના પરિષદ ૯.૧ અને ૯.૨ માં અનુક્રમે ઉલ્લેખિત બાબતોની ચકાસણી અને નિર્ધારણ માટે, આ અધિનિયમ હેઠળ એક ન્યાયાધિકરણ રચી શકે છે, જેને રવિ અને બિયાસ જળ ન્યાયાધિકરણ તરીકે ઓળખવામાં આવશે.

(૨) જ્યારે ઉપકલમ (૧) હેઠળ ટ્રિબ્યુનલની રચના કરવામાં આવી હોય, ત્યારે આ અધિનિયમની કલમ ૪ ની ઉપકલમો (૨) અને (૩), કલમ ૫ ની ઉપકલમો (૨), (૩) અને (૪) તથા કલમ ૫એ થી ૧૩ સુધીની (બંને સહિત) જોગવાઈઓ, જે રચના, અધિકારક્ષેત્ર, સત્તાઓ, અધિકૃતતા અને અધિકારક્ષેત્રના પ્રતિબંધને લગતી છે, તે, જેટલું શક્ય હોય તેટલું, પરંતુ આની ઉપકલમ (૩) ના અધિન રહીને, ઉપકલમ (૧) હેઠળ રચાયેલા ટ્રિબ્યુનલ સંબંધે રચના, અધિકારક્ષેત્ર, સત્તાઓ, અધિકૃતતા અને અધિકારક્ષેત્રના પ્રતિબંધ માટે લાગુ પડશે.

(૩) જ્યારે ઉપકલમ (૧) હેઠળ કોઈ ટ્રિબ્યુનલની રચના કરવામાં આવી હોય, ત્યારે પંજાબ સમાધાનના પરિષદ ૯.૧. અને ૯.૨ માં નિર્દિષ્ટ થયેલા મુદ્દાઓ એવો ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ મોકલવાનો અધિકાર માત્ર કેન્દ્ર સરકારને જ રહેશે, ભલે તે

સ્વપ્રેરિત રીતે કરે અથવા સંબંધિત રાજ્ય સરકારની વિનંતિ પર કરે. સ્પષ્ટીકરણ.
આ કલમના હેતુઓ માટે "પંજાબ સમાધાન" નો અર્થ ન્યૂ દિલ્હી ખાતે રજમી
જુલાઈ, ૧૯૮૫ ના દિવસે હસ્તાક્ષરિત સમાધાનના સ્મૃતિપત્રથી થાય છે."

૭૮. ૧૯૯૬ ની ઓ.એસ. ૬ માં પંજાબના લેખિત જવાબના પરિચ્છેદ ૫૧ માં એ
સ્વીકારવામાં આવ્યું હતું કે પંજાબ સમાધાનના પરિચ્છેદ ૯.૧ અને ૯.૨ માં
ઉલ્લેખિત મુદ્દાઓને સરકારની તા. ૨ એપ્રિલ ૧૯૮૬ ની સૂચના દ્વારા રાવી-બ્યાસ
ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ મોકલવામાં આવ્યા હતા અને સૂચનામાં ઉલ્લેખિત ૧.૭.૮૫ ની
સ્થિતિએ રાવી-બ્યાસ પ્રણાલીમાંથી પાણીની સતત ઉપલબ્ધિ અંગેની પુષ્ટિ પર
આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો. તા. ૨ એપ્રિલ ૧૯૮૬ ની સૂચના આંતર-રાજ્ય જળ
વિવાદ અધિનિયમની કલમ ૧૪ હેઠળ જારી કરવામાં આવી હતી. ટ્રિબ્યુનલના
અહેવાલની બાબતમાં, લેખિત જવાબના પરિચ્છેદ ૮ માં જણાવવામાં આવ્યું છે કે
તેના પર આધાર રાખી શકાતો નથી કારણ કે તે અંતિમ બન્યો ન હતો અને પંજાબે
"તેના મોટાભાગના નિષ્કર્ષોની" યોગ્યતા સ્વીકારી ન હતી. કલમ ૧૪ ની
બંધારણીય માન્યતા અંગે કોઈપણ તબક્કે કોઈ વિવાદ ઊભો કરવામાં આવ્યો ન
હતો. દલીલો દરમિયાન પણ, જ્યારે કલમ ૧૪ ના વ્યાપ, આશય અને અસર વિષેની
વિગતવાર લેખિત નોંધોમાં કલમ ૧૪ નો વિશેષ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે
એવો રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે કલમ ૧૪ ની અસર ચતુર્વિધી છે:

(એ) કોઈ વિવાદ ઉઠાવવામાં આવ્યો નહોતો તેવી પ્રક્રિયાત્મક અડચણોને દૂર કરવા
અને વાટાઘાટોની ફરજિયાત આવશ્યકતાને બાજુ પર રાખવા માટે.

(બી) કલમ ૧૪ હેઠળ સંદર્ભિત બાબતોને 'જળ વિવાદ' ગણવામાં આવે અને તેને પડકારની પરિધિથી બહાર રાખવામાં આવે.

(સી) આ અધિનિયમ હેઠળ આ વિશેષ કલમ ૧૪ ન્યાયાધિકરણની રચના કરવા માટે, અન્ય કોઈ જોગવાઈ અથવા કાયદા હેઠળ નહીં, અન્ય જોગવાઈઓને લાગુ કરવી.

(ડી) કલમ ૧૧ને આ વિવાદ પર લાગુ કરીને સર્વોચ્ચ અદાલત સહિત તમામ અદાલતોની અધિકારિતાને બહાર કરવાનો.

(ઈ) પંજાબ સમાધાન સંબંધિત બાકીના તમામ વિવાદોનો નિર્ણય સુધારેલ ૧૯૫૬ના અધિનિયમ હેઠળ કરવા માટે બાકી રાખવા.

૭૯. આ અદાલતે તા. ૧૫મી જાન્યુઆરી ૨૦૦૨ના ચુકાદામાં કલમ ૧૪ સંબંધિત પક્ષકારોની દલીલો પર વિચારણા કરી હતી અને કલમ ૧૪ના અર્થઘટન અંગે પંજાબની રજૂઆતને નામંજૂર કરી હતી. પંજાબે તેની લેખિત રજૂઆતમાં કલમ ૧૪ની બંધારણીય માન્યતાને પડકારી શક્યું હોત. તેણે તે સમયે એવું કર્યું નહોતું. રેસ જુડિકેટના સિદ્ધાંતથી અવરોધિત હોવાને કારણે તે હવે એવું કરી શકતું નથી.

૮૦. આ દાવામાં પંજાબે એવો દાવો કર્યો છે કે આ કલમ અતિઅધિકાર છે કારણ કે;—

" ૧) અધિનિયમ, ૧૯૫૬માં કલમ ૧૪ દાખલ કરવાની મૂળભૂત કારણભૂતતા એ પંજાબ સમાધાન, એટલે કે ૨૪.૦૭.૧૯૮૫ના સમાધાનના સ્મારકની માન્યતા

માનવામાં આવી હતી, જે ખોટું છે, કારણ કે ઉક્ત સમાધાન માન્ય કે બંધનકારક કરાર નથી;

૨) કલમ ૧૪નું અધિનિયમન સંસદની વિધાનક્ષમતાની હદ બહાર છે, કારણ કે તે પ્રથમ દ્રષ્ટિએ સંવિધાનની યોજના વિરુદ્ધ છે, જેમ કે સંવિધાનના કલમ ૨૬૨ સાથે ઝમી અનુસૂચિની યાદી ૧ની પ્રવેશ ૫૬ વાંચતાં નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે.

૩) વિશેષ અધિનિયમનો પ્રભાવ એવો થાય છે કે સામાન્ય વિધાનને રવિ-બિયાસ જળ સંબંધે વિશિષ્ટ બનાવવામાં આવે છે. આ રવિ-બિયાસ ખીણમાં વસતા પંજાબના રહેવાસીઓ પ્રત્યે ભેદભાવપૂર્ણ છે અને તેથી તે સંવિધાનિક રીતે અમાન્ય છે.

૪) સંસદ દ્વારા અમાન્ય કરાર સંબંધે કોઈ વિધાનાત્મક અધિનિયમન થઈ શકતું નથી....

૫) કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં અને ઉપરોક્ત બાબતોને અસ્પર્શિત રાખીને, તેના હેઠળ લાદવામાં આવેલી અન્ય ફરજોનું અપવર્જન કરીને કોઈ કરારનો આંશિક અમલ કરી શકાતો નથી, કારણ કે દરેક ફરજ પરસ્પર સંકળાયેલી અને પરસ્પર નિર્ભર કરારશરત છે;

૬) કારણ કે, કોઈપણ સ્થિતિમાં અને ઉપરોક્ત બાબતોને અક્ષુન્ન રાખીને, બદલાયેલા પરિસ્થિતિજન્ય સંજોગોમાં પંજાબ સમાધાનનું પાલન કરવું અશક્ય બની ગયું છે, તેમજ એ કારણસર પણ કે હરિયાણા રાજ્ય તેમાંથી પાછું હટી ગયું છે અને ઉક્ત સમાધાનના શબ્દ અને ભાવના અનુસાર બંધાયેલું રહેવા અનિચ્છુક છે. આ કારણોથી એ પણ અનુસરે છે કે કલમ ૧૪, જે માત્ર કાયદેસરની અધિનિર્ણયાત્મક

વ્યવસ્થા છે, તેને કાનૂનમાં કોઈ અસરકારકતા નથી.

૭) કોઈપણ સ્થિતિમાં અને ઉપરોક્ત બાબતોને અશુભ રાખીને, ઉપર દર્શાવેલ હકીકતો અને પરિસ્થિતિઓના પ્રકાશમાં અધિનિયમ, ૧૯૫૬માં કલમ ૧૪ જે હેતુઓ માટે સમાવવામાં આવી હતી તે હવે અનાવશ્યક બની ગયા છે, અને કારણ કે ઉક્ત જોગવાઈ જે હેતુઓ માટે કથિત રીતે અધિનિયમાન્તર્ગત કરવામાં આવી હતી તે હેતુઓને સિદ્ધ કરવા માટે હવે વધુ સક્ષમ રહી નથી:"

૮૧. ૧૯૫૬ના અધિનિયમની કલમ ૧૪ સામેનો પડકાર "અધિનિયમની કલમ ૫(૩) હેઠળ પંજાબ દ્વારા લંબિત અરજીને અહિત પહોંચાડ્યા વિના" કરવામાં આવ્યો છે. આવી અનામત કાનૂની રીતે શક્ય છે એમ માન્ય રાખીએ તો પણ, ૧૯૫૬ના અધિનિયમની કલમ ૧૪ "અટકી શકતી નથી" છે એવી રજૂઆતનો આધાર કાનૂની રીતે અનુમત્ય નથી. એ સુસ્થાપિત છે કે કોઈ વૈધાનિક જોગવાઈની સંવિધાનવિરોધી અમાન્યતા, (સંભવતઃ પંજાબ "અટકી શકતી નથી" શબ્દનો ઉપયોગ કરે છે ત્યારે તેનો એ જ અર્થ છે) અથવા તો વિધાનસભાના અભાવના આધારે, અથવા તો તે કાયદો અન્યથા સંવિધાનની જોગવાઈઓનું ઉલ્લંઘન કરતો હોવાથી, સ્થાપિત કરી શકાય છે. કોઈ નિશ્ચિત કાયદો ઘડવાનો કારણ, અથવા કાયદા પાછળનું કારણ નિષ્ફળ કે બિનજરૂરી થઈ ગયું છે એવી હકીકત, કાયદાને રદ ઠેરવવા કે કાયદો અથવા વૈધાનિક જોગવાઈ અધિકારસીમાતીત છે એવું ઠરાવવા માટે ન્યાયસંગત આધાર પૂરો પાડી શકતી નથી. છતાં, કલમ ૧૪ને અમાન્ય જાહેર કરવા માટે ઉપપરિચ્છેદ (૧), (૪), (૫), (૬) અને (૭) માં આ જ આધારો રજૂ

કરવામાં આવ્યા છે. વધુમાં, માત્ર એટલું કહી દેવું કે કોઈ નિશ્ચિત જોગવાઈ વિધાનક્ષમતાથી પર છે (આધાર (૨)) અથવા ભેદભાવપૂર્ણ છે (આધાર (૩)) પૂરતું થતું નથી. પડકાર ટકાવી રાખવા માટે તેના સમર્થનમાં ઓછામાં ઓછા પ્રથમદ્રષ્ટ્યા સ્વીકાર્ય આધારોએ દલીલરૂપે રજૂ થવા જોઈએ. આવી કોઈ દલીલના અભાવે, કોઈ કાયદા અથવા વૈધાનિક જોગવાઈની સંવિધાનિક માન્યતા સામેનો પડકાર પ્રારંભિક તબક્કામાં જ નામંજૂર થવા પાત્ર બને છે.

૮૨. પંજાબ દ્વારા અનુચ્છેદ ૧૪ ને પડકારવા માટે આધારરૂપ દર્શાવાયેલા કારણો કાયદાની દૃષ્ટિએ પ્રથમદ્રષ્ટિએ કારણો જ નથી અને ૧૯૫૬ ના અંતર-રાજ્ય જળ વિવાદ અધિનિયમની કલમ ૧૪ ની બંધારણીય માન્યતાને પડકારવા માટે કોઈ "દાવાનું કારણ" દર્શાવવામાં આવ્યું નથી. ૨૦૦૩ ના મૂળ વાદ ૧ માં પંજાબ દ્વારા દાખલ કરાયેલ વાદપત્રમાં દાવાનું કોઈ કારણ દર્શાવવામાં આવ્યું નથી એટલું જ નહીં, પરંતુ વાદપત્રમાં કરાયેલા નિવેદનોમાંથી એ પણ સ્પષ્ટ થાય છે કે વાદ કાયદાથી અવરોધિત છે. તદનુસાર, હરિયાણા દ્વારા તેની અરજીના સમર્થનમાં ઉઠાવવામાં આવેલા અન્ય મુદ્દાઓ ખુદા રાખીને વાદપત્ર નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

૮૩. વધુમાં અને અંતિમ વિશ્લેષણમાં, આ સ્પષ્ટ છે કે આ દાવો માત્ર આ અદાલતના નિર્ણયને નિષ્ફળ બનાવવાના હેતુથી, તેમજ તેના અમલનો પ્રતિકાર કરવા માટે ખાનગી પક્ષકાર જેવો સર્વ પ્રકારની કપટપૂર્ણતા સાથે, દાખલ કરવામાં આવ્યો છે. આ પરિસ્થિતિમાં, નિયમોનો આદેશ ૪૭ નિયમ ૬ હેઠળ આ દાવો

નામંજૂર કરવામાં અમને જરાય સંકોચ નથી.

૮૪. તદનુસાર, ઓ.એસ. ૧ ઓફ ૨૦૦૩ માં હરિયાણા રાજ્ય દ્વારા દાખલ કરાયેલ આઈ.એ. નં. ૧ ઓફ ૨૦૦૩ મંજૂર કરવામાં આવે છે: દાવાપત્ર નામંજૂર કરવામાં આવે છે અને ખર્ચ સાથે મુદદાવહિ ૧ ઓફ ૨૦૦૩ (પંજાબ રાજ્ય વિ. હરિયાણા રાજ્ય) ફગાવી દેવામાં આવે છે. ઓ.એસ. ૬ ઓફ ૧૯૯૬ માં આઈ.એ. નં. ૪

૮૫. હરિયાણાએ બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૨ સાથે વાંચવાના સર્વોચ્ચ અદાલત (ડિકીઓ અને આદેશો) અમલ આદેશ, ૧૯૫૪ (આગળ જઈને જેને ૧૯૫૪નો આદેશ તરીકે ઓળખવામાં આવશે) ની કલમ ૨(બી) હેઠળ તા. ૧૫મી જાન્યુઆરી, ૨૦૦૨ની ડિકીના અમલ માટે પ્રાર્થના કરી છે અને વિનંતી કરી છે કે અદાલત કદાચ આ મુજબ કરે:—

(એ) ભારત સંઘને (પ્રતિવાદી નં.૨) હુકમનામા હેઠળની તેની જવાબદારીઓનું પાલન કરવા તથા તે હેતુસર નીચે મુજબના નિર્દેશો આપવા:—

(૧) શક્ય તેટલી વહેલી તકે, અને કોઈપણ સંજોગોમાં આ માનનીય અદાલત દ્વારા

આ અરજી પર કરવામાં આવેલા આદેશની તારીખથી એક વર્ષની અવધિની

અંદર, એસ.વાય.એલ. કેનાલનું કામ પૂર્ણ કરવા અને તેને કાર્યક્ષમ બનાવવા

માટે સોંપાયેલ બાંધકામ એજન્સી તરીકે બોર્ડર રોડ્સ ઓર્ગેનાઈઝેશન

(બી.આર.ઓ.) ને નામિત કરવું;

(૨) બાંધકામ એજન્સીને તકનીકી માર્ગદર્શન અને દેખરેખ પૂરી પાડવા માટે સેન્ટ્રલ

વોટર કમિશન (સી.ડબલ્યુ.સી.) ને એજન્સી તરીકે નામિત કરવું;

(૩) ઉપરોક્ત એજન્સીઓની કામગીરી પર નજર રાખવા અને આ માનનીય અદાલત સમક્ષ માસિક ધોરણે પ્રગતિ અહેવાલો રજૂ કરવા માટે પરિચ્છેદ ૧૬-એચ (૩) માં ઉલ્લેખિત સચિવોનો સમાવેશ કરતી ઉચ્ચ સત્તાવાળી સમિતિની નિમણૂક કરવી.

(બી) જો સંઘ ઉપરોક્ત સૂચનાઓનું પાલન ચાર અઠવાડિયાની અંદર કરવામાં નિષ્ફળ જાય, તો બાંધકામ માટેની એજન્સી, તકનીકી માર્ગદર્શન પૂરું પાડવા માટેની એજન્સી તથા ઉચ્ચ સત્તાસંપન્ન સમિતિને નામાંકિત કરીને નિયુક્ત કરવાનો આદેશ બહાર પાડવો અને ઉપરોક્ત પ્રાર્થના (એ) માં નિર્દિષ્ટ મુજબ તેઓ સૌને તેમના સંબંધિત કાર્યો બજાવવા માટે નિર્દેશ આપવો.

(સી) આ માનનીય અદાલત કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં રાખીને તથા ન્યાયના હિતોને સિદ્ધ કરવા યોગ્ય અને સમુચિત માને તેવા અન્ય અથવા વધારાના આદેશ કે આદેશો અથવા તેવી દિશાઓ પસાર કરે.

અરજીનો આધાર એ છે કે પંજાબ રાજ્યએ હુકમનામામાં નિર્દિષ્ટ અવધિની અંદર પંજાબના પ્રદેશમાં એસ.વાય.એલ. કેનાલના અધૂરા ભાગને યથાવત્ ચાલુ રાખવામાં અથવા પૂર્ણ કરવામાં નિષ્ફળ ગયું છે અને ત્યારબાદ ભારત સંઘ પણ પોતાની જ એજન્સીઓ મારફતે કેનાલ પૂર્ણ કરવા માટે કોઈ પગલાં લેવામાં નિષ્ફળ ગયું છે.

૮૬. પંજાબ રાજ્યએ એક પ્રતિ-સોગંદનામું દાખલ કર્યું છે, જેમાં તેણે અમલવારી માટેની અરજીને મુલતવી રાખવાની વિનંતી આ આધાર પર કરી છે કે ઓ.એસ. ૧

ઓફ ૨૦૦૩ દાખલ કરવામાં આવ્યો છે, કે દાવામાં ફરજિયાત પ્રતિષેધાજ્ઞામાંથી મુક્તિ માટે પ્રાર્થના કરવામાં આવી હતી અને કે આંતર-રાજ્ય જળ વિવાદ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૩ હેઠળ ફરિયાદપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો. પંજાબે વધુમાં રજૂ કર્યું છે કે અમલવારી માટેની અરજી જળવાપાત્ર નહોતી, કારણ કે હરિયાણાએ ૧૯૫૪ ના આદેશની કલમ ૨(બી) મુજબ આદેશો મેળવવા માટે અરજી કરી નહોતી, કે હરિયાણા અને પંજાબ દ્વારા દાવો ૧ ઓફ ૨૦૦૩ માં આ અદાલત દ્વારા તે દાવામાં તા. ૨૪.૧૧.૨૦૦૩ ના રોજ કરવામાં આવેલા આદેશ અનુસંધાને પ્રારૂપ મુદ્દાઓ દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા, કે ૧૯૫૬ ના અધિનિયમની કલમ ૩ હેઠળ પંજાબની ફરિયાદના આધારે જળ વિવાદોનો નિરાકરણ થવાનો હતો, કે જે હુકમનામાનું અમલીકરણ માંગવામાં આવ્યું છે તે બદલાયેલ પરિસ્થિતિઓ હેઠળ ફેરફારપાત્ર હતું, અને કે તે હુકમનામું રદબાતલ હતું. ગુણદોષના આધારે એ નકારવામાં આવે છે કે પંજાબ રાજ્યએ પોતાના પ્રદેશની અંદર કેનાલના ભાગને ચાલુ રાખવા અથવા પૂર્ણ કરવા માટે કંઈ જ કર્યું નહોતું અને કે બોર્ડર રોડ્સ ઓર્ગેનાઇઝેશન (બી.આર.ઓ.) ને એસ.વાય.એલ. કેનાલના નિર્માણ માટે આવશ્યક અનુભવ નહોતો, અને અંતે એ પણ કે ઉચ્ચ સત્તાસંપન્ન સમિતિની નિમણૂક માટે હરિયાણાની પ્રાર્થના દર્શાવે છે કે તા. ૧૫મી જાન્યુઆરી, ૨૦૦૨ નું હુકમનામું સામાન્ય પ્રક્રિયામાં અમલમાં મૂકી શકાય તેવું નથી.

૮૭. ભારત સંઘે પણ પ્રતિ-સોગંદનામું દાખલ કર્યું છે, જેમાં તેણે જણાવ્યું છે કે તેણે "સંવિધાનિક મર્યાદાઓ"ની અંદર હુકમનામાના અમલીકરણ અને પાલન માટે

પહેલેથી જ પગલાં લીધાં છે. તેણે યોજાયેલ અનેક બેઠકોનો તેમજ પક્ષકારો વચ્ચે આદાનપ્રદાન થયેલા પત્રવ્યવહારનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. તેમ છતાં, તેણે રજૂ કર્યું છે કે બી.આર.ઓ. વર્ષ ૨૦૧૬ સુધી સરહદી વિસ્તારોમાં અને ખાસ કરીને જમ્મુ અને કાશ્મીરમાં કામ હાથ ધરવા માટે પ્રતિબદ્ધ હતું અને નહેરના બાંધકામના હેતુસર બી.આર.ઓ.ને તહેનાત કરવું સંભવ બનશે નહીં. તેણે જણાવ્યું છે કે તેણે પંજાબ રાજ્ય પાસેથી અભિયાંત્રિકીય વિગતો માંગી છે, જેણે કામોનો અમલ કર્યો હતો અને જેમાં હાલમાં તે કામોનું નિયંત્રણ નિહિત છે. તેણે આ પણ રજૂ કર્યું છે કે એસ.વાય.એલ. નહેરના કામોનો કબજો પંજાબ રાજ્યએ ભારત સંઘ દ્વારા પસંદ કરવામાં આવનાર એજન્સીઓને સોંપવો જરૂરી છે અને નહેર પૂર્ણ કરવા માટે અંદાજપત્ર તૈયાર કરવાનું રહેશે. સંઘના કહેવા મુજબ એક કાર્યયોજના તૈયાર કરવામાં આવી છે, જેમાં ઉચ્ચ સત્તાવાળી સમિતિની રચના માટે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, પરંતુ, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે ઉચ્ચ સત્તાવાળી સમિતિએ આ અદાલત સમક્ષ ફરી અહેવાલ આપવાની કોઈ આવશ્યકતા નહોતી. જ્યાં સુધી કેન્દ્રીય જળ આયોગના નામનિર્દેશનનો પ્રશ્ન છે, તે કહે છે કે આવું કરવાથી અન્ય વધુ યોગ્ય એજન્સીઓની શક્તિઓને અવરોધ ઊભો થઈ શકે છે. અંતે એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે પંજાબ રાજ્યને ભારત સંઘ દ્વારા કામ પૂર્ણ કરવામાં તેની સંપૂર્ણ સહકારિતા અને સુરક્ષા પ્રદાન કરવા દિશાનિર્દેશ આપવામાં આવવો જોઈએ. સંઘનું સોગંદનામું, ભલે ઓ.એસ. નં. ૬ ઓફ ૧૯૯૬ માં આઈ.એ. નં. ૧ અને ૩ ના જવાબરૂપે દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું, તેમ છતાં, તેની વિનંતિ પર તેને આઈ.એ. નં. ૪ માટેના તેના જવાબ તરીકે ગણવાનો દિશાનિર્દેશ કરવામાં આવ્યો હતો.

૮૮. હુકમનામા અનુસાર પંજાબે કેનાલનું કામ ૧૫મી જાન્યુઆરી, ૨૦૦૩ સુધીમાં પૂર્ણ કરવું આવશ્યક હતું. હુકમનામાને સદભાવપૂર્વક સ્વીકારવાના બદલે, હુકમનામાને નિષ્ફળ બનાવવાના દરેક શક્ય પગલાં લેવામાં આવ્યા છે. આ અવધિ દરમિયાન પક્ષકારો વચ્ચે થયેલ બેઠકોની નોંધો અને આપલે થયેલ પત્રવ્યવહાર દર્શાવે છે કે પંજાબ રાજ્યએ આ સર્વોચ્ચ અદાલતના નિર્દેશોનું પાલન નીચેના આધારે કર્યું નહોતું કે:

- (૧) પંજાબ રાવી-બિયાસ જળ ટ્રિબ્યુનલના અંતિમ અહેવાલની રાહ જોશે;
- (૨) રાજ્યના ખેડૂતો દ્વારા આ અદાલતમાં પુનર્વિચાર અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી, જેમાં સરકાર પક્ષકાર હતી. મામલો વિચારાધીન હતો અને પંજાબ કેનાલનું ખોદકામ શરૂ કરવાની સ્થિતિમાં નહોતું.
- (૩) પંજાબ સરકારનો આ અદાલત સમક્ષ વધુ એક પુનર્વિચાર અરજી દાખલ કરવાનો ઇરાદો હતો.
- (૪) કે એસવાયએલ કેનાલનું નિર્માણ પંજાબના લોકોમાં પ્રબળ પ્રતિકૂળ પ્રતિક્રિયા ઊભી કરે તેવી શક્યતા હતી અને તે અલગતાવાદી/ આતંકી તત્વોને ભાવનાત્મક મુદ્દો પણ પૂરો પાડી શકે, તેમજ એસવાયએલ કેનાલનું નિર્માણ થવાથી પંજાબની ૯ લાખ હેક્ટર જમીન સુકાઈ જવા પામે; અને
- (૫) વર્ષ ૨૦૦૩નો દાવો ક્રમાંક ૧ દાખલ કરવામાં આવ્યો હતો.

૮૯. પ્રસંગવશાત્, ચોથો આધાર પંજાબે અગાઉ તેની દ્વારા દાખલ કરાયેલ

કાર્યવાહીમાં લીધેલા વલણનું લગભગ શબ્દશઃ પુનરુત્પાદન છે. ડિક્રીને પડકારતી વિવિધ કાર્યવાહીમાંથી કોઈપણ કાર્યવાહીના કોઈપણ તબક્કે આ અદાલતે કોઈ સ્થગિતી આપી ન હતી. ૨૦૦૩ની દાવો ક્રમાંક ૧ દાખલ કરીને જ્યારે અંતિમ પ્રહાર કરવામાં આવ્યો ત્યારે પણ અમે કોઈ સ્થગિતી આપી ન હતી અને આ મૂળભૂત કાનૂન છે કે માત્ર કાર્યવાહી દાખલ કરવાથી તે સ્થગિતી તરીકે કાર્ય કરતી નથી. પત્રવ્યવહાર અને બેઠકની નોંધોના રેકૉર્ડ દર્શાવે છે કે મુખ્ય પ્રધાન તેમજ પત્રવ્યવહારમાં નામ દર્શાવાયેલા સરકારી અધિકારીઓએ આ અદાલત ઉપર એક અતિ-ન્યાયિક સત્તાધિકારી મંડળ તરીકે બેસવાની સત્તા પોતાને જ અનુમાની લીધી છે.

૯૦. દેશની અખંડિતતાને પ્રોત્સાહિત કરવા માટે બંધારણ આ દેશમાં સુવ્યવસ્થિત રાજ્યવ્યવસ્થાની જોગવાઈ કરે છે. જ્યારે રાજ્યો વચ્ચે વિવાદો ઊભા થાય છે ત્યારે સામાન્ય રીતે તેમની પૃષ્ઠભૂમિમાં રાજકીય તત્વો રહેલા હોય છે. આવા વિવાદનું એક પક્ષના હિતમાં નિરાકરણ થાય ત્યારે તેનો રાજકીય પ્રભાવ અનિવાર્ય રીતે પડે છે. તેથી બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૧ દ્વારા આ અદાલતને એવો વિવાદ કડક કાનૂની વિચારણાઓના આધારે અને બંધારણની જોગવાઈઓને અનુરૂપ નક્કી કરવાની વિશિષ્ટ અધિકારક્ષેત્ર સોંપવામાં આવી છે. હુકમનામાના અમલીકરણનો વિરોધ એ આધાર પર કરવો કે તેનાથી રાજકીય પરિણામો ઊભા થશે, તે બંધારણને ખંડિત કરવા સમાન બનશે, અરાજકતાને માન્યતા આપશે અને દેશના વિખંડન તરફ દોરી જશે. અનુચ્છેદ ૧૩૧ની જોગવાઈઓને નિષ્પ્રભ બનાવવાની વાતથી પરે, આવી

ભૂમિકા અનુચ્છેદ ૧૪૪ના પાઠ વિરુદ્ધ છે, જે મુજબ ભારતના પ્રદેશમાં આવેલી તમામ સત્તાઓ, નાગરિક તથા ન્યાયિક, સર્વોચ્ચ અદાલતને સહાયરૂપ થાય તે રીતે કાર્ય કરશે. પરિસ્થિતિઓને ધ્યાનમાં લેતાં એવી અપેક્ષા રાખવામાં આવતી નથી કે કેન્દ્રમાં હોય કે રાજ્યોમાં, સરકારો આ અદાલતના હુકમનામાનું પાલન નહીં કરે. અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળ આ અદાલતના હુકમનામાનું પાલન કરવાનું ઇનકાર કરીને, ઉદ્વંધન કરનાર પક્ષ માત્ર અદાલત અવમાનનાનો દોષી બને છે એટલું જ નહીં, પરંતુ બંધારણનો એ મૂળ આધાર પણ કંપી ઉઠે છે, જેને જાળવવાની શપથ રાજ્ય ચલાવનારા લોકોએ પદગ્રહણ સમયે લીધી છે અને જેના કારણે આ દેશનું અવિરત અસ્તિત્વ ટક્યું છે. અમે ફરીથી દોહરાવીએ છીએ કે રાજ્યોમાં સત્તા ધરાવનારાઓની બંધારણીય ફરજ એ છે કે તેઓ બંધારણીય પ્રક્રિયાઓ પ્રત્યે માન જળવાઈ રહે તે માટે યોગ્ય રાજકીય વાતાવરણ ઊભું કરે અને માત્ર રાજકીય લાભ મેળવવા માટે એવી પ્રક્રિયાઓને નિષ્ફળ ન બનાવે. જેમ કાવેરી વોટર ડિસ્પ્યુટ્સ ટ્રિબ્યુનલ (ઉપરોક્ત) મામલામાં બંધારણીય ખંડપીઠે નિરીક્ષણ કર્યું હતું, જ્યારે આ અદાલતના આદેશને રદબાતલ કરવા માટે કોઈ રાજ્ય દ્વારા અધ્યાદેશ બહાર પાડવામાં આવ્યો હતો:

આવો કૃત્ય કાનૂનવિહિનતા અને અરાજકતાને આમંત્રણ સમાન છે, કારણ કે એવો ઓર્ડિનન્સ એ બાબતનું પ્રગટ સ્વરૂપ છે કે રાજ્ય પોતાની જ બાબતમાં પોતે ન્યાયાધીશ બનવાની અને ન્યાયિક સત્તાધિકારીઓના નિર્ણયોનું અવમાનન કરવાની ઇચ્છા ધરાવે છે. આવી કાર્યવાહી બંધારણ હેઠળની સંઘીય રચના માટે દુષ્પરિણામોની આગાહી કરે છે અને દરેક રાજ્યને પોતાની ઇચ્છા મુજબ વર્તવા માટે

દ્વાર ખુલ્લાં મૂકે છે, જેમાં તે માત્ર અન્ય રાજ્યોના અધિકારો, સંસદના અધિનિયમ હેઠળ રચાયેલ સાધનસામગ્રી દ્વારા કરવામાં આવેલા આદેશો જ નહીં પરંતુ બંધારણની જોગવાઈઓની પણ અવગણના કરે છે. જો રાજ્યને એવો ઓર્ડિનન્સ બહાર પાડવાની સત્તા માન્ય ઠરાવવામાં આવે, તો તે બંધારણીય યંત્રણા ભંગ પામવા દોરી જશે અને રાષ્ટ્રની એકતા અને અખંડિતતા પર પ્રતિકૂલ અસર કરશે

,

૯૧. આ નિરીક્ષણો પંજાબ રાજ્યના વર્તન અંગે જે કહી શકાય તે યોગ્ય રીતે પ્રતિબિંબિત કરે છે. કોઈપણ સ્થિતિમાં હવે હરિયાણાની અમલવારી માટેની અરજી મુલતવી રાખવાનો કોઈ પ્રશ્ન જ રહેતો નથી, કારણ કે દાવો પોતે જ, એટલે કે, ઓ.એસ. નં. ૧ ઓફ ૨૦૦૩ નામેનો દાવો, નામંજૂર કરવામાં આવ્યો છે. કેનાલના નિર્માણથી આતંકવાદી પ્રવૃત્તિઓમાં સંભાવિત વૃદ્ધિ થવાની અસ્પષ્ટ દલીલ કોઈ રીતે સ્વીકાર્ય બચાવ નથી. ૧૯૫૬ના અધિનિયમની કલમ ૩ હેઠળ ફરિયાદપત્ર દાખલ કરવામાં આવ્યું છે તે હકીકત અગત્યની નથી, કારણ કે તે ૧૯૫૬ના અધિનિયમની કલમ ૨(સી) ના અર્થમાં જળવિવાદને લગતી છે અને અમે અગાઉથી જ ઠરાવ્યું છે કે એસ.વાય.એલ. કેનાલનું નિર્માણ ૧૯૫૬ના અધિનિયમને બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૬૨ સાથે વાંચતાં તેના અર્થમાં જળવિવાદ ગણાતું નથી. અમે અગાઉથી જ ઠરાવ્યું છે કે હુકમનામું રદબાતલ કહેવાઈ શકે તેમ નથી. કોઈપણ સ્થિતિમાં આ એવો પ્રશ્ન નથી કે જે અમલવારી માટેની અરજીનો વિરોધ કરતી વખતે ઉઠાવી શકાય. પંજાબના વિરોધમાંથી જે બાકી રહે છે તે તેની આ દલીલ છે કે

હરિયાણાની અરજી ૧૯૫૪ના આદેશ હેઠળ ગ્રાહ્ય નથી.

૯૨. ૧૯૫૪ નો આદેશ રાષ્ટ્રપતિ દ્વારા બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૨(૧) હેઠળની સત્તાઓના પ્રયોગમાં બહાર પાડવામાં આવ્યો છે. ૧૯૫૪ ના આદેશના પરિચ્છેદ ૨(ડી)નું કથિત પાલન ન કરવાના કારણે હરિયાણાની અમલવારી માટેની અરજી જાળવાપાત્ર નથી એવી પંજાબની વાંધાની દલીલ અસંગત છે. આ નિષ્કર્ષના સમર્થનમાં અમારા કારણો રજૂ કરતાં પહેલાં અમે પરિચ્છેદ ૨ ઉદ્ધૃત કરીએ છીએ:

આ આદેશના પ્રારંભ સમયે અમલમાં રહેલા અન્ય કોઈપણ કાયદામાં સમાવિષ્ટ કોઈપણ બાબત હોવા છતાં, સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા, એવો પ્રારંભ થાય તે પહેલાં કે પછી, આપવામાં આવેલ કોઈપણ ડિક્રી અથવા કરાયેલ કોઈપણ આદેશ, જેમાં તે અદાલતમાં થયેલી કોઈપણ કાર્યવાહીના ખર્ચ અંગેનો તથા તેને અનુસંગિક કોઈપણ આદેશનો પણ સમાવેશ થાય છે, અમલપાત્ર રહેશે:— (એ) જ્યાં આવી ડિક્રી આપવામાં આવી હોય અથવા એવો આદેશ તેની અપીલક્ષેત્રની અધિકારિતાનો ઉપયોગ કરતાં કરવામાં આવ્યો હોય ત્યાં — તે સમય માટે અમલમાં રહેલા એવા કાનૂની ઉપબંધો અનુસાર, જે તે અદાલત અથવા અધિકરણની ડિક્રીઓ અથવા આદેશોના અમલ સાથે સંબંધિત હોય કે જથ્થેથી સર્વોચ્ચ અદાલતમાં અપીલ પ્રસ્તુત કરવામાં આવી હતી અથવા પ્રસ્તુત કરવામાં આવવાની માંગ કરવામાં આવી હતી; અને (બી) અન્ય કોઈપણ કિસ્સામાં — તે સમય માટે અમલમાં રહેલા એવા કાનૂની ઉપબંધો અનુસાર, જે એવી અદાલત, અધિકરણ અથવા પ્રાધિકરણની ડિક્રીઓ અથવા આદેશોના અમલ સાથે સંબંધિત હોય, જેને સર્વોચ્ચ અદાલત પોતાની ડિક્રી

અથવા આદેશમાં અથવા કાર્યવાહીના કોઈપણ પક્ષકારની અરજી પર તેના દ્વારા કરવામાં આવેલા અનુગામી આદેશમાં નિર્દિષ્ટ કરે.

૯૩. આ અદાલત દ્વારા અનુચ્છેદ ૧૩૧ હેઠળ પસાર કરાયેલ ડિક્રી મૂળ કાર્યવાહી હોવાને કારણે કલમ ૨(એ)ના આવરણમાં આવતી નથી. કલમ ૨(બી) આ અદાલતને તે કાયદો નિર્દિષ્ટ કરવાની સત્તા આપે છે, જેના અનુસાર ડિક્રીનો અમલ કરાવી શકાય. અહીં ઉપયોગમાં લેવાયેલ શબ્દસમૂહ "ના અનુસાર" છે અને "હેઠળ" નથી. આ પરિસ્થિતિમાં "ના અનુસાર"નો અર્થ સમાનતા અથવા સુસંગતતા દર્શાવે છે, પરંતુ તદ્દન એકરૂપતા નહીં. તેથી કલમ ૨(બી) હેઠળ નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવતી અમલવારીની પદ્ધતિ, કોઈપણ અદાલત, ટ્રિબ્યુનલ અથવા સત્તાધિકારીની ડિક્રી અથવા આદેશના સંબંધમાં કાયદેસર રીતે પ્રદાન કરાયેલ અમલવારીની પદ્ધતિઓ જેવી હોઈ શકે. પદ્ધતિનું નિર્દેશન ડિક્રીમાં જ કરવામાં આવી શકે અથવા કાર્યવાહીનો કોઈપણ પક્ષકાર કરેલ અરજી પર અનુગામી આદેશ દ્વારા કરવામાં આવી શકે. હાલના કેસમાં ડિક્રીમાં અમલવારીની પદ્ધતિ નિર્દિષ્ટ કરવામાં આવી નહોતી. હરિયાણાની અરજી ૧૯૫૪ના આદેશની કલમ ૨(બી) હેઠળ કરવામાં આવી હોવાનું દર્શાવવામાં આવ્યું છે. નિઃસંદેહ, હરિયાણાએ ડિક્રીના અમલીકરણની ખાતરી થાય તે માટે દિશાનિર્દેશો આપવાનો સુચન કર્યો છે, જે અમને સ્વીકાર્ય ન પણ હોય, પરંતુ તેણે પ્રાર્થના (સી)માં "કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં આ માનનીય અદાલત યોગ્ય અને સમુચિત માને તેવો અન્ય અથવા વધુ આદેશ અથવા આદેશો અથવા આવા દિશાનિર્દેશો અને ન્યાયના હિતોની પૂર્ણતા માટે" માગણી કરી છે. આ

પ્રાર્થના પંજાબ તરફથી ઉઠાવવામાં આવેલ સંપૂર્ણપણે તકનીકી વાંધાને પણ પહોંચી વળવા માટે પૂરતી છે અને એવું કહી શકાય નહીં કે હરિયાણાની અરજી ચલણક્ષમ નથી. અમલવારીની પદ્ધતિ અંગે નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૫૧ નીચે મુજબ જોગવાઈ કરે છે:

"૫૧. હુકમનામાના અમલવારીને અમલમાં મુકાવવાની અદાલતની સત્તા.- નિર્ધારિત કરવામાં આવેલ તેવી શરતો અને મર્યાદાઓને આધીન રહીને, અદાલત હુકમનામાધારકની અરજી પર, હુકમનામાની અમલવારી માટે આદેશ આપી શકે છે

-

(એ) વિશિષ્ટ રીતે હુકમિત કોઈપણ સંપત્તિની સોંપણી દ્વારા;

(બી) જમી અને વેચાણ દ્વારા અથવા કોઈપણ મિલકતની જમી વિના વેચાણ દ્વારા;

(સી) ધરપકડ કરીને અને જેલમાં એવી અવધિ માટે અટકાયત દ્વારા, જે કલમ ૫૮ માં નિર્દિષ્ટ અવધિથી વધુ ન હોય, જ્યાં તે કલમ હેઠળ ધરપકડ અને અટકાયત અનુમત્ય હોય;

(ડી) વહીવટદારની નિમણૂક કરીને; અથવા

(ઈ) અનુમોદિત કરવામાં આવેલી રાહતના સ્વરૂપને અનુરૂપ જેવો અન્ય પ્રકાર જરૂરી બને તે રીતે."

૯૪. કલમ ૫૧ (ઈ) હેઠળની અવશિષ્ટ સત્તા અદાલતને હુકમનામાનું અમલીકરણ તે રીતે કરવાના આદેશો પસાર કરવાની મંજૂરી આપે છે કે જેથી તેને

અસરકારક બનાવવામાં આવે. પંજાબ દ્વારા કેનાલનું કામ પૂર્ણ કરવા માટે હુકમનામામાં નિર્ધારિત અવધિ બહુ પહેલાં જ પૂર્ણ થઈ ગઈ છે. ભારત સંઘે જણાવ્યું છે કે તેણે આ અવધિ દરમિયાન એક સંભવિત કાર્યવાહીની યોજના તૈયાર કરી હતી. જાન્યુઆરી ૨૦૦૩ માં એક વર્ષની અવધિ પૂર્ણ થવાના સ્વરૂપે જે સંભવિત પરિસ્થિતિ હતી તે હવે સર્જાઈ ચૂકી છે. અમને જણાવવામાં આવ્યું નથી કે તે સંભવિત યોજના અમલમાં મૂકવામાં આવી છે કે નહીં. તેમ છતાં એવું જણાય છે કે પ્રોજેક્ટ મૂલ્યાંકન બાબતે મંત્રિમંડળ સમિતિએ બી.આર.ઓ. દ્વારા એસ.વાય.એલ. કેનાલનું કામ પૂર્ણ કરવાની દરખાસ્તને મંજૂરી આપી હતી અને ૨૦મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૯૧ના રોજ જ બોલાવવામાં આવેલી બેઠકમાં તે સમયના પ્રધાનમંત્રીએ નિર્દેશ આપ્યો હતો કે બી.આર.ઓ. શક્ય તેટલા ઓછા સમયમાં એસ.વાય.એલ. કેનાલનું કામ પૂર્ણ કરવા માટે કામકાજ સંભાળી લે, છતાં હવે આ હેતુ માટે બી.આર.ઓ. ઉપલબ્ધ નથી. હુકમનામા પછી કેન્દ્રીય જળ આયોગના અધિકારીઓએ ૯મી ઓક્ટોબર, ૨૦૦૨ના રોજ કેનાલનું નિરીક્ષણ કર્યું છે. અહેવાલમાં ગાદના જમા થેલા જથ્થાને દૂર કરવા, વૃક્ષો અને ઝાડઝાંખર સાફ કરવા, નુકસાનગ્રસ્ત તથા બાકી રહેલા કામોને પૂર્ણ કરવા અને કેનાલને કાર્યક્ષમ બનાવવા માટે અંદાજે ઓછામાં ઓછા બે વર્ષની અવધિ જરૂરી હોવાનું મૂલવવામાં આવ્યું છે અને આ હેતુ માટે પંજાબની જવાબદારીઓ બાદ કરતાં રૂ. ૨૫૦ કરોડ જેટલી રકમનો અંદાજ દર્શાવવામાં આવ્યો છે. આ પરિસ્થિતિઓમાં અમે ભારત સંઘને નીચે દર્શાવેલ સમયમર્યાદામાં તેની પ્રસ્તાવિત કાર્યવાહીની યોજના અમલમાં મૂકવા નિર્દેશ કરીએ છીએ:

- ૧) ભારત સંઘે આજથી એક મહિનાની અંદર પંજાબ પાસેથી કેનાલના કાર્યોનો કબજો લેવા માટે કેન્દ્રીય એજન્સીને સક્રિય કરવી.
- ૨) પંજાબે તે પછી ૨ (બે) અઠવાડિયાની અંદર કાર્યો કેન્દ્રીય એજન્સીને સોંપવાના રહેશે.
- ૩) આજથી ૪ (ચાર) અઠવાડિયામાં હુકમનામાના વહેલા અમલીકરણ માટે સમન્વય સાધવા અને તેને સુગમ બનાવવા સશક્ત સમિતિની રચના કરવી જોઈએ. આવી સમિતિમાં હરિયાણા અને પંજાબ રાજ્યોના પ્રતિનિધિઓનો સમાવેશ કરવો જોઈએ;
- ૪) સર્વેક્ષણ, વિગતવાર અંદાજોની તૈયારી અને મરામત, ગાદ દૂર કરવી, વનસ્પતિની સફાઈ વગેરે જેવી અન્ય પૂર્વતૈયારીની કામગીરી સહિત કેનાલના બાકીના ભાગનું નિર્માણ કેન્દ્રીય એજન્સી દ્વારા ઉચ્ચ સત્તાસંપન્ન સમિતિ નક્કી કરશે તેવા સમયગાળામાં હાથ ધરવામાં આવી પૂર્ણ કરવામાં આવવાનું રહેશે।
- ૫) કેન્દ્રીય સરકાર અને પંજાબ સરકારે કેન્દ્રીય એજન્સીના કર્મચારીઓ માટે પૂરતી સુરક્ષા પૂરી પાડવી જોઈએ.

૮૫. અમે આ પ્રકરણનો ઉપસંહાર પંજાબ રાજ્યને આ સ્મરણ કરાવીને કરીએ છીએ કે

મહાન રાજ્યોનો સ્વભાવ ખાનગી વાદકારો કરતાં ઉચ્ચ હોય છે, અને એવી આશા રાખવી યોગ્ય છે કે દેશભક્તિ, સંઘની ભાઈચારોની ભાવના અને પરસ્પર વિચારણા

માટે એટલું પૂરતું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે કે જેથી આ વિવાદનો અંત લાવવામાં આવે.

૯૬. ૧૯૯૬ ની ઓ.એસ. ૬ માં ૨૦૦૩ ની અરજી જ તેથી ઉપરોક્ત શરતો પર ખર્ચ બાબતે કોઈ આદેશ કર્યા વિના મંજૂર કરવામાં આવે છે.

This judgment has been translated using AI Tool

– M/s. Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદીત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહીં. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.